PASIŪLYMAI *dėl* ŠALIES STRATEGINIO TIKSLO SUFORMU-LAVIMO

PASIŪLYMAI *dėl* ŠALIES STRATEGINIO TIKSLO SUFORMULAVIMO

PASIŪLYMAI *dėl* ŠALIES STRATEGINIO TIKSLO SUFORMU-LAVIMO

Sudarytojas dr. Rolandas Maskoliūnas

2014 | VILNIUS

UDK 338.1(474.5)
Pa314

Parengė:
LMA tikrasis narys prof. habil. dr. Antanas Buračas
LMA tikrasis narys prof. habil. dr. Eugenijus Butkus
LMA tikrasis narys prof. dr. Rimantas Jankauskas
doc. dr. Alfredas Chmieliauskas
doc. dr. Vidmantas Daugirdas
prof. dr. Aleksandras Dobryninas
doc. dr. Marija Drėmaitė
prof. dr. Boguslavas Gruževskis
prof. dr. Alvydas Jokubaitis
Saulius Jurkevičius
Algirdas Kaušpėdas
Aldas Kirvaitis
dr. Eugenijus Laurinaitis
dr. Rolandas Maskoliūnas (darbo grupės vadovas)
dr. Irmantas Norkus
doc. dr. Saulius Norvaišas
prof. dr. Rimvydas Petrauskas
prof. habil. dr. Šarūnas Raudys
dr. Vytautas Rubavičius
prof. habil. dr. Vladislava Stankūnienė
Šarūnas Šiugžda
Arūnė Tornau
prof. habil. dr. Algis Žvirblis

Viršeliuose – *Shutterstock* nuotrauka

© Lietuvos mokslų akademija, 2014
ISBN 978-9955-9371-8-0

TURINYS

ĮVADAS 7
Nacionalinių bei globalių iššūkių ir tendencijų analizė 8

ĮŽANGINĖS PASTABOS 10

LIETUVOS PAŽANGOS STRATEGIJOS „LIETUVA 2030" ANALIZĖ IR VERTINIMAS 14
Vytautas Rubavičius apie „Strategiją 2030" 14
Antanas Buračas apie „Strategiją 2030" 23

SOCIOLOGINĖ APKLAUSA *LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONĖS DĖL LIETUVOS TIKSLO TYRIMAS* 31

APSKRITOJO STALO DISKUSIJOS 35
Pasitikėjimas 36
Tapatumas 44
Išsilavinimas. Švietimas 49
Išmintis 55
Ekonomika 60
Demografija 64

REZULTATŲ APIBENDRINIMAS 71

REZULTATŲ SKLAIDA IR PROJEKTO TĘSTINUMAS 75

PRIEDAI 77

ĮVADAS

Darbo grupei iškeltas tikslas – išanalizavus Valstybės pažangos tarybos parengtos Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030", patvirtintos 2012-05-15 LR Seimo posėdyje bei kitų susijusių dokumentų privalumus ir trūkumus, nustačius esmines šalies ekonomines ir socialines problemas, taip pat tikėtinas svarbiausias ateities grėsmes bei iššūkius, atlikus visuomenės apklausą, pateikti siūlymus dėl galimo Lietuvos plėtros strateginio tikslo laikotarpiui iki 2030 metų. Darbo grupė dirbo nuo 2014 m. kovo mėnesio.

Strateginis tikslas apibrėžtas kaip būtinybė visuomenei vieningai siekti spartesnės ekonominės, socialinės, kultūros pažangos ir darnos suvokiant globalius ar nacionalinius iššūkius ir kuo efektyviau realizuojant galimybes. Teikdama siūlymus dėl strateginio tikslo, vertindama esantį ir ateities potencialą bei galimybes, grupė vadovavosi šioms nuostatomis:

* Siekiant suburti Lietuvos visuomenę būtina atrasti daugumai priimtiną ir patrauklų, vienijantį tikslą.
* Lietuvą, jos visuomenę ir ekonomiką veikia neigiamos pasaulinės tendencijos, kurias reikia įvertinti, nustatyti grėsmes.
* Būtina pasiūlyti konkrečias priemones (veiksmų planą), padedančias įgyvendinti strateginį tikslą.

Siekdama suformuoti šalies strateginį tikslą grupės dalyviai:

* Atliko Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2030" ir kitų dokumentų analizę;
* Įvertino atliktos sociologinės gyventojų apklausos rezultatus;
* Įvertino svarbiausius ilgalaikius ekonominius, socialinius ir kitus iššūkius bei grėsmes Lietuvoje, Europoje ir pasaulyje;
* Surengė šešias diskusijas, kuriose iš viso dalyvavo dvidešimt penki asmenys.

Pasirinkta dokumento struktūra:

* Leidžia apžvelgti ir įvertinti tai, kas buvo iki šiol padaryta, siekiant išvengti pasikartojimų, taip pat toliau plėtoti arba tikslinti perspektyvias idėjas ir priemones;

* Leidžia geriau suvokti visuomenės, įvairių jos grupių lūkesčius, prioritetus ir požiūrį į strateginio šalies tikslo formavimą;
* Įvairios diskusijų temos padeda geriau išryškinti esmines problemas, kurių išsprendimas yra būtinas siekiant anksčiau minėto tikslo – didesnės visuomenės sanglaudos ir spartesnės, tvarios valstybės ekonominės, socialinės bei kultūrinės pažangos.

Tyrėjų ir diskusijų dalyvių sąrašas parengtas siekiant didesnio tarpdalykiškumo ir glaudesnės įvairių sričių ekspertų sąveikos. Šiuolaikinės įvairių pasaulio šalių, taip pat ir Lietuvos, problemos (net jeigu jos įvardijamos kaip ekonominės ar demografinės) dažniausiai nėra vienalytės, tad ir sprendimų paieškoje turėtų dalyvauti įvairių sričių – verslo, humanitarinių ir socialinių mokslų, kultūros, teisės ir kiti specialistai. Diskusijų eiga patvirtino, kad šis požiūris buvo teisingas. Pavyzdžiui, ne vienos grupės išvadose įvardijamos panašios švietimo sistemos problemos.

Ekspertai buvo parinkti atsižvelgiant į jų svarų profesinį indėlį, aktyvią visuomeninę veiklą. Todėl dalyvių sąraše yra ir LMA tikrieji nariai, visuomenės veikėjai (pvz., Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai), sėkmingai veikiančių verslo kompanijų vadovai, filosofai, sociologai, teisininkai, pedagogai ir t. t. Deja, ne visi kviestieji asmenys galėjo dalyvauti šiose diskusijoje dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių. Tačiau pavyko suburti gana įvairią kvalifikuotų specialistų grupę, kad jų siūlymai bei įžvalgos būtų vertingi ir skatintų tolesnę diskusiją, įtraukiant į ją ir visuomenę, politikus, savivaldos atstovus.

Atsižvelgdama į atliktą analizę ir diskusijų rezultatus, ekspertų grupės pagal šešias diskusijų temas pateikė siūlymų, kuriuos įgyvendinant galima ateityje tikėtis valstybės pažangos srities proveržio, sutelkus įvairių sričių specialistus, politikus bei visuomenę.

Glaudesniam mokslo, verslo, kultūros sluoksnių bendradarbiavimui stiprinti šis darbas sumanytas kaip tarpdalykinis. Tikėtasi sulaukti originalių siūlymų, naudingų įžvalgų, todėl siūlymų tekstas stilistiškai nėra vienalytis. Kai kurių diskusijų grupių analizė ir siūlymai labiau atitinka moksliškumo kriterijus, kituose mėginama laisvai apžvelgti, įvardyti socialines įtampas ir pasiūlyti būdus joms mažinti. Teksto autorių nuomone, šiuo požiūriu itin svarbios skyriaus „Pasitikėjimas" įžvalgos siekiant visuomenės darnos ir valstybės ekonominio klestėjimo.

Nacionalinių bei globalių iššūkių ir tendencijų analizė

Rengiant šį dokumentą, formuojant diskusijų grupes buvo siekiama įvardyti problemiškiausias sritis. Remtasi tarptautinėmis tendencijomis, įvairiuose dokumentuose apibrėžtais nacionaliniais iššūkiais, pavyzdžiui, ilgalaikių Lietuvos iššūkių sąrašu, pateiktu tarptautinės ekspertų grupės 2013-06-27 „Pasiūlymuose dėl Lietuvos sumanios specializacijos prioritetinių krypčių". Kaip teigiama, šis sąrašas rėmėsi daugiau nei 70 strateginių dokumentų ir tyrimų metaanalizės rezultatais. Pagrindiniai ilgalaikiai iššūkiai sugrupuoti į 10 grupių, iš kurių pažymėtini:

globalus / lokalus verslas / verslo globalizacija ir inovacijos: ateities inovacinių gebėjimų poreikis; technologijos konkurencijai globaliame pasaulyje; aukštyn pridėtinės vertės grandine naujų produktų plėtros ir rafinuotų gamybos veiksnių link; verslo procesai ir ženklodara; paradigmos kaita link ekoinovacijų;

valdysena: valdysenos efektyvumas ir viešųjų paslaugų prieinamumas, piliečių įgalinimas ir įtraukimas; informacinės ir ryšių technologijos (IRT) kaip valdysenos kaitos veiksnys; besikeičiančių piliečių poreikių sprendimas; viešojo sektoriaus inovacijos;

sveikata ir gyvenimo kokybė: senėjanti visuomenė;

urbanizacija / miesto ir kaimiškųjų vietovių dinamika: netolygi ekonominė regionų plėtra, migracijos srautai;

gyventojai: senėjanti visuomenė, emigracija ir imigracija; socialinė atskirtis ir didėjantys pajamų skirtumai; lanksti darbo rinka ir netipinė karjera;

energetikos sistemos saugumas ir efektyvumas: kylančių naujų iššūkių sprendimas (pvz., hibridinė atominė energija, saulės energetika); energijos gamybos šaltinių diversifikavimas;

saugumas: e. saugumas ir kibernetinis saugumas; sumani krašto apsauga;

klimato kaita ir ekosistemos / ekosistemų valdymas: nykstanti kraštovaizdžio, dirvožemio ir biojvairovės kokybė; atliekų saugojimas, perdirbimas ir tvarkymas.

Todėl buvo nuspręsta sukurti šešias diskusijų grupes pagal temas, kur susilieja įvairūs iššūkiai: **Pasitikėjimas** (valdysena, gyventojai), **Tapatumas**, **Išsilavinimas**, **Ekonomika** (verslas, gyventojai, energetika), **Išmintis** (valdysena), **Demografija** (urbanizacija, gyventojai, sveikata).

Tęsiant šį projektą diskusijų kalvės (angl. *think tank*) forma vertėtų išplėsti diskusijų temų spektrą tokiomis temomis, kaip **Energetika** arba **Saugumas**. To reikalauja susiklosčiusi tarptautinė situacija.

ĮŽANGINĖS PASTABOS

Kuriant ar prognozuojant šalies arba regiono plėtros strategijas pastaruoju metu dažnai vartojami tokie terminai kaip „sumani specializacija", „sumani ekonomika", „sumani visuomenė", „inovatyvi valstybė" ir pan. („Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030". Toliau – Strategija „Lietuva 2030"). Tam, kad tai nebūtų vien deklaracijos, reikia visapusiškai įvertinti visuomenės būseną bei jos lūkesčius, išorinius ir vidinius politikos veiksnius, ekonominius, demografinius, kultūrinius, socialinius ir ekologinius iššūkius, galinčius trukdyti arba padėti pasiekti iškeltus tikslus.

Nelengva pakeisti žmogaus arba visuomenės prigimtį, jos įpročius, raidos trajektoriją, tačiau įmanoma[1]. Tai atliekama įvairiomis priemonėmis. Pavyzdžiui, reformuojant valstybės institucijas, pasitelkiant atminties kultūrų ar netgi architektūros bei dizaino specialistus[2]. Kiekvieno mūsų sąžiningumas iš tiesų gali priklausyti nuo aplinkos poveikio. Socialiniai eksperimentai patvirtina, jog prosocialus elgesys gali būti skatinamas keičiant socialinį kontekstą[3]. Psichologai teigia, jog kiekvieną žmogų apibūdina trys pagrindiniai psichologiniai bruožai: paklusnumas valdžiai, mus supančių žmonių elgesio mėgdžiojimas arba konformizmas ir empatija. Šie bruožai lemia, kaip ir kada žmonės pasielgs nesavanaudiškai. Tereikia juos aktyvinti. Kartais užtenka pakeisti kai kurias taisykles, labiau įvertinti altruizmą, viešinti gerus pavyzdžius.

Daugelio vizijų ar strategijų žlugimas paaiškinamas tuo, kad per mažai dėmesio skiriama evoliucijos suformuotai individo ir visuomenės prigimčiai. Ši prigimtis yra pagrindinė varomoji įvairių (ekonominių, politinių, kultūros) procesų jėga. Tokios savybės, kaip godumas, agresyvumas, pavydas, įgimta konkurencija, skirtingi žmonių gebėjimai neleidžia tikėtis, kad kada nors pavyks visiškai įveikti korupciją ar nusikalstamumą.

Politikoje dominuoja ilgalaikiai interesai, o geopolitika išlieka viena esminių šiuolaikinį pasaulį formuojančių jėgų. Tą patvirtina ne tik naujausi pavyzdžiai (Rusijos veiksmai Ukrainoje), bet ir Roberto

1 Charles Duhigg, *The Power of Habit: Why We Do What We Do, and How to Change*, 2012

2 Paola Antonelli, http://seedmagazine.com/content/article/on_governing_by_design/

3 Lynn Stout, *Cultivating Conscience. How Good Laws Make Good People*, 2010

Kaplano pateikti istoriniai faktai[4]. Tiesa, pokario pasaulio, ypač Europos istorijos, raida rodo, jog kai kuriais atvejais šalys savo interesus gali derinti, kurdamos pasitikėjimu ir bendra gerove grįstas bendrijas, sąjungas ar asociacijas.

Analizuodami įvairius civilizacijos istorijos etapus, galime teigti, kad tautos ar valstybės klestėjimo esminė sąlyga yra jos politinių, teisinių bei socialinių institucijų santykis su visuomene. Demokratiškos institucijos (angl. *inclusive institutions*) labiausiai stabilizuoja visuomenę ir skatina jos narius aktyviai dalyvauti šalies gyvenime, kurti jos gerovę[5]. Pasitikėjimo valdžia, teisėsauga, masinės informacijos priemonėmis erozija, piliečių visuomeninio aktyvumo mažėjimas – viena pavojingiausių šiuolaikinių tendencijų[6]. Kitas pavojus – besaikis vartojimas, pagrįstas kreditavimo sistema, net labiausiai išsivysčiusias šalis vedantis bankroto link.

Todėl svarbiausi ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio uždaviniai – skatinti pasitikėjimą reformuojant finansų bei politines sistemas, keisti žmonių požiūrį į aplinką (ekologinio sąmoningumo ir bendruomeniškumo ugdymas) ir gyvenimo tikslus, skatinti kūrybingumą, atsakingą vartojimą, altruizmą, empatiją. Atsižvelgti į ekonomikos pokyčius, didėjančią socialinio kapitalo įtaką, bręstančią Trečiąją pramonės revoliuciją ir su tuo susijusias technologines permainas[7]. Kaip teigia Lancasterio universiteto sociologas prof. Johnas Urry'as, net ketvirtadalis pasaulio turto yra laikoma lengvatinių mokesčių zonose (*offshore*)[8]. Todėl finansinio kapitalo kontrolė, jo apmokestinimas yra esminis veiksnys, nulemsiantis visuomenės transformaciją.

Apie globalius pokyčius

Įvairių ekspertų nuomone, pasaulis artėja prie Trečiosios pramonės revoliucijos slenksčio. Dėl globalizacijos, technologinės pažangos, ypač informacinių technologijų srityje, gamybos efektyvumo augimo (robotizacija ir automatizacija) sparčiai kinta pasaulio ekonomika, darbų pobūdis. Įvairių pramonės ir verslo sričių potencialas vis daugiau priklauso nuo energijos taupymo technologijų ir vadybos sprendimų. Kai kurios profesijos nyksta žymiai sparčiau, didėja jaunimo užimtumo problema)[9].

Tyrimų bendrovės IDC prognozėmis, dabartiniai absolventai savo karjerą galės išbandyti iki 10 profesinių sričių, o net 60 proc. darbų, kurie bus paklausiausi 2020 metais, šiuo metu nė neegzistuoja. Todėl vis labiau tikimasi pažangesnio ir efektyvesnio požiūrio į aukštojo mokslo organizavimą, suartinant jį su nacionalinės ir globaliosios darbo rinkos pokyčiais.

Žurnalisto ir forumo „The Next New World" iniciatoriaus Thomaso L. Friedmano nuomone, šiuo metu darbai JAV ir kitose Vakarų pasaulio šalyse „juda" trimis kryptimis – į viršų (reikalaujantys daugiau žinių ir kompetencijų), žemyn (išnyksta) ir skersai (išskaidomi į darbo fragmentus arba trumpalaikes

4 Robert Kaplan, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, 2012

5 Daron Acemoglu and James A. Robinson, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, 2012

6 Niall Fergusson, *The Great Degeneration. How Institutions Decay and Economies Die*, 2012

7 Jeremy Rifkin, *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism*, 2014

8 John Urry, *Societies Beyond Oil. Oil Dregs and Social Futures*, 2013

9 „The Third Great Wave", *The Economist*, October 4th, 2014

darbo sutartis visame pasaulyje). Todėl šalių vyriausybėms teks kurti, skatinti ir vykdyti mokymosi visą gyvenimą programas. T. L. Friedmano žodžiais tariant, darbingo amžiaus žmogaus ateitis – būtinybė susikurti pasyvaus ir aktyvaus pajamų generavimo kompetencijų rinkinį, leidžiantį uždirbti (*creation of a portfolio of passive and active income generation through monetization of excess capacity and marketable talents*). Ateities vyriausybių vaidmuo – padėti nesugebantiems prisitaikyti prie naujų ekonomikos realijų ir suteikti galimybes kiekvienam šalies piliečiui investuoti į save ir mokymąsi visą gyvenimą.

Suvokdama tai, Europos Komisija yra parengusi specialų dokumentą – *Road Map for Moving to a Competitive Low Carbon Economy in 2050*. Šis planas sukurtų pagrindą naujajai infrastruktūrai – energijos, logistikos (pvz., matternet – http://matternet.us/) ir komunikacijos internetui[10]. Pastaruoju metu stebima, jog verslas vis plačiau ima taikyti daiktų interneto verslo modelius, taip pat imama suvokti vadinamosios „platformų ekonomikos" potencialą[11].

Energetiniai aspektai

Mažėjant iškastiniams energijos ištekliams ir augant konkurencijai dėl jų, energetinio veiksmingumo didinimas ir atsinaujinančios energetikos plėtra lieka itin perspektyvus tvarios raidos kelias[12]. Jeigu Kinijoje su jos vis labiau modernėjančiomis gamybos technologijomis vienam žmogui tenka 1500 vatų, Vakarų Europoje jis siekia 6000 vatų, o JAV – net 12000 vatų.

Šiuo metu du trečdaliai energijos pasaulyje generuojama vartojant iškastinį kurą. 95 proc. energijos, kurią vartoja transportas, taip pat paremta šia kuro rūšimi. Vien Rusija kasmet parduoda dujų ir naftos už maždaug 150 mlrd. JAV dolerių. OPEC šalių pajamos siekia net 600–700 mlrd. JAV dolerių per metus. Šioms tendencijoms pakeisti OECD siūlo įvairias politikos priemones[13].

Iššūkiai Lietuvai

Viena ES siūlomų ir finansuojamų technologinių inovacijų priemonių yra „Horizontas 2020" programoje numatytas šalies pasirinktų prioritetinių krypčių finansavimas. Visos ES narės įsipareigojo parengti Sumanios specializacijos strategijas, kuriose kiekviena numatys savo šalies mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) bei inovacijų raidos kryptis ir prioritetus. Lietuva yra suformavusi šias kryptis[14] ir galės skirti tų technologijų plėtotei pagrindinį dėmesį bei lėšas. Tokios technologijos, kaip objekto žymėjimo ir sekimo technologijos (RFID), mikroelektromechaninės sistemos (MEMS), kompiuteriniai duomenų analizės algoritmai, IT saugumo programos ir pan. yra svarbūs besiformuojančio daiktų interneto komponentai.

10 http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/mission-growth/index_en.htm

11 „The Internet of Things", MIT Technology Review, vol. 117, nr. 4, 2014

12 1998 m. Federalinis Ciūricho technologijų institutas (ETH) pasiūlė 2000 vatų visuomenės viziją. Jos esmė – kiekvienas Vakarų pasaulio pilietis iki 2050 metų turėtų sumažinti energijos vartojimą iki 2000 vatų (48 kilovatvalandžių per dieną), nesumažindamas savo pragyvenimo lygio. Iškastinio kuro dalis tesudarytų ketvirtadalį viso kiekio. Būtent toks šiuo metu yra vidutinis energijos suvartojimas pasaulyje

13 http://www.oecd.org/env/the-climate-challenge-achieving-zero-emissions.htm

14 http://www.mosta.lt/lt/sumani-specializacija/prioritetai

Visuomenėje auga socialinio kapitalo reikšmė ekonomikai, ryškėja kitokios jaunosios kartos žmonių vertybės. Kintanti visuomenės sąmonė, besiformuojantis ekologinis mąstymas – tai naujas žmonių, individų bendravimo ir bendradarbiavimo lygmuo, pastebimas išsivysčiusiose šalyse. Jaunimo nuo 18 iki 29 metų apklausa JAV liudija, kad 58 proc. apklaustųjų mano, jog aplinkosauga turi būti valstybės prioritetas netgi ekonominio augimo sąskaita[15].

Šiuo požiūriu Lietuvos privalumu gali būti ir sveikas maistas (agroinovacijos), kurio paklausa pasaulyje auga, ir švari aplinka, patraukli turizmui. Juolab žinant, kad Lietuvoje ir toliau daugės retai apgyvendintų teritorijų. Be to, biotechnologijų pramonė, gaminanti inovatyvius, aukštos pridėtinės vertės produktus (vaistai, biologiniai instrumentai medicinai ar mokslui) yra kur kas labiau ekologiška nei chemijos pramonė, naudoja mažiau išteklių. Todėl visiškai pagrįstai sumanios specializacijos sąraše įvardytas Lietuvos biotechnologijų pramonės ir mokslo infrastruktūros ir potencialo stiprinimas (biofarmacija).

Taip verslas ir ideologija, ekonominiai ir socialiniai interesai vienas kitą papildo. Tokios inovatyvios technologijos, jų plėtra leidžia generuoti didesnes pajamas gyventojams, didinti ekonominį šalies savarankiškumą, gaminti didelės pridėtinės vertės produktus.

Vienu svarbiausių Lietuvos uždavinių laikytina politinės sistemos reforma, kuri paskatintų realios savivaldos plėtrą. Savivalda yra pirminis bendruomeniškumo ir pilietiškumo ugdymo bei ugdymosi pamatas, suteikiantis visuomenei realios politinės galios dalyvauti valstybės valdymo reikaluose. Todėl savivaldos plėtra mažina politinę ir ekonominę korupciją, skatina visuomenės ir valdžios pasitikėjimą, grindžiamą ne abstrakčiais pageidavimais, o realiu viešosios politikos vyksmu, kuriame dalyvauja lygiaverčiai partneriai – visuomenė ir valdžia.

Kitas svarbus uždavinys – nacionalinio tapatumo stiprinimas ugdant bei puoselėjant kūrybines tautos ir visuomenės galias. Nacionalinio tapatumo stiprinimas suvoktinas kaip realus atsakas į naujus globalizacijos ir geopolitinius iššūkius.

Remiantis 2013 m. Pasaulio laimės ataskaita (*World Happiness Report*)[16], šiuo metu pasaulio lyderiai yra Skandinavijos šalys. Pirmajame penketuke Danija, Norvegija ir Švedija. Būtent jose yra didžiausias pasitikėjimas valstybės institucijomis, mažiausia korupcija, mažiausias atotrūkis tarp turtingų ir vargšų.

Rengiant šį dokumentą buvo siekiama įvertinti šalyje ir visuomenėje vyraujančias tendencijas (ekonomines, socialines ir pan.) ir, remiantis gyventojų grupių apklausa bei įvairių sričių ekspertų diskusijomis bei įžvalgomis, pamėginti suformuoti esminį šalies strateginį tikslą, galintį suvienyti visuomenę ir užtikrinti darnią šalies plėtrą keliems dešimtmečiams į priekį.

Kuo platesnei informacijai apie vykstantį procesą paskleisti buvo sukurtas laidų ciklas, transliuojamas per internetą ir televiziją.

Tikime, kad šios idėjos papildys arba patvirtins kituose dokumentuose – vizijose ar strategijose – išdėstytas mintis. Mūsų parengti siūlymai nėra baigtinis dokumentas, o rekomendacija – išeities taškas platesnei diskusijai, kurioje turėtų dalyvauti įvairios visuomenės bei interesų grupės.

[15] Jeremy Rifkin, *The Zero Marginal Cost Society*, 2014

[16] http://unsdsn.org/resources/publications/world-happiness-report-2013/

LIETUVOS PAŽANGOS STRATEGIJOS „LIETUVA 2030" ANALIZĖ IR VERTINIMAS

Pirmajame dokumento rengimo etape pasitelkti du ekspertai atliko Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030" analizę, įvertino jos privalumus bei trūkumus ir pateikė rekomendacijas, kaip gauti rezultatai galėtų būti naudojami nustatant Lietuvos plėtros prioritetines kryptis siekiant strateginio tikslo.

Studijos „Lietuva 2030" analizė yra individuali autorių pozicija, kuri nebūtinai visur sutampa su kitų studijos rengėjų nuomone.

Vytautas Rubavičius apie strategiją „Lietuva 2030"

Dokumento svarba

Priimtas strateginis Lietuvos raidos dokumentas „Lietuva 2030" iškelia Lietuvos valstybės, visuomenės ir valdžios pažangos svarbą. Jis ir vadinamas „Lietuvos pažangos strategija". Tokius strateginius planus parengusios dauguma pasaulio valstybių, bene visos Jungtinių Tautų narės. Pirminis postūmis kurti strategijas buvo susijęs su pasaulio ekonominės raidos gamtosauginiais klausimais – iškeltas ilgalaikės darnios ir tvarios plėtros (*sustainable development*) tikslas, dėl kurio sutarė dauguma valstybių. Nacionalinių valstybių darnios plėtros strategijų rengimo principai buvo aptariami įvairiose šalyse, remiantis 1992 m. Rio de Žaneire įvykusios JT surengtos konferencijos aplinkos ir plėtros klausimais priimtais nutarimais. ES suformuluoti aiškūs darnios plėtros principai. Tiesa, nėra lengva juos paversti tikrove. Pirmoji ES raidos strategija buvo priimta 2001 m., o 2006 m. patvirtinta atnaujinta strategija (*Renewed EU Sustainable Development Strategy*), kurioje numatyta, kad tokios nacionalinės strategijos bus parengtos iki 2007 m. birželio. Strategijos vykdymo apžvalgos pateikiamos kas dveji metai, pradedant 2007-aisiais. Numatyta daugiau kaip 100 indikatorių, pagal kuriuos „matuojama" strategijos įgyvendinimo raida. Iš jų išskirti 11 prioritetinių, tarp kurių: realaus BVP vienam gyventojui augimas, skurdo rizika ir socialinė atskirtis, vyresnių žmonių darbinis užimtumas, sveiko gyvenimo trukmė, natūralūs ištekliai. 2010 m. priimtas kitas labai svarbus dokumentas – ES augimo strategija iki 2020-ųjų (*EU Growth Strategy „Europe2020"*). ES politika vykdoma pagal tų strategijų numatytus

tikslus, *Eurostatui* prižiūrint indikatorius ir rodiklius. Nacionaliniai dokumentai kuriami atsižvelgiant į šių dokumentų nuostatas. Iš nacionalinių strategijų matyti politinės, humanitarinės ir socialinės minties akiratis, politinio sluoksnio gebėjimas deramai analizuoti esamą padėtį ir vis nauji iškylantys iššūkiai bei grėsmės, nustatyti veiksmingi būdai tiems iššūkiams įveikti. Galima teigti, kad tokie dokumentai yra regimos politinio sluoksnio savimonės apraiškos. Esminis politinis ideologinis tokių dokumentų tikslas – telkti visuomenę svarbiems, aiškiai ir suprantamai formuluojamiems uždaviniams. Tokiai santalkai būtina vienyti visuomenės ir politinio sluoksnio jėgas. Todėl juose svarbūs ideologiniai aspektai, atliekantys esminę telkimo funkciją. Tais dokumentais valstybės prisistato ES politiniu lygmeniu.

Dokumento analizė

Esama nusistovėjusių strateginio planavimo dokumentų rengimo principų. Pirmiausia būtina deramai įvertinti esamą padėtį, numatyti aiškius tikslus ir priemones jiems pasiekti. Svarbu aptarti ar bent jau įsivaizduoti esamas tendencijas, visuomenei ir valstybei kylančius iššūkius bei grėsmes. Juolab kad vis labiau imama suvokti, jog gyvename didėjančios rizikos pasaulyje kaip rizikos visuomenė (*risk society*). Lietuva taip pat gyvena padidintos vidinės ir išorinės rizikos sąlygomis, nes įsivyravo ilgalaikės neigiamos socialinės be demografinės raidos tendencijos – didžiausia ES santykinė emigracija, visuomenės senėjimas, nedarbas, demografinė duobė, paveiksianti ne tik ekonomiką, bet ir švietimo sistemą, palaidos urbanistinės plėtros pavojai, regionų nelygybė, energetinė priklausomybė nuo Rusijos, sisteminė korupcija. Globalizacijos vyksmas taip pat kelia savų iššūkių. Pastebimas visuomenės kultūrinio raštingumo menkėjimas. Jaučiama didelė grėsmė nacionaliniam tapatumui dėl menkėjančios kultūrinės kūrybos galios ir silpnėjančios valstybingumo jausenos. Valstybę ir visuomenę kankina politinės sistemos yda – realios, tiesioginio atstovavimo savivaldos stoka, stabdanti pilietinės visuomenės saviugdą ir palaikanti politinį jos neįgalumą. Tad sunku įsivaizduoti, kaip realiai įgyvendinti siekius įtraukti visuomenę į valstybinių sprendimų priėmimo darbus.

Strateginio planavimo dokumentuose esamos padėties nusakymas ir iššūkių bei grėsmių įvardijimas yra politiškai reikšmingas – jis verčia politinį elitą vienaip ar kitaip su tais iššūkiais tvarkytis. Tačiau klausimas – ar politinis elitas yra pajėgus atsakyti į tuos iššūkius? Jausdamas savo negalias, politinis elitas nėra linkęs nei deramai analizuoti susiklosčiusią padėtį, nei aiškintis kylančius iššūkius.

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030" pasirodė gan vėluodama. Dokumentas gerokai menkesnės apimties nei sukurtieji kaimynėse Latvijoje ir Estijoje. Gal dėl to jis ir įvardijamas kaip vizija, tarsi užbėgant už akių galimiems klausimams apie įvairias „analizes". Juk vizijoms būdinga labiau žurnalistinis nei mokslinis kalbėjimas. Abstraktumas ir retorinės klišės ganėtinai menkina dokumento svarbą. Strategija atsieta nuo tautos ir visuomenės išgyvenamų bėdų bei rūpesčių, taip pat nuo grėsmių bei iššūkių. Lietuvos vardas niekaip nesusietas su konkrečia teritorija ir joje gyvenančiais žmonėmis. Pasitenkinama šūkiais siekti gero išmanaus gyvenimo ir kurti naują žmogų. Dokumentas sudarytas iš dviejų dalių – Vizijos ir 4 priedų. Galima suvokti, jog pirmoji dalis yra ideologinė, kurią savo moksliniu turiniu turėtų pagrįsti priedai. Tačiau strateginio planavimo dokumentuose toks atsiejimas ydingas – priedai skaitytojo sąmonėje nelabai siejasi su vizijomis. Juolab kai būtina numatytus tikslus pagrįsti konkrečiomis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis prielaidomis (vadinamaisiais ištekliais) numatant įgyvendinimo mechanizmus ir ieškant veiksmingų būdų dorotis su iššūkiais bei grėsmėmis.

Dokumentas kreipiasi ne į lietuvių tautą, kuri konstituciškai yra valstybės suverenas ir Lietuvos visuomenę, o į Lietuvos tautą. Paaiškinama, jog „sąvoka „Lietuvos tauta" vartojama ne tik etnine, bet ir politine, pilietine reikšme". Galima nujausti, kad dokumento autoriai norėjo išvengti galimų priekaištų dėl nacionalinės jausenos ar nacionalizmo, tačiau šis naujadaras ne tik politiškai žalingas, bet ir stokojantis realios reikšmės. Tendencija vengti sąvokos „lietuvių tauta" sietina su politine nuostata išstumti tautinius ir nacionalinius dalykus iš viešo politinės bei intelektualinės šnekos lauko, taip pat ir iš švietimo bei ugdymo programų. „Lietuvos tauta" tarsi subendrina visus Lietuvoje gyvenančių tautiškumus, neišskirdama ir neskirdama jokio. Prašalaičiui sunku būtų pasakyti, kokios gi konkrečios tautos gyvena šioje šalyje, kokie rutuliojasi jų tarpusavio santykiai. Jei imtume vartoti, pavyzdžiui, sąvoką „Anglijos tauta", tikrai negalėtume nustatyti jos etninės reikšmės. Mūsų kaimynių strateginiuose planuose kreipiamasi į savas tautas. Ypač nuoseklūs šiuo atžvilgiu estai. Beje, Seimui pateiktoje ir jo tvirtintoje Strategijoje kreipiamasi kitaip: „Lietuvių tauta, kurdama nepriklausomą valstybę, pasiekė iš tiesų labai daug." Tad galima nujausti, jog dėl sąvokos „lietuvių tauta" virė karšti ideologiniai ginčai ir galutiniame variante įrašytas „Lietuvos tauta" yra sąmoningas siekis „pažangiai" atsiriboti nuo Konstitucijos preambulės.

Galima numanyti, kad lietuvių tauta virto Lietuvos tauta, laikantis pilietinio tapatumo propaguotojų požiūrio, kuris tautinį bei nacionalinį tapatumą priešina pilietiniam tapatumui. Tautinis tapatumas laikomas išgyvendintino nacionalizmo šaltiniu, tad siūloma apskritai naikinti visokias pilietiškumo ir tautiškumo bei etniškumo sąsajas. ES dokumentuose kultūrų įvairovė vis labiau suvokiama ne kaip ES etnokultūrinių darinių, o kaip pačioje kultūroje glūdinti „orientacijų" įvairovė. Tačiau nedera užmiršti, jog pilietiškumas kyla ir yra palaikomas nacionalinio tapatumo, susiklostančio nacionalinėse valstybėse, kada valstybingumą įtvirtinančios tautos virsta politinėmis tautomis ir nacijomis. Šiuo metu regime nepaprastai spartų didžiųjų valstybių nacionalinių tapatumų politikos iškilimą, taip pat įvairių nacionalizmų bangos pakilimą. Dera turėti galvoje, kad ne pavieniai žmonės ar piliečiai, o tik tautos yra valstybingumo subjektai, galintys reikšti teises į valstybingumą. Šitai galioja ir okupacijų sąlygomis – nutautėjusios visuomenės jau niekada nebegali reikšti pretenzijų atkurti valstybingumą.

Pirminiame strategijos variante nebuvo užsiminta nei apie lietuvių tautą, nei apie nacionalinį tapatumą – strategija kurta išsivietinusiam, emigracijos bangų pakylėtam, moderniu laikomam žmogui. Vėlesniame projekte pirmame skirsnyje jau buvo įrašytas ir strategijos tikslas – stiprinti nacionalinį tapatumą, tačiau jis nebuvo susietas su konkretesne įgyvendinimo programa. Nevartota ir sąvoka „lietuvybė". 2012 m. gegužės 15 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtame dokumente nacionalinis tapatumas nurodytas ne kaip tikslas, o kaip vizijos elementas. Strategijos IV. 1 punktas skamba taip: „Siekiame pažadinti visuomenės ir kiekvieno jos nario kūrybiškumą, susitelkti prie idėjų, kurios padėtų Lietuvai tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, puoselėjančia nacionalinį tapatumą šalimi". Iškeliamas modernumo siekis, kuris nurodomas kaip prioritetinis. Dokumente nebandoma nusakyti, koks yra nacionalinio tapatumo turinys arba svarstyti, kaip ir kokiais būdais tą tapatumą puoselėti. Nenužymėtos ir jokios tokio puoselėjimo gairės. Strategijoje vyrauja abstraktūs gero gyvenimo ir naujo žmogaus kūrimo šūkiai. Išreikštas siekis ugdyti žmogų, turintį politikų įsivaizduojamas „gerąsias" savybes, niekaip nesisiejančias nei su Lietuvos valstybe, nei su jos istorija, nei su kultūra. Sąmoningą

dokumento rengėjų nuostatą nusigręžti nuo „nemodernios" lietuvybės, nacionalinio tapatumo ir nacionalinės kultūros kaip tik ir rodo vartojamas naujadaras „Lietuvos tauta".

Vizijoje keliamas pagrindinis tikslas formuluojamas taip: šalies pažanga ir žmogaus gerovė. Pagrindiniai veikėjai – visuomenė ir žmogus. Strategija kreipiama į tris pažangos sritis – visuomenę, ekonomiką ir valdžią, kurios detaliau nusakomos 1 priede „Esamos situacijos apžvalga". Vizijos kūrėjai pažangą suvokia kaip atitikimą tam tikriems ekonominiams bei globalizacijos rodikliams. Galima pritarti pastangoms vienaip ar kitaip „matuoti" pažangą nustatant siektinus rodiklius, tačiau jų pasirinkimas ir mokslinis pagrindimas kelia daug abejonių. Išskiriami šeši pažangos rodikliai, kuriais bus matuojama pažanga: gyvenimo kokybės indeksas, laimės indeksas, darnios visuomenės indeksas, pasaulio konkurencingumo indeksas, globalizacijos indeksas. Pagal visus bus siekiama patekti į Europos Sąjungos narių dešimtuką. Į tuos rodiklius atsižvelgiama ir vertinant esamą padėtį.

Visi šie rodikliai nevienareikšmiai, daug klausimų kelia jų apibūdinimai, taip pat ir galimas derinimas. Ypač sunku įvairius rodiklius susieti, kai kurie jų prieštarauja sveikai nuovokai. Pagal globalizacijos indeksą, kuris esą rodo visuomenės atvirumą (tiesa, sunku pasakyti, ką reiškia politinė ir socialinė globalizacija), šalis socialinės globalizacijos požiūriu vertinama prasčiausiai. Globalizacijos rodiklis rodąs, kad mes dar atsiliekame nuo globalizacijos vidurkio, tad reikės žmones telkti kaip nors to rodiklio siekti. Tačiau juk Lietuva eina globalizacijos priešaky – finansų sistemoje dominuoja užsienio kapitalo bankai, šilumos ūkis ir pramonė vis dar itin priklausomi nuo dujų importo iš rytų, o svarbiausia – didžiulis emigravusių ir emigruojančių skaičius. O juk jis kuo akivaizdžiausiai rodo realųjį atvirumą globalizacijai. Globalizacijos poveikį rodo ir didžiosios visuomenės dalies pasiryžimas išvykti, nesisaistymas su gimtine.

Daugelis pateiktų skaičių liudija grėsmingas Lietuvos visuomenės raidos tendencijas, tačiau stokojama aiškių, moksliškai pagrįstų įžvalgų, kaip jas „perlaužti". Mūsų visuomenės kūrybingumo lygį nustatė Mastrichto universiteto mokslininkai. Prieita prie išvados, kad visuomenėje nėra tinkamų sąlygų kūrybingumui ugdyti ir pasireikšti. Kyla klausimas, kokios yra tos reikalingos sąlygos ir kaip jas kurti? Pagal 15-mečių skaitymo gebėjimus, matematinį ir gamtamokslinį raštingumą gerokai atsiliekame nuo ES vidurkio. Toks rezultatas pasiektas po jau porą dešimtmečių trunkančios nepaliaujamos švietimo sistemos reformos. Galima numanyti, kad susiklostė tokių rodiklių blogėjimo, tad ir švietimo sistemos menkėjimo tendencija. Reikėtų ją įvertinti ir atsakyti į klausimą – kodėl. Pažymima, kad Lietuvos vaikai jaučiasi nelaimingiausi Europoje. Tačiau apeinamos ekonominės ir socialinės to nelaimingumo priežastys. Kitas svarbus dalykas – minėtoji socialinė globalizacija, kitaip tariant, emigracijos perskirtos šeimos, pas senelius ir gimines auginami vaikai, prekyba vaikais ir kita. Konstatuojama, kad „šalies gyventojų pilietinis pajėgumas – menkas". Kodėl? Atsakymas glūdi Lietuvos politinės sistemos ypatumuose, į kuriuos nelinkstama gilintis. Politinė valdžia yra sukaupta partinės nomenklatūros rankose, o visuomenė visiškai atskirta nuo valstybės reikalų. Politinė atskirtis reiškia ir visuomenės politinį neįgalumą.

Politinės sistemos ydos įvardijamos 1 priedo 17–24 skirsniuose, tačiau nepateikiama jokių konkrečių rekomendacijų, kaip gerinti jos darbą. Pasitenkinama palinkėjimais įtraukti visuomenę į valstybės valdymo darbus, tačiau išlieka esminis klausimas – kokiais būdais tai daryti veiksmingai? Aiškinama, kad „sparčiai keičiantis aplinkai ir augant visuomenės savivaldumui, privalo keistis ir

valdymo modelis – valdžia turi tapti atvira ir bendradarbiauti su piliečiais". Deja, kaip tik visuomenės savivaldumas niekaip neauga, nes jis susijęs su realios savivaldos plėtra. Reali savivalda reiškia tiesioginių rinkimų, tiesioginio atstovavimo ir dalyvavimo demokratijos plėtrą. Kol kas prošvaisčių šioje srityje nematyti. Visiškai pagrįsta yra rekomendacija „perskirstyti valdžios galias iš valdžios institucijų žmonėms ir bendruomenėms, suteikti jiems įgaliojimus veikti kartu", tačiau šitai tarsi savaime ir turėtų atlikti reali savivalda, kurioje įgyvendinamas strategijoje iškeliamas principas: „Vienas svarbiausių aspektų, susijusių su visuomenės dalyvavimu, yra realus piliečių įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus, neapsiribojant tik informavimu ir konsultavimu". Kaip tik realios savivaldos plėtra galėtų pagerinti šitaip nusakomą situaciją: „Vietos bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas, tvarkant viešuosius reikalus – nepakankamas". Galima numanyti, kad šių skirsnių autoriai turėjo omenyje Europos Tarybos 2009 m. patvirtintą dokumentą „Piliečių dalyvavimo priimant sprendimus gerosios praktikos kodeksą" (*Code for Good Practice for Civil Participation in the Desision Making*), kuriame detaliai nusakomi tokios su nevyriausybinių organizacijų veikla siejamos praktikos principai ir gairės. Tačiau išsivysčiusių šalių nevyriausybinių organizacijų praktiką palaiko reali išplėtota demokratinė savivalda, kurios stokojama Lietuvoje. Todėl visos „gerosios" rekomendacijos pakimba ore. Svarbus išryškintas valstybės valdymo ydingumas – siauras valstybės tarnybos požiūris į valstybės valdymą, tad teigiama, jog „būtini sisteminiai ir neatidėliotini pokyčiai". Vėlgi galime klausti – kokie, kokiu pagrindu? Jokiais įtikinėjimais neįmanoma versti „plėsti požiūrį". Būtina keisti pačios politinės sistemos įtvirtintas „žaidimo taisykles".

Svarbus tapatybės klausimas aptariamas 1 priedo 9 skirsnyje, kuriame kalbama apie kultūrinę ir politinę tapatybę. Tačiau tam klausimui neteikiama svarbos. Pasiremiama rodikliu, kad tik 23 proc. Lietuvos gyventojų labai didžiuojasi Lietuvos pilietybe, o ES vidurkis – 46 proc. Akivaizdu, kad šis rodiklis rodo didžiulį kultūrinės nacionalinės ir valstybingumo jausenos nuosmukį, tačiau kaip jis siejasi su *lietuvybės* jausena, su tuo, kad *esu lietuvis*? Pripažįstama, kad „labai svarbi visuomenės bendrystė", visų visuomenės narių įsitraukimas į viešąjį gyvenimą ir apgailestaujama, jog „pasaulio lietuviai, gyvenantys užsienio valstybėse, nepakankamai aktyviai dalyvauja Lietuvos viešajame gyvenime". Tačiau tapatumo klausimų esmė – ne užsienio lietuviai, o Lietuvoje išryškėjusios politinės ir kultūrinės nacionalinio tapatumo, lietuvybės tvirtinimo ir sklaidos problemos, kurias strategijoje derėjo įvardyti kaip iššūkius.

Sukurtoje pažangos strategijoje pagrindinėmis puoselėtinomis ir ugdytinomis vertybėmis, naujojo strateginio žmogaus savybėmis, turėsiančiomis laiduoti šalies pažangą, laikomos atvirumas, kūrybingumas ir atsakingumas. Niekas neprieštaraus prieš kūrybingumą ir atsakingumą, tačiau tai jau ne šūkių, o konkrečių darbų, tvirtinant tam reikalingas kultūros ir švietimo politikos gaires, reikalas. Kyla klausimas, kaip ugdyti kūrybingumą, jei visiškai apeinama nacionalinė kultūra. Gyvybinga kultūra ugdo kūrybingumą, o kultūrai gyvybės teikia švietimo sistema. Tačiau kaip tik kultūros ir švietimo probleminės tendencijos apeinamos.

Sumaniai ekonomikai skiriami 1 priedo 10–15 skirsniai. Pateikiama daug statistinės informacijos, lyginami įvairūs rodikliai, tačiau niekaip neišryškinami esminiai Lietuvos valstybės ekonomikos bruožai – kuo mes išsiskiriame, koks mūsų vaidmuo regione ir kokiais ekonominiais ryšiais galime džiaugtis. Pripažįstamas mūsų ekonomikos atvirumas įvairioms rinkoms ir nurodoma, kad „viena iš svarbiausių

verslui palankios aplinkos sąlygų – valstybės reguliavimo naštos mažinimas". Suprantama, būtina mažinti perteklinį reguliavimą, o jo Lietuvoje gausu, tačiau šiuo metu jau linkstama suvokti, kad visos rinkos yra tik sąlygiškai laisvos – jos kuriamos valstybių susitarimais ir tų susitarimų palaikomos. Kaip tik valstybinio reguliavimo veiksmingumas yra dabartinėje daugelio šalių politinėje darbotvarkėje. Taip pat ir ES. Apmąstant išgyventos krizės priežastis, pasekmes ir būdus tvarkytis su tokiais finansų sistemos keliamais iššūkiais bei grėsmėmis suvokiamas būtinumas reguliuoti pernelyg iš bet kokios priežiūros išsilaisvinusią spekuliacinio finansinio kapitalo sritį – bankus ir finansų rinkas. Nenurodomos jokios galimos Lietuvos ekonomikos raidos kryptys, nevertinamos galimos grėsmės, susijusios su negatyviomis darbo rinkos raidos tendencijomis, taip pat švietimo sistemos ydomis.

Strategija kreipiama į tris pažangos sritis – visuomenę, ekonomiką ir valdžią, kurioms priskiriamas geidžiamas *sumanumo* bruožas. Nesiūlomas joks ideologinis, lietuvių tautą ir Lietuvos visuomenę saistantis ir vieningai veikti skatinantis tikslas. Strategijos rengėjai visiškai neatsižvelgia į pasaulines valstybinių santykių ir valstybingumo tvirtinimo tendencijas Šiuo metu daugelyje ES šalių svarbiausiais pripažįstami nacionalinio tapatumo ir nacionalinės kultūros tvirtinimo klausimai. Jiems teikiama strateginė prioritetinė reikšmė. Atvirai kalbama apie multikultūralizmo politikos žlugimą. Prancūzija, Vokietija, Lenkija – akivaizdūs šios tendencijos pavyzdžiai. Lietuva gyvena nacionalinį tapatumą stiprinančių valstybių aplinkoje – šitai ryšku ir Rusijoje, ir Lenkijoje, ir Baltarusijoje. Nacionalinio tapatumo tvirtinimo ir sklaidos klausimus pajėgus deramai spręsti vienintelis „subjektas" – valstybė. Todėl nacionalinio tapatumo, jam būtinos nacionalinės kultūros tvirtinimo politikos klausimai ir yra pagrindiniai mūsų kaimynių strategijose.

2 priede nusakomi strateginės pažangos rodikliai. Pasirinktų rodiklių pagrįstumas, jų interpretacijos kelia daug klausimų. Neaišku, kaip užsienio šalių ekspertai taiko savo metodikas, „matuodami" lietuviškąją socialinę tikrovę. Juk jie nelabai suvokia jokiems tiesioginiams matavimams neprieinamas kasdienio gyvenimo vietines „žaidimo taisykles". Todėl kurioziškai atrodo, pavyzdžiui, Lietuvos ir ES vidurkio palyginimas pagal darnios visuomenės indeksą: Lietuva (6,77) lenkia ES vidurkį (6,68). O juk Lietuva socialine atskirtimi, įvairiais suaugusiųjų ir vaikų nelaimingumo rodikliais išlieka tarp atsiliekančių ES šalių. Pavyzdžiui, Vaiko gerovės indeksas Lietuvoje yra prasčiausias Europos Sąjungoje, išskyrus sveikatos sritį[17]. Emigracijos apimtis taip pat nerodo visuomenės darnumo. Tačiau esminis klausimas – ar tie rodikliai gali būti suvokiami kaip strateginė siekiamybė, ar jie gali atlikti konsoliduojantį vaidmenį? Vargu ar galėtume teigiamai atsakyti į šį klausimą.

Strategijos rengimas ir įgyvendinimas

Strategijos rengimo ir įgyvendinimo vyksmai nusakyti 3 ir 4 prieduose. Nors dokumentą rengė ministro pirmininko Andriaus Kubiliaus potvarkiu suburtos Valstybės pažangos tarybos žmonės, linkstama prisidengti visuomenės vardu. Neįvardijami jokie konkretūs už strategijos rengimą atsakingi asmenys. Kitaip yra Latvijos ir Estijos strateginiuose dokumentuose, kuriuose įvardyti atsakingieji, o Estijos dokumente – visi rengėjai. Štai dokumente, pavadintame „Apie strategiją „Lietuva 2030" – nuo rengimo link įgyvendinimo" (www.lietuva2030.lt/apie-projekta-lietuva-2030), teigiama: „Pagrindinis

[17] http://www.veidas.lt/lietuvoje-vaikai-nesaugus-ir-nelaimingi

Strategijos rengėjas – visuomenė, kuri aktyviai dalyvavo visuose rengimo etapuose. Strategijos rengimo etapui vadovavo Valstybės pažangos taryba (VPT), į kurią susibūrė žinomi verslo, kultūros, meno, mokslo ir visuomenės veikėjai kartu su Vyriausybės ir prezidentūros atstovais". Jau iš šių sakinių aišku, kad visuomenė nedalyvavo rengiant šią strategiją, o į minimą Tarybą žmonės niekaip negalėjo susiburti – jie buvo sukviesti. Tarp jų buvo tik keli kultūros, meno ir mokslo atstovai. Į kritines pastabas nebuvo linkstama atsižvelgti, tik vėliau nacionalinio tapatumo puoselėjimas buvo įrašytas kaip vienas tikslų. VPT subūrė tris temines darbo grupes Strategijai rengti, tačiau nenurodoma nei jų sudėtis, nei vadovai.

Strategijai parengti ir įgyvendinti sukurtas tinklalapis www.lietuva2030.lt. Jame aptinkamos Strategijos įgyvendinimo naujienos, skelbiami būsimi renginiai. Numatyta, kad strategiją įgyvendins organizacija „Atviras pažangos forumas „Lietuva 2030", VPT ir jos sekretoriatas. Forumas ne rečiau kaip 2 kartus per metus surengs strategijai įgyvendinti skirtus renginius, o VPT ne rečiau kaip kartą per ketvirtį rinksis svarstyti strateginių klausimų. Vyriausybė įsipareigoja kasmet įgyvendinti 10 svarbiausių pažangos darbų. Tačiau keblu aptikti konkrečių Forumo organizatorių pėdsakus. Galima numanyti, kad tai valstybinį užsakymą gavusių ideologinių bendraminčių grupė. Tinklalapyje Atviros pažangos forumas prisistato kaip visuomeninis judėjimas, tačiau jam patikėtas svarbios valstybinės strategijos įgyvendinimas. Todėl sunku svarstyti Forumo darbo veiksmingumą. Pavyzdžiui, Forumo skelbti 2013 m. vasario 28 d.–kovo 1 d. vykdytos konferencijos ar seminaro „Švietimo lyderiai atnaujina Lietuvą" rezultatai – tiesiog strategijos programinių nuostatų kartojimas nesigilinant į aktualius nacionalinio tapatumo, lietuvybės, nacionalinės kultūros plėtros gairių ar vertybinių nuostatų plėtojimo ar sklaidos klausimus. VPT 2014 metams yra Vyriausybei numačiusi nemenką atliktinų darbų sąrašą, tačiau jame nėra konkrečių vykdytojų ir darbų grafiko: kas ir kaip skatins visuomenę įsitraukti į pilietinę veiklą, kas įgyvendins mokyklai siūlomas naujoves, kas rengs viešųjų paslaugų katalogus, įgyvendins atvirų duomenų priemones.

Finansų ministerijos parengtoje ir 2012 m. sausio 31 d. pažymėtoje „Nacionalinės pažangos programos koncepcijoje" (pati programa apima 2014–2020 metus) numatyta vykdyti tris strateginius tikslus, kurie nusakyti kaip *sumani ekonomika*, *sumani visuomenė* ir *sumani valdžia*. Nacionaliniam tapatumui, lietuvybei čia vietos neatsirado. Tačiau „tapatybės" ir „kultūros" sąvokos įtraukiamos į sumanios visuomenės rubriką – *tapatybė ir globali Lietuva* ir *viešoji erdvė ir kultūra*. Savaiminės vertės nei tapatybei – tiesa, neaišku, kokiai, – nei kultūrai neteikiama. Beje, nepaprastai iš informacinių komunikacinių technologijų srities išplitęs žodis „sumanus" labai jau keistai ir net ironiškai ima švytėti, lipdomas prie ekonomikos ir valdžios – juk mes kuo puikiausiai įsivaizduojame sumanią pinigų plovimo ar narkotikų prekybos ekonomiką, taip pat ir sumanią oligarchinę ar teisminę valdžią. Tiesa, tas žodis vartojamas strategijoje *Europe2020* (*A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*). Tapatybės susiejimas su globalios Lietuvos supratimu, kaip ir Strategijoje, neabejotinai išreiškia sąmoningas pastangas silpninti lietuvybės jauseną ir jos kultūrinę galią. Ką reiškia – *globali Lietuva*? Pripažinimą, jog lietuviais laikytini visuose pasaulio kraštuose gyvenantys lietuviai, tad ir lietuvybei teikiama tokia pat išplitusi reikšmė. Kur lietuviai, ten ir lietuvybė. Palaikytinos sąmoningos pastangos stiprinti svetur gyvenančių lietuvių ryšius su Tėvyne, tačiau nedera pamiršti svarbiausio dalyko – tauta ir valstybė gyvuoja tik vienoje, labai aiškiai valstybinių sienų apibrėžtoje teritorijoje. Iš šios teritorijos kyla ir nacionalinės kultūros gyvybinės galios, nors lietuvių kultūros apraiškos gali skleistis ir įvairiose diasporose. Ėmus

ideologiškai propaguoti *globalios Lietuvos* supratimą kaip modernumo ir pažangumo požymį, naikinama esminė egzistencinė *gimtinės, gimtosios žemės* nuovoka ir jausena, o sykiu ir *kultūros šakninis vietoviškumas*. Tad kultūros supratimas netenka veiksmingo kryptingumo bei tikslingumo – ugdyti, puoselėti ir skleisti nacionalinį tapatumą, lietuvybę ir sieti ją su gimtąja žeme, tėviške, Tėvyne. Kaip tik toks kryptingumas būdingas mūsų kaimynių strategijoms.

Estijos ir Latvijos strategijų ypatumai

Pavyzdinė šiuo atžvilgiu yra Estijos strategija, juolab kad ji ir patvirtinta anksčiausiai. 2005 metais visų politinių jėgų, akademinio sluoksnio ir visuomenės sutarimu priimtoje „Estijos nacionalinėje tvarios plėtros strategijoje iki 2030 metų" („Tvari Estija 21"; *Sustainable Estonia 21*) įtvirtinamas aiškus vienintelis nelygstamas tikslas – estų tautos ir kultūros tvarumas, estiškumo tvirtinimas ir sklaida Europos kultūrinėje erdvėje. Buvo sudaryta 12 žmonių vadovų grupė, į darbą įtrauktos 6 mokslo institucijos, tarp jų Estijos ateities studijų institutas (*Estonian Institute for Future Studies*) ir didelis ekspertų kolektyvas. Dokumente nusakomas koncepcinis aparatas ir jo atraminės plotmės pabrėžiant Estijos mokslininkų įdirbį. Tai nuoseklus ir pagrįstas Estijos strategijos dokumentas. Esminis jo bruožas – moksliškai pagrįsta galimų raidos scenarijų analizė, aiškinantis esamas prielaidas, išryškėjusias raidos tendencijas ir gerąją tarptautinę patirtį. Išskiriamos esminės norimam scenarijui kylančios grėsmės ir teikiami siūlymai, kaip su tomis grėsmėmis tvarkytis. Strategija kildinama ant Konstitucijos pamatų: pasak Konstitucijos, valstybė turi laiduoti estų tautos gyvybingumą per amžius. Valstybė suvokiama kaip esminis „mechanizmas", laiduojantis tautos ir visuomenės gyvybingumą, tad ir valstybės raida pajungiama estų tautos gyvybingumui stiprinti ir jos kūrybos apraiškoms skleisti europinėje kultūros erdvėje. Todėl Strategijoje iškeliamas toks pagrindinis tikslas: „estiškumo išlaikymas yra svarbiausias iš visų Estijos plėtros tikslų". O kas ir kokiais būdais gali stiprinti estiškumą? Atsakymas akivaizdus – kultūra ir jos teikiami būdai, skatinantys estiškumo savikūrą, estų tautos kultūrinę kūrybą ir jos sklaidą. Pirmame dokumento skyriuje numatyti keturi siektini tikslai: 1. Estijos kultūros erdvės gaja; 2. Gerovės augimas; 3. Sąryšinga (*coherent*) visuomenė; 4. Ekologinė pusiausvyra. Atkreiptinas dėmesys į kultūros svarbą ir vietą dokumente. Pagrindiniam tikslui pajungiama ir ekonomika, taip pat mokslu, naujomis medijomis ir technologijomis grindžiama didelę pridėtinę vertę kurianti industrija. Kiekvienas tikslas išskleidžiamas keturiais aspektais: tikslo komponentai ir indikatoriai, grėsmės, geidžiama 2030-ųjų būsena ir pagrindiniai tikslo siekio mechanizmai. Atskirai aptariami siekiant tikslo atsirandantys nauji socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai santykiai. Numatytų tikslų turi siekti visuomenė, didžioji jos dauguma, todėl svarbu nusakyti esamą visuomenės būvį ir suvokti, kaip skatinti visuomenę siekti jai pačiai naudingų tikslų. Socialinei sanglaudai stiprinti numatytos socialinio įtrauktumo, regioninio išlyginimo, stiprios pilietinės visuomenės kūrimo plotmės. Labai aiškiai nusakomos iš dabartinės būsenos kylančios grėsmės: didelė ekonominė nelygybė (*Gini* indeksas 0,37 arčiau Rusijos, nei EU), regionų nelygybė pagal šeimos ūkių pajamas, ilgalaikė marginalizuojanti bedarbystė, protų nutekėjimo tendencija, darbo rinkos keblumai, nacionalinio ir savivaldos lygmens institucijoms reikalingų administravimo įgūdžių stoka. Antrame skyriuje nustatomos ir aptariamos Estijos raidos galimybės, pateikiami galimi scenarijai – įprastos eigos (*market-centered*), konservatyvusis (*state-centered*) ir socialinės partnerystės. Pirmasis scenarijus – tai rinkos mechanizmų ir rinkos ideologijos visuomenės

raidos tendencijos bei jų galimybės siekti numatytų tikslų. Antrame scenarijuje aptariami valstybinio valdymo privalumai ir trūkumai. Daroma išvada, kad liberalios individualistinės vertybės ir jų pagrindu kuriama rinkos visuomenė nėra orientuota į nacionalines vertybes, į nacionalinės kultūros kūrimo ir sklaidos tikslus. Savo ruožtu valstybinis valdymas yra apsauginis, jis negali padėti laisvai kultūros kūrybai ir sklaidai. Todėl būtina derinti šių scenarijų teigiamybes stiprinant socialinę partnerystę ir ja grindžiamą visuomenės raidą. Trečiame skyriuje aptariamas sintezuojantis scenarijus, kuriame numatoma kurti Estiją kaip žinių visuomenę. Ketvirtame skyriuje aptariamos dvi veiksmų plotmės. Pirmoji – perėjimas į žiniomis grindžiamą valstybės valdymą (*knowledge-based state government*). Nusakoma esama padėtis, jos ištekliai, tarptautinio tokio pobūdžio patirtis ir siūlomi galimi sprendimai. Antroji veiksmų plotmė apima intelektinę ir socialinę žinių visuomenės ugdymo paramą. Joje išskiriami švietimo, tyrimų, plėtros ir inovacijų, žmogaus ir aplinkos santykių sektoriai.

Šį dokumentą ruošė didelis mokslininkų ir įvairių sričių specialistų kolektyvas, Estijoje strategija suvokiama kaip viso politinio, kultūrinio ir mokslinio elito kūrybos ir sutarimo vaisius. Toks sutarimas laiduoja deramą strategijos įgyvendinimą, juolab kad solidžios apimties dokumente numatyti ir būdai, kaip siekti numatytų tikslų stiprinant visuomenės sanglaudą.

Latvijos Strategija yra tvarios ir darnios plėtros planavimo srities dokumentas (*Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030*), kurtas remiantis tarptautiniais tokių dokumentų formavimo principais ir nuostatomis. Analizuojant ir apžvelgiant globalių vyksmų sukeltus ir skatinamus pokyčius – demografinius, ekonomikos globalizacijos, darbo rinkos, krizinius demokratinio atstovavimo, viduriniosios klasės plėtros ir santykinio skurdimo grėsmių, urbanizacijos ir regionų plėtros netolygumų. Pasitelkta kapitalo prieiga, kapitalą suvokiant kaip gamtos, aplinkos, erdvės, kultūrinio paveldo, kūrybingumo ir bendrystės jausenos visetą. Iškeliamas ir aptariamas žmogiškasis kapitalas, kuris ir yra visokio kapitalo kūrybingo ir veiksmingo naudojimo, taip pat savęs didinimo pagrindas. Todėl numatyta investicijų į šį kapitalą programa. Išskiriami 7 prioritetiniai strateginės raidos tikslai, kurie sueina į 1-ąjį. Pagrindinis Strategijos tikslas yra išsaugoti ir turtinti Latvijos kultūrinę erdvę, stiprinti nacionalinį tapatumą kaip esminį visuomenės kūrybiškumą laiduojantį ir skatinantį veiksnį. Todėl dokumente pirmasis skyrius nusako Latvijos kultūrinės erdvės ir nacionalinio tapatumo stiprinimo plotmes, o antrasis skirtas ilgalaikėms investicijoms į žmogiškąjį kapitalą, suvokiamą nacionalinio tapatumo stiprinimo požiūriu. Visa Strategija nukreipta į kultūros srities puoselėjimą ir plėtimą, nes ir kiti prioritetiniai tikslai turi žmogiškojo kapitalo didinimo dimensiją. 1 skyrius apima kultūros srities turtinimą ir kūrybingos visuomenės ugdymą, o 2-ame numatyti būdai stiprinti viduriniąją klasę ir mažinti skurdą bei jo riziką. 3 skyrius – švietimo paradigmos kaita, 4 skyrius – inovatyvi ir ekologiška ekonomika, 5 skyrius – aplinka kaip ateities kapitalas, 6 skyrius – erdvinės raidos perspektyva, 7 skyrius – inovatyvus valdymas ir visuomenės dalyvavimas. Visuose skyriuose aptariami tikslų siekiant kylantys iššūkiai, esamos tendencijos, numatomi sprendimai. Remiamasi globalių vyksmų analize ir Latvijos mokslininkų įdirbiu, jų sukauptais duomenimis. Pavyzdžiui, detaliai aptariamos erdvinės raidos perspektyvos gvildenant kelių, transporto, komunikacijų, urbanistinės plėtros, miesto ir kaimo santykių sritis. Išskiriamos nacionalinės svarbos erdvės: Baltijos pajūrio regionas, kaimiškieji centrai, metropolinė Rygos teritorija, rytinis pasienis, rezervatai ir istorinės vietovės. 7 skyriuje pažymimas vis didėjantis bendras nepasitenkinimas atstovaujamosios demokratijos institucija, kuris Latvijoje

įgavo krizės požymių. Raginama ieškoti būdų, kaip įtraukti visuomenę ir jos organizacijas į valstybinį valdymą suteikiant visuomenei sprendimų priėmimo galios. Numatyta visuomenei daugiau teisių teikti per referendumus.

Išvados

Nors Strategija „Lietuva 2030" rengta kaip strateginio darnios ir tvarios plėtros planavimo dokumentas, jo rengėjai labiau pasitikėjo vizija nei praktiškai įgyvendinti padedančiomis tarptautinių, taip pat ES tokių dokumentų rengimo nuostatomis ir principais. Stokojama konceptualumo, taip pat mokslinės reiškinių bei tendencijų analizės. Esamos padėties apžvalgos apsiriboja statistiniais skaičiais ir jų „atitikimu" vienokiems ar kitokiems rodikliams nesiaiškinant konkretaus socialinio bei kultūrinio tų rodiklių turinio bei ryškėjančių socialinės raidos tendencijų. Neįvardijamos visuomenei ir valstybei kylančios grėsmės bei iššūkiai, o globalizacija suvokiama kaip nelygstamas gėris, prie kurio būtina kuo greičiau prisitaikyti. Ekonomikos suvokimas grindžiamas perdėm supaprastintu neoliberaliu požiūriu bei ideologija. Tokio požiūrio ydingumas ypač išryškėja lyginant šį dokumentą su kaimyninių šalių strategijomis. Neaptariamos esminės Lietuvos valstybės ir visuomenės raidos bėdos, jas sukeliančios ir skatinančios priežastys, tad nenumatomi ir būdai su jomis tvarkytis. Dokumente stokojama Lietuvos mokslininkų įdirbio. Strategijoje „išvengta" nacionalinio tapatumo ir nacionalinės kultūros tvirtinimo klausimų, todėl kyla abejonių dėl jos ideologinio ir kultūrinio veiksmingumo, galios sutelkti visuomenę vizijoje numatytiems tikslams siekti. Juolab kad mūsų kaimyninės valstybės, jų politiniai, kultūriniai ir akademiniai elitai labai aiškiai suvokia nacionalinio tapatumo ir nacionalinės kultūros reikšmę tvariai ir darniai valstybės raidai.

Naudotų dokumentų sąrašas:

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030"; VPT 2014 m. pažangos darbų sąrašas; *Sustainable Estonia 21*; *Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030*; *Renewed EU Sustainable Development Strategy*; *EU Growth Strategy „Europe2020"*.

Antanas Buračas apie strategiją „Lietuva 2030"

Strategijos „Lietuva 2030" atsiradimo aplinkybės

Strategija buvo kuriama, remiantis Europos Komisijos iniciatyva ir jos rekomendacijomis visoms šalims narėms. Strategija „Lietuva 2030" buvo iš dalies grindžiama patirtimi kuriant ankstesnes analogiškas LR Vyriausybės ir Ūkio ministerijos sudarytų komisijų prognozes *Lietuva 2015*, *Lietuva 2020* (bei jos atnaujintą variantą; vad. E. Vilkas ir A. Vasiliauskas), *Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija*[18], jose nustatytais ir koreguotais prioritetais. Pirmasis ir patikslintas strategijos „Lietuva 2030" variantai

[18] *Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija*. – http://www.ukmin.lt/uploads/documents/ imported/lt/veikla/veiklos_sritys/ino/LIS.pdf

jau buvo detaliai vertinti LMA (pastabų suvestinė skelbta HSMS leidinyje[19]), toliau bus vertinamas tik paskutinysis variantas[20].

Pateikiamos analizės paskirtis

Siekiama, kad žemiau pateikiamomis išvadomis būtų galima remtis formuojant siūlymus dėl Lietuvos strateginio tikslo. Ne tik siejant ją su pažangiais „Lietuva 2030" pasiekimais, bet kartu atsižvelgiant ir į tarptautinių organizacijų (Jungtinių Tautų, Pasaulio Banko, Pasaulio ekonomikos forumo, Tarptautinio ir Europos inovacijų tyrimo centrų[21]), kaimyninių Baltijos valstybių patirtį, prognozuojant socialinės ekonominės pažangos ir intelektinio kapitalo plėtros patirtį bei integruojant vis platesnį pripažinimą įgaunančius daugiakriterius vertinimo metodus[22]. Nagrinėjamos Strategijos „Lietuva 2030" kūrėjai tik padrikai ir nepakankamai nuosekliai tekste atsižvelgė ir į daugiakriterių metodų plėtrai didelės įtakos tebeturinčios integruotos STEEPLED analitinės sistemos naudojimo tarptautinę patirtį.

Analizės kriterijai ir ribojančios aplinkybės

Pagrindinės strategijos „Lietuva 2030" analizės nuostatos: remiantis oficialiais dokumentais ir tarptautinių organizacijų bei asmenine patirtimi, įvertinti šios strategijos privalumus, tinkamumą spręsti pribrendusias plėtros problemas bei kylančias globalias socialines ir ekonomines grėsmes, taip pat būdingus trūkumus. Tuo pagrindu siekiama pateikti rekomendacijas dėl būtinų patikslinimų formuojant siūlymus dėl Lietuvos strateginio tikslo, atsižvelgiant į sparčiai tobulėjančią analitinę intelektinių išteklių vertinimo metodologiją, ekspertiškai vertinamus kitus nacionalinius ir siektinus ES išteklius bei globalias civilizacijos ir plėtros grėsmes.

Lietuvos pažangos strategijos „Lietuva 2030" privalumai

Strategijos gairės skirtos periodiniam LRS ir Prezidentūros darbo bei partijų ir vyriausybės programų tikslinimui ir orientavimui į pastangas įgyvendinti svarbiausius Lietuvai plėtros ir integracijos į

19 *Svarbiausios humanitarinės ir socialinės grėsmės bei jų pasekmės Lietuvai.* Autoriai – Viktorija Daujotytė-Pakerienė, Valentinas Mikelėnas, Arvydas Šliogeris, Aleksandras Vasiliauskas, Vladas Žulkus. Vilnius, Tyto alba, 2011. Dalis samprotavimų ir argumentų randama taip pat Lietuvos mokslo ir studijų vizijoje „Mokslioji Lietuva 2030" MSCA, 2012 (http://www.moksliojilietuva.lt/images/documents/mokslioji_lietuva_2030_vizija.pdf)

20 Skelbta LR Vyriausybės interneto tinklalapyje: http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf. Toliau cituojant nurodoma sutrumpintai: „Lietuva 2030" ir p.

21 Rebuilding Europe's Competitiveness Report (2013). Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF; *The Global Competitiveness Report (2010–2011).* Ed. by Klaus Schwab. Retrieved from: http://www.weforum.org/en/media/publications/ CompetitivenessReports/index.htm; *The Global Innovation Index 2011*. Ed. by S. Dutta, INSEAD. Retrieved from: http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/fullreport/ index.html; *INNO-Appraisal: Understanding Evaluation of Innovation Policy in Europe*. (2010). Annex to Final Report. Retrieved from: http://www.proinno-europe.eu/appraisal; *Innovation Scorecard: Country Innovation Profiles* (2012). Prepared for General Electric by the Milken Institute

22 *Metaeconomics approach & intellectual resources evaluation. Multiple objective methods: integrating into decision making* (2012). Ed. by Buracas A., Lopes I. T., Žvirblis A. Lambert Academic Publishing GmbH & Co, Saarbrücken. ISBN: 978-3-659-14196-6

ES uždavinius atsižvelgiant į kintančias galimybes pasaulyje, ribotus atsinaujinančius ir kitus darnios plėtros išteklius, globalias grėsmes.

Pabrėžiama, kad dokumentas sukurtas visuomenės susitarimu, sąmoninga jos valios ir apsisprendimo raiška, įtvirtinančia vertybes ir kviečiančią kurti modernią, veržlią, atvirą pasauliui, savo nacionalinį tapatumą puoselėjančią stiprią valstybę („Lietuva 2030", p. 2). Ši strategija, kaip Lietuvos sėkmės kelias, grindžiama sumanios visuomenės, sumanios ekonomikos ir sumanaus valdymo vizijomis; ji žymiai solidžiau argumentuota ir susisteminta nei ankstesnieji pateikimo variantai, labiau atitinka stipriausių savo analitiniu pagrindimu analogiškų ES šalių strategijų metmenis[23].

Apibūdinamame Strategijos „Lietuva 2030" variante žymia dalimi atsižvelgta į anksčiau visuomenės išsakytas kritines pastabas dėl to, kad: ankstesnėje skelbtoje ir vėliau patikslintoje versijose buvo ignoruojami specifiniai lietuvių tautos (kai kur – ir LR valstybės) tikslai, interesai bei siekiai; netgi nebuvo akcentuojama jų specifika atsižvelgiant į kultūrines tradicijas; paskutiniajame variante strategijos pateikimas pradedamas nuo formalaus Lietuvos tautos paminėjimo (jos įtaka „Lietuva 2030" kriterijams nedetalizuojama ir tarp pasirinktų rodiklių neatskleista); daugelis funkcionaliai formuluotų siekių (pvz., užimti pozicijas pirmaujančiose pažangiausių Europos valstybių grupėse, garantuoti visuomenės gerovę ir piliečių orumą ir pan.) buvo formuluojami nenumatant tam realistinių įgyvendinimo galimybių bei išteklių[24]; šiuo metu strategijos įgyvendinimo mechanizmui skirtas atskiras priedas; pažangos rodikliai pateikiami iš dalies susisteminti ir siejami su esamos situacijos apžvalga, trumpesniu laikotarpiu – ir su turimų išteklių galimu tiksliniu paskirstymu; bent pažymimos tokios skaudžios Baltijos šalių tvariai plėtrai problemos, kaip mokslo ir švietimo finansavimo stiprinimas, išteklių inovacinėms iniciatyvoms koncentravimas; o ypač protų nutekėjimas (glaustai išskirtos prioritetinės reimigracijos galimybės), kuris dėl didėjančios socialinės diferenciacijos tapo itin aktualus

[23] *Europe 2030* (2010), ed. D. Benjamin, Brookings Institution Press; *Project Europe 2030* (2010). Challenges and Opportunities. A report to the European Council. Retrieved from: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/en_web.pdf; *Global Governance 2025: At a Critical Juncture* (2010). Retrieved from: http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025 Global_Governance.pdf; *Innovation Scorecard: Country Innovation Profiles* (2012). Prepared for General Electric by the Milken Institute; *Poland 2030. Development Challenges Report*. Board of Strategic Advisers to the Prime Minister of Poland. Retrieved from: http://www.Polska2030.pl; Kikas, T. (2011). *National Spatial Plan „Estonia 2030+"*. Retrieved from: http://www.vasab.org/files/documents/events/Annual_conference_2011/7_TK_EE.pdf; Saeima of the Republic Latvia (2010). *Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030*. Retrieved from: http://www.nap.lv/upload/latvija2030_en.pdf

[24] Lietuva užima ES 25 vietą pagal suminį inovatyvumo indeksą (Eurostato tyrimo duomenimis; nors pagal Pasaulio konkurencingumo indeksą – 41 vietą (WEF 2013-2014 m. duomenys), pagal verslo aplinkos indeksą – 24 vietą (Pasaulio Banko tyrimas „Doing Business", 2013 m.). Panašūs integriniai Lietuvos žinių ekonomikos atsilikimo vertinimai, teikiami Pasaulio Banko K4D apžvalgose; žr. http://www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/GCR_Highlights_2014-2015.pdf; European Commission. *Innovation Union Scoreboard*, 2010; *Knowledge Assessment Methodology*, 2010). Aukštųjų ir vidutiniškai aukštų technologijų kūrimui šiandien tenka vos 5–6 proc. Lietuvoje sukuriamos pridėtinės vertės ir BVP (ES vidurkis – 23 proc.), pagal telekomunikacijų rinkų plėtotę – tenka 44 vieta tarp 157 valstybių (2013 m.). Strategijos „Lietuva 2030" įžvalgose ne visur numatyta akivaizdžiai pakankamų priemonių inovacijų plėtros sudedamųjų lygiui gerinti; projekte tik nurodoma siekiamybė, kad 2030 metais Lietuva būtų tarp 10 pažangiausių ES valstybių narių pagal visus svarbiausius vizijos įgyvendinimo rodiklius. Žr. Lietuva 2030, p. 28, 2 priedas; *Metaeconomics approach & intellectual resources evaluation*, op. cit., p. 102, 121.

visoms valstybėms – naujoms ES narėms, nes stabdo jų intelektinę plėtrą[25]; daugelis kitų strateginės plėtros teiginių (ypač numatant galimus pažangos integruotus rodiklius pagal tarptautines socialinės pažangos monitoringų sistemas) buvo pabrėžtinai deklaratyvūs, todėl kėlė visuomenės ir ekspertų nepasitikėjimą viešai svarstant dokumentą.

Skelbiamame variante jau siekta atsižvelgti į įvairių žinomų verslo, kultūros, meno, mokslininkų grupių pastabas bei visuomenės grupių pareikštą kritiką, nors visiško deklaratyvumo neišvengta, ypač teikiant susistemintus integruotus pažangos rodiklius 2020 ir 2030 metams. Jų pagrindimas objektyviai yra gan sudėtingas ir negali būti tiksliai prognozuojamas dėl neakivaizdžių naujų technologijų pokyčių, dėl galimų jų lemiamų socialinių bei ekonominių pasekmių ir naujų plėtros rizikų.

Privalumu laikytina ir tai, kad skelbiami LR Vyriausybės Programos ir jos 2014 metų veiklos sukonkretinti prioritetai, kurie siejami su strategija „Lietuva 2030", ir jų įgyvendinimo pažangos lentelė[26], numatanti būtiniausius darbus ir atsakingas už jų įgyvendinimą valstybės institucijas. Tačiau ji detalizuoja tik metinius veiklos darbus, su retomis išimtimis žymėdama jų tęstinumą ilgesniu periodu tais atvejais, kai to reikalauja pasirinkti prioritetai. Privalumas taip pat yra įsipareigojimas ir toliau kasmet atsiskaityti visuomenei ir Seime apie strategijos „Lietuva 2030" įgyvendinimo rezultatus, pažangą (p. 5).

Prie neginčijamų dokumento privalumų priskirtini ir jo akcentai orientuoti šalies darnią plėtrą į integruoto Šiaurės ir Baltijos valstybių regiono siekius, taip pat galimybė tapti centrine europinių vertybių ir demokratijos principų sklaidos į Rytus ašimi; tai akivaizdžiai turėtų spartinti Lietuvos pažangą ES pagal inovatyvumo, konkurencingumo ir kitus svarbius pažangos rodiklius.

Strategijos „Lietuva 2030" trūkumai

Svarbus privalumas, bet kai kuriais požiūriais ir trūkumas, yra jos populiarus pristatymas. Dėl šios priežasties strategija „Lietuva 2030" suprantama plačiajai mūsų visuomenei, tačiau tai riboja jos nacionalinio tapatumo identifikaciją globalios Lietuvos ir ES perspektyvoje, profesionalios kompetencijos lygį bei metmenis pagrindžiant svarbius kriterijus bei prioritetus, jų sistemą, atskleidžiant pagrindimui taikomus daugiaparametrius ir daugiakriterius metodus, tikslinę statistinę analizę. Todėl net suvokiant daugelio socialinių ir technologinių procesų kryptingumo ir galimų reikšmių neapibrėžtumą ilgalaikės strategijos periodu, sumanios visuomenės, sumanios ekonomikos ir sumanaus valdymo siekiai

[25] Lietuvoje stinga nuoseklios statistikos netgi apie IT bei įrangos veiksmingumą, pvz., jos produktyvumą svarbiausiose paslaugų, ypač nematerialinių, srityse. Todėl numatomos šalies konkurencingumo didinimo kryptys pagrįstos gerais norais, bet ne realių šaltinių sisteminga plėtra, variantiniais įverčiais.

[26] Tarp jų išskirtini tokie, kaip užimtumo didinimas, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas; siekimas, kad moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra padėtų kurti didelę pridėtinę vertę ir stiprintų šalies konkurencingumą; šalies ūkio finansinio tvarumo užtikrinimas ir efektyvus viešųjų finansų valdymas; pasirengimas tolesniems visuotinės renovacijos etapams. Detalesnis sisteminis prioritetų išvardijimas pateikiamas dokumento p. 2–3. Žr. *Šešioliktosios vyriausybės 2012–2016 metų programa*. – Žiūrėta pagal: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=439761; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 metų veiklos prioritetai. – Žiūrėta pagal: http://lrv.lt/bylos/vyriausybes/2014%20Vyriausybes%20prioritetai_n931.pdf . *LR strategijos prioritetų įgyvendinimo pažangos lentelė*, ji detalizuoja svarbiausius būtinus metinės veiklos darbus, jų įgyvendinimo terminus bei institucijas, pateikiama adresu: http://lrv.lt/bylos/vyriausybes/2014%20pazangos%20lentele_n931.pdf

retsykiais tampa gan trivialiais moralizavimais, ne iki galo atskleidžia jų formuojamus šalies darnios plėtros specifinius „raktus"[27].

Strategijos „Lietuva 2030" tekste patiems strategijos klausimams skiriama tik apie 10–15 psl., o kitą dalį užima pažangos ir darnios plėtros tolesnio vystymo klausimai. Tiek teksto dalyje, tiek ją lydinčiuose dokumentuose strategija „Lietuva 2030" vadinama tai *Vizija*, tai *Strategija*: iš tiesų, pagal nusistovėjusią specialistų sampratą, didžiumą dokumento pagrįsčiau vadinti *Vizija*[28], pateiktą su tam tikru pagrindimu. Valstybės pažangos *Strategijos* pagrindą sudarančios *Vizijos* formuluotę tikslinga būtų išgryninti.

Dokumento nesustiprina ir pasikartojantys vien gerų norų bei neapibrėžtų (pagal terminus, vykdytojus, išteklius) ketinimų išvardijimai – kurti, skatinti, didinti, diegti, užtikrinti, formuoti ir pan. – nesusieti tarpusavyje į nuoseklią sistemą su aiškia tikslų hierarchija ir pasvertais valstybės bei išteklių prioritetais („Lietuva 2030", p. 15–16 ir kt.). Minimos pastangos pritraukti pasaulio kompanijų investicijas ar kurti aukštą pridedamąją vertę nesiejamos su naudos Lietuvai užtikrinimu ir numanomu darnios plėtros strategijos įgyvendinimu.

Itin svarbi Baltijos šalių tvarios plėtros problema – gili *socialinė diferenciacija* šiose šalyse. „Lietuva 2030" strategijos įžvalgose nebuvo numatyta deramų Vyriausybės priemonių sustabdyti skurdinimo procesui, didinančiam socialinę įtampą ir stabdančiam visuotinę pažangą šalyje. Savo ruožtu, tolesnė finansų rinkų konsolidacija ES ir Europos finansinio stabilumo fondo didinimas (euro zonos gelbėjimo fondas turėtų būti padidintas iki 1 trln. eurų)[29] Europos pinigų erdvėje užkrauna itin sunkią naštą Lietuvos biudžetui daugeliui metų, didina jo destabilizacijos ir tolesnio eilinių gyventojų skurdinimo riziką.

Vienas svarbiausių Strategijos tikslų turi būti numatoma racionalesnė Lietuvos integracijos į ES proceso vadyba, šalies ir mūsų tautos interesų apsauga šiuo sudėtingu procesu. Svarbu nekartoti tokių akivaizdžių klaidų, kai skirtingų sektorių derybų su ES protokolai buvo baigiami nenumatant Lietuvos papildomų poreikių ir giliau nepagrindžiant pereinamųjų laikotarpių trukmės.

Patiriama kai kurių didelių nuostolių ir dėl to, kad nevyksta veiksmingos derybos įgyvendinant bendrus ES siekius. Jungiantis prie euro zonos, pvz., sudarant bendrus ES finansinio stabilumo fondus ar įsipareigojant remti mažiau išvystytas ES partneres Vidužemio jūros regione, Afrikoje ir Lotynų Amerikoje, reiktų siekti, kad Europos Komisijos prisiimami įsipareigojimai būtų diferencijuojami ne tik pagal pasiektą BNP dydį (koreguotą pagal PGP), bet ir pagal įsipareigojimus mažinti socialinę ir informacinę (pagal svarbiausius IT rodiklius 1 gyventojui) atskirtį, valstybės įsiskolinimo lygį ir pan. Pripažįstant laisvo kapitalų persiliejimo ES ribose būtinybę būtina aktyviau ieškoti mokestinių valstybės išteklių apsaugos kelių veikiančios jurisdikcijos pagrindu. Svarbu vyriausybės lygmeniu numatyti laisvo,

[27] Net meninis „Lietuva 2030" pristatymas daugiau tinka vizijai, o ne *strategijai*, kuriai paprastai būtų daugiau būdinga ją statistiškai grindžiančių analitinių diagramų (ypač daugiaparametrinių bei daugiakriterių) ir lentelių visuma.

[28] Plg. A. Vasiliauskas. *Strateginis valdymas*. Technologija, 2010; jo: Nacionalinės ekonomikos plėtros strateginis valdymas: nustatytinis ir plėtotinis metodologiniai požiūriai. – Žr.: http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_pinigu_studijos/Pinigu studijos_2004_03_01. pdf; ir kt.

[29] http://www.ekonomika.lt/gaires/europos-finansinio-stabilumo-fondas#ixzz3AevYz5HL)

bet apsaugoto žemės pardavimo sąlygas, kurias plačiai praktikuoja Skandinavijos šalys ar Šveicarija: žemės paskirties, paveldėjimo ar perpardavimo ne ES piliečiams ir juridiniams asmenims ribojimus ir pan. Šiuose ir daugelyje kitų plėtros barų mūsų valstybės interesų institucionalizacija ES ir EPE šiuo metu atsilieka gerokai daugiau nei įveikiant LR energetinių išteklių izoliaciją.

Strategijos „Lietuva 2030" dokumente teigiamas šalies ekonomikos integralumas yra iš esmės deklaratyvus: būtinas tvirtesnis loginis ir dalykinis jo pagrindimas bei nuoseklus įgyvendinimas. Nors pabrėžiama, kad ji „nekelia tikslų ir uždavinių atskiriems šalies ūkio sektoriams", tačiau pripažįstamas esminių pokyčių poreikis. Vis tik strategija „Lietuva 2030" turi numatyti prioritetus ir alternatyvius įgyvendinimo būdus, ribotų viešojo sektoriaus išteklių paskirstymo preferencijas ir jų reikšmingumo svorius bei jų keitimo procedūras, kintant patiems prioritetams dėl nenumatytų darnios pažangos procesų pasikeitimų.

Dokumente nurodoma, kad visuomenei bus nuolat atsiskaitoma už pasiektus rezultatus. Tačiau A. Butkevičiaus vadovaujamos Vyriausybės skelbtoje 2013 m. ataskaitoje nemaža dalis minimų veiklos rezultatų nėra šios strategijos prioritetų įgyvendinimo pasekmė, o dalis prioritetų pasikeitė kartu su Vyriausybe. Taip pat būtina numatyti atskiru priedu pasirinktų strategijos prioritetų *sisteminio* įgyvendinimo procedūras ilgesniu (5–10 metų) periodu tais atvejais, kai atitinkami prioritetai kinta atsižvelgiant į kintančius valstybės ir verslo išteklius bei kitas įgyvendinimo priemones ir aplinkybes. Išvystytų inovatyvių ES valstybių patirtis rodo, kad apseiti be tarpinių, nuolat atnaujinamų, strategijos įgyvendinimo (kaip nurodomos 5–10 metų sudedamosios) programų yra sudėtinga ir netikslinga.

Formuojant valstybines strateginės plėtros įžvalgas iki šiol nepakankamai integruojami ekspertiniai moksliniai vertinimai, todėl lieka akivaizdus kai kurių apibendrinimų improvizavimas, apžvalgos teiginiai ne visur teikiami sistemingai. Tikslinga plačiau taikyti Lietuvoje sėkmingai plėtojamus *daugiakriterius metodus*, taip pat daugiasektorinius, daugiafaktorinius ekonometrinius ir stochastinius modelius simuliuojant programines alternatyvas ir siekiant pagrįsti tvarios valstybės intelektinių išteklių plėtros sprendimus (strategijos nuostatas). Būtina skatinti pažangiųjų technologijų kūrimą ir diegimą siekiant didinti nacionalinio ūkio konkurencingumą ir gerinti pokrizinių situacijų valdymą, ypač genetikos ir kitose biotechnologijų, informatikos ir socialinių komunikacijų srityse.

Abejonių kelia strategijos „Lietuva 2030" prioritetų įgyvendinimą konkretinančių dokumentų pagrindimo kompetencijos lygmuo: pvz., tarp svarbiausių Lietuvos politikos ES, užsienio srityje ir gynybos stiprinimo *rodiklių* (rezultatų) nurodomas tarpžinybinių susitikimų skaičius. Neretai apsiribojama tokiais prioritetų įgyvendinimo darbais, kaip „parengti išvadas ir pasiūlymus", „sukurti teisines priemones", „vykdyti tikslines priemones", „intensyviau ir plačiau dalyvauti", „parengti nutarimų projektus" ir pan. Neretos tokios perspektyvinės prioritetų „reikšmės", kaip „iš dalies užtikrinta"; sakykime, apibūdinant „prioritetinį Lietuvos kariuomenės pajėgumų išvystymą", nurodoma perspektyvai tik tai, kad „išvystyti nepakankamai"[30]. Toks atitinkamų strategiją rengusių pareigūnų kompetencijos neadekvatumas ar racionalaus pagrindimų vangumas kelia abejonių dėl esminių *Strategijos rengimo* procesų turinio suvokimo; svarbiausia, kad tai metodiškai pasikartojantys trūkumai.

[30] *LR strategijos prioritetų įgyvendinimo pažangos lentelė*, p. 1–2, 10, 12–13, 27, 29. – Žiūrėta pagal: http://lrv.lt/bylos/vyriausybes/2014%20pazangos%20lentele_n931.pdf

Tarp pažangos rodiklių yra įtraukti ir gana formalūs Lietuvos atvejui, pvz., priklausomi nuo šalies rinkos dydžio ar gyventojų skaičiaus, kaip naujų įmonių proc.; įmonių, dalyvaujančių tarptautiniuose inovaciniuose projektuose, skaičius („Lietuva 2030", p. 30–31).

Išvados ir rekomendacijos

1. Strategijos „Lietuva 2030", ypač jos prioritetų įgyvendinimo pažangos dokumentuose, turi vyrauti racionalus dalykiškumas atsižvelgiant į nacionalinius valstybės darnios plėtros interesus ir jų gynimo bei įgyvendinimo priemones. Numatomų esminių pokyčių iniciatyvų ir struktūrizuotos tikslų hierarchijos neturi pakeisti daliai tekstų būdingas pamokomasis tonas, vertybinis moralizavimas.
2. Norint iš tiesų patekti tarp 10 pažangiausių ES valstybių narių, ypač pagal gyvenimo kokybės (dabar 23 vieta ES), laimės (dabar 20 vieta ES) ir demokratijos (dabar 22 vieta) indeksus, neturi didėti socialinė atskirtis. Perkėlus dalį mokesčių naštos iš darbuotojų kapitalui (tarifų politikos priemonėmis), verslo konkurencingumas ir pelningumas kiek pasikeistų, bet kartu padidėtų ir valstybės finansinės galimybės spręsti pribrendusias socialines bei inovacijų skatinimo problemas.
3. Strategijos „Lietuva 2030" dokumente numatoma ir rodikliais nusakoma pažanga turi atitikti faktinius darnios plėtros ir kitus procesus. Be to, nacionalinės kultūros pažangos aspektai numatyti ilgalaikei perspektyvai patikimiau nei technologiniai, tačiau faktiškai vieni yra priklausomi nuo kitų. Todėl siektina, kad dokumentas būtų integrali siekių, priemonių ir institucijų sąveikų sistema. Siekiant patekti tarp 10 pažangiausių ES valstybių narių pagal globalizacijos indeksą (dabar 25 vieta ES) ir pasaulio konkurencingumo indeksą (dabar 17 vieta ES) turi būti pateikti alternatyvūs ir būsimais ištekliais grindžiami inovatyvių technologijų vystymo Lietuvoje variantai.
4. XX a. pabaigoje paplitusių SSGG (SWOT) ir PESTLE metodikų taikymą rengiant atnaujintą strategiją „Lietuva 2030" turi papildyti modernūs daugiakriteriai svertinių reikšmingumų (SAW, MOORA, TOPSIS ir kt.) metodai, plačiai taikomi įvairiose intelektinėse situacijų vertinimo ir prognostikos bei kompiuterinių ekonomikos ir socialinių modelių taikymo srityse. Jie leidžia patikimiau įvertinti šešėlinės ekonomikos ir politikos lemiamus valstybės situacijos ir perspektyvos iškraipymus, integruoti juos koreguojančius ekspertinius vertinimus. Rekomenduojama visose dokumento srityse, kuriose sudėtinga formuoti argumentuotus vienareikšmius darnios plėtros sprendimus, vadovautis ekspertinių daugiavariančių vertinimų patirtimi.
5. Po socialinės atskirties gilėjimo per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje, didžiausia valstybės netektis yra gyventojų emigracija, dėl kurios, skirtingais vertinimais, šalis per dešimtmetį prarado apie 1/6 (0,5 mln.) visų gyventojų (santykinai daugiausiai tarp ES valstybių). Todėl būtina teikti kuo išsamesnį ir nuolat atnaujinamą perspektyvių Vyriausybės ir verslo bei institucinių priemonių kompleksą išvykusiųjų tautiečių reemigracijai didinti.

   Tai aktualu ir todėl, kad LR jau netolimoje ateityje vis daugiau susidurs su darbo jėgos stygiumi, netgi fizinės. Būtinos strateginės nuostatos vyresnių žmonių, moterų, studijuojančių gyventojų geresniam naudojimui darbo rinkoje bei atsakinga, gerai pagrįsta imigracinės politikos ir jos taikymo kontrolė.

6. Strategija „Lietuva 2030" gan paviršutiniškai integruoja perspektyvines *globalios Lietuvos* problemas – jos daugiausia minimos, nors tas faktas, kad dabar bene pusė lietuvybei save priskiriančių gyventojų yra užsienyje (analogiškai Estijai), rodo ypatingą problemos svarbą tolesnei darniai plėtrai. Pats *globalios Lietuvos tautos* turinys supaprastintas ir reikalauja gilesnio ir visapusiškesnio integralios kultūros bei tautinės sąmonės suvokimo, rūpestingų paieškų, kaip didinti tautiečių intelektinį ir investicinį indėlį į tolesnę darnią Lietuvos plėtrą.
7. Jau šiuo metu kai kurie Lietuvos pažangos ir socialinės atskirties, konkurencingumo, inovatyvumo ir IT vertinimai, pateikiami tarptautinių organizacijų, yra žymiai pasikeitę nuo 2008–2010 m. (daugelis skelbiamų duomenų šiai datai), tad Valstybės pažangos taryba turėtų internetinėje erdvėje periodiškai teikti visuomenei patikslintą informaciją apie strategijos „Lietuva 2030" įgyvendinimo situaciją, kaip ir buvo skelbiama, tinklalapyje www.Lietuva2030.lt[31]. Kai kurie kasmetiniai reitingai gan raiškiai svyruoja, tad vertinant pažangą būtų netikslinga „prisirišti" prie konkrečių fiksuotų datų, o sekti jos intervalinius dydžių vidurkius.
8. Valstybės pažangos taryba yra numačiusi privalomai sisteminį strategijos „Lietuva 2030" įgyvendinimą, tačiau pateikiamoje medžiagoje tas sistemiškumas realizuotas daugiausia artimiausių metų numatomų priemonių kompleksu, jis nepakankamas net laikotarpiui iki 2020 m.
9. Numatomas platesnis tiesioginis bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas įgyvendinant strategiją „Lietuva 2030" turėtų būti plečiamas ir turėtų apimti ne tik mažą ratą viešame tinklalapyje nurodomų institucinių subjektų visose svarbiausiose jos įgyvendinimo srityse – pradedant Lietuvos žmogaus teisių asociacija ir baigiant universitetais bei LMA (pastaroji, beje, net nenurodoma tarp vizijos draugų interneto svetainėje, nors daug sykių svarstė tiesiogiai su dokumentu ir jo vizija susijusius klausimus). *Atviras pažangos forumas* yra tik dalinis platesnės mūsų visuomenės integracijos į strategijos „Lietuva 2030" įgyvendinimą sprendimas.

Santrumpos:

CNR – Lyginamasis infrastruktūros tinklų pasirengimas (Comparative Networked Readiness)

EPE – Europos pinigų erdvė (EMU)

K4D – Žinios plėtrai (Knowledge for Development)

MOORA – daugiatikslis santykinis alternatyvų optimizavimo metodas (Multi Objective Optimisation on basis of Ratio analysis)

PESTLE / PESTEL – (integruota sisteminė) politinė, ekonominė, socialinė, technologinė, teisinė (Legal) ir aplinkosaugos (Environmental) analizė

PGP – perkamosios galios paritetas

SAW – kriterijų reikšmių ir jų reikšmingumų sandaugų sumavimo metodas (Simple Additive Weighting)

SSGG (SWOT) – stiprybės, silpnybės, grėsmės, galimybės

TOPSIS – minimalaus artumo idealiam taškui nustatymo metodas (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)

VCPE – verslo patrauklumo globalusis indeksas (Venture capital & country attractiveness)

WEF – Pasaulio ekonomikos forumas

[31] Pvz., jau š. m. sausio pabaigoje buvo paskelbta, kad „Bloomberg" sudarytame „Best for Business" reitinge 2014 m. užimame 9 vietą tarp Rytų Europos ir Centrinės Azijos šalių.

SOCIOLOGINĖ APKLAUSA *LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONĖS DĖL LIETUVOS TIKSLO TYRIMAS*

Formuojant siūlymą dėl Lietuvos strateginio tikslo, prieš pradedant diskusijas, buvo nuspręsta atlikti įvairių tikslinių grupių sociologinį tyrimą. Tik įtraukus į procesą visuomenę, įmanoma išsiaiškinti skirtingų socialinių grupių požiūrį į, jų manymu, svarbiausius dalykus, kuriems reikia skirti didžiausią dėmesį. Tai taip pat leidžia sužinoti, kas, gyventojų manymu, kelia didžiausią grėsmę Lietuvos pažangai, jos raidai. Padeda geriau suvokti piliečių prioritetus. Tikėtina, jog tokios apklausos rezultatų analizė leistų efektyviau įtraukti visuomenę į strateginio tikslo formavimo ir įgyvendinimo procesą. Tai neabejotinai yra vienas esminių sėkmės komponentų.

Atliekant tyrimą buvo vertinamas žmonių pasitenkinimo gyvenimu lygis, jų požiūris vienų į kitus, bendravimo tradicijas, kultūrą. Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti gyventojų nuomonę apie jų ilgalaikius tikslus, perspektyvos pojūtį ir galimybes prie jų artėti – veiksnius, į kuriuos atkreipiamas dėmesys formuojant Lietuvos plėtros prioritetus.

Tyrimo metodika

Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimą 2014 m. kovo 13–20 d. atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „Spinter tyrimai".

Tyrimo tikslas. Tyrimu siekiama įvertinti Lietuvos gyventojų pasitenkinimo gyvenimu lygį, išsiaiškinti jų nuomonę apie Lietuvos ilgalaikius tikslus, bendro Lietuvos tikslo poreikį.

Tyrimo metodas. Taikytas standartizuotas interviu, t. y. apklausa naudojant standartizuotą klausimyną, suderintą su užsakovu. Standartizuotą interviu ima profesionalus klausėjas. Jis kalbasi su respondentu, remdamasis parengtais klausimais, atsakymus žymi klausimyne.

Tyrimo vieta. Aprėpta visa šalies teritorija: iš viso 65 atrankiniai taškai buvo išdėstyti taip, kad reprezentuotų visus šalies regionus.

Tikslinė grupė. Ją sudarė šalies gyventojai nuo 18 iki 75 metų amžiaus.

Tyrimo imtis. Tyrimo metu buvo apklausti 1007 respondentai.

Tyrimo rezultatai

Lietuvos privalumų ir trūkumų vertinimas

Dažniausiai gyventojai Lietuvos privalumu laiko faktą, kad Lietuva yra jų tėvynė, gimtinė, jie čia yra gimę (23 proc.). 16 proc. vertina kaip privalumą, kad Lietuvoje gyvena artimieji, draugai. 8 proc. akcentavo gerą klimatą, geografinę padėtį, 6 proc. – gražią gamtą, pajūrį, 5 proc. – savą kalbą.

Dažniausiai paminėtas Lietuvos trūkumas – maži atlyginimai, mažos gyventojų pajamos (30 proc.). 19 proc. apklaustųjų akcentavo didelę bedarbystę, 14 proc. – žemą pragyvenimo lygį, 9 proc. – dideles kainas. 7 proc. tarp esminių Lietuvos trūkumų išvardijo mažas pensijas, po 6 proc. – korupciją, sukčiavimus ir emigraciją, protų nutekėjimą. 5 proc. nurodė didelius mokesčius, 4 proc. – prastą šalies ekonominę situaciją.

Daugumos (77 proc.) gyventojų nuomone, didžiausia Lietuvos problema yra mažos gyventojų pajamos. 45 proc. didžiausia problema laiko korupciją, 36 proc. – emigraciją. 31 proc. tarp didžiausių šalies problemų paminėjo sudėtingą išorinę politinę aplinką.

Dauguma (69 proc.) tyrimo dalyvių mano, jog valstybė šiuo metu daugiausia dėmesio turėtų skirti gyventojų pajamoms didinti. 40 proc. prioritetine sritimi laiko korupcijos mažinimą, 32 proc. – emigracijos mažinimą.

Nuomonė dėl Lietuvos strateginio tikslo

Trečdalis (33 proc.) šalies gyventojų mano, kad Lietuva turi savo strateginį tikslą.

Dažniausiai manoma, jog Lietuvos strateginis tikslas yra euro įvedimas (25 proc.). 9 proc. nurodė ekonomiką, jos kėlimą, 8 proc. – nepriklausomybės išlaikymą. 6 proc. manymu, Lietuvos strateginis tikslas yra energetinė nepriklausomybė.

Dauguma (83 proc.) apklaustųjų pažymi, jog Lietuvai, kaip nacijai ir valstybei, reikėtų turėti savo tikslą ar tikslus.

Vyrauja nuomonė, kad strateginius tikslus Lietuva turėtų suformuoti ekonomikos srityje (53 proc.). 46 proc. apklaustųjų manymu, reikėtų numatyti vidaus politikos strateginius tikslus, 23 proc. teigimu – išorės politikos. 22 proc. teigia, jog Lietuvos strateginiai tikslai turėtų būti suformuoti energetikos srityje.

Dažniausiai gyventojų siūlomas Lietuvos tikslas – pragyvenimo lygio kėlimas, atlyginimų didinimas (16 proc.). Po 8 proc. pažymi saugumo užtikrinimą / taikos palaikymą ir gero gyvenimo užtikrinimą. 7 proc. kaip Lietuvos tikslą siūlytų nedarbo mažinimą, darbo vietų kūrimą.

Dauguma (73 proc.) gyventojų yra linkę asmeniškai prisidėti prie Lietuvos strateginių tikslų siekimo, jeigu dėl jų būtų susitarta: 19 proc. prisidėtų besąlygiškai, o 54 proc. prisidėtų, jeigu asmeniškai pritartų šiems tikslams.

Dažniausiai manoma, jog Lietuvos tikslus formuoti ir siūlyti turėtų bendruomenės arba jungtinė įvairių sričių ekspertų grupė (po 23 proc.). 19 proc. šią atsakomybę priskirtų Vyriausybei. Sprendimo priėmimą dėl nacionalinio tikslo gyventojai dažniausiai priskirtų Vyriausybei (26 proc.). 17 proc. manymu, nuspręsti turėtų bendruomenės (visuomenė balsavimo būdu), 16 proc. nurodo Seimą.

Skandinavijos šalys (62 proc.) laikomos geriausiu pavyzdžiu Lietuvai formuojant ir siekiant savo strateginių tikslų. 46 proc. kaip pavyzdį nurodo Vokietiją, 34 proc. – Didžiąją Britaniją. 19 proc. manymu, Lietuva turėtų orientuotis į JAV.

Dauguma (82 proc.) Lietuvos gyventojų sutinka, jog bendro tikslo siekimas prisidėtų prie spartesnio šalies ir visuomenės gerovės augimo. Trys ketvirtadaliai (74 proc.) tyrimo dalyvių mano, kad bendro tikslo siekimas mažintų politikų nesutarimus ir prisidėtų prie darnesnio ir produktyvesnio politikų darbo šalies labui. Didžioji dalis (78 proc.) gyventojų taip pat sutinka, jog bendro tikslo siekimas padidintų šalies saugumą ir savarankiškumą.

89 proc. respondentų nurodo, kad jiems yra svarbus visos šalies vystymasis, esami ir būsimi pokyčiai valstybėje: 42 proc. – labai svarbus, 47 proc. – greičiau svarbus.

Apie Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030" yra girdėjęs kas penktas (21 proc.) gyventojas: 1 proc. skaitė šią strategiją ir stengiasi laikytis jos principų savo veikloje, 3 proc. tiesiog skaitė ją, 4 proc. yra daug girdėję apie šią strategiją, 13 proc. apie ją girdėjo šiek tiek.

Nuomonė dėl strategijoje „Lietuva 2030" užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo yra nevienareikšmė: 41 proc. apklaustųjų mano, kad juos pavyks įgyvendinti, o 43 proc. laikosi priešingos nuomonės.

Nuomonė dėl gyventojų laimės indekso

Pusė (51 proc.) šalies gyventojų mano, jog Lietuvos pažangą vertėtų matuoti naudojant gyventojų laimės indeksą.

Dažniausiai manoma, kad skaičiuojant gerovės / laimės indeksą turi būti įvertinta visuomenės sveikata (70 proc.). 47 proc. į šio indekso skaičiavimą įtrauktų gyventojų pinigus / pajamų lygį. 38 proc. nuomone, reikėtų įvertinti ir situaciją šeimoje. 35 proc. įtrauktų situaciją darbo rinkoje. 28 proc. teigimu, gerovės / laimės indeksui turi įtakos saugumas, 27 proc. manymu – socialinė apsauga.

Svarbiausiu gerovės / laimės indekso sudėtiniu elementu laikoma sveikata (42 proc.). 15 proc. nurodė šeimą, 11 proc. – darbą. 9 proc. svarbiausias gerovės / laimės požymis yra pinigai / pajamos.

Tyrimo dalyvių nuomone, Lietuvos gyventojų pasitenkinimas savo gyvenimu yra vidutinis: vertinimų vidurkis siekia 5,3 balo pagal 10 balų skalę. Asmeninis pasitenkinimas savo gyvenimu kiek aukštesnis – vertinimų vidurkis siekia 5,8 balo pagal 10 balų skalę.

Didžiausią nerimą dėl ateities Lietuvos gyventojams kelia Rusijos grėsmė / okupacijos, karo baimė (36 proc.). Po 13 proc. labiausiai nerimauja dėl bedarbystės ir žemo pragyvenimo lygio. 10 proc. didžiausią nerimą kelią emigracija, 7 proc. – pensijų klausimai, baimė dėl senatvės, po 6 proc. labiausiai nerimauja dėl nepastovumo / neaiškumo dėl ateities bei dėl vaikų ateities.

Apibendrinimas

Emocinis fonas valstybės tikslui suformuluoti yra palankus: bendras Lietuvos tikslas, kaip visus valstybės gyventojus telkianti idėja, šalies gyventojų priimamas labai teigiamai. Tikima, kad bendro tikslo siekimas prisidėtų prie spartesnio šalies gerovės didinimo, mažintų politikų nesutarimus ir prisidėtų prie valstybės saugumo ir savarankiškumo įtvirtinimo. Be to, absoliuti dauguma apklaustųjų deklaruoja, kad jiems svarbus valstybės vystymasis ir joje vykstantys pokyčiai.

Nors Lietuvos patrauklumas pirmiausia grindžiamas kilme, socialiniu kontekstu (socialiniu tinklu) ir patriotine emocine argumentacija („Lietuva yra Tėvynė", „čia aš gimiau", „čia gyvena artimieji, draugai"), visas probleminis laukas bei lūkesčiai siejami išskirtinai su ekonominiais veiksniais. Ekonominis aspektas dominuoja ir spontaniškai pačių gyventojų teikiamuose siūlymuose. Tikėtina, kad labiausiai jie palaikytų Lietuvos tikslą, orientuotą į socialinės ekonominės gerovės siekiamybę.

Pačių gyventojų dažniausiai suvokiamas dabartinis Lietuvos tikslas – euro įvedimas – objektyviai galėtų būti vertintinas kaip „tarpinis" arba „taktinis" šalies tikslas, tačiau jis aiškiai rodo aiškumo, paprastumo poreikį – formuluojant strateginius tikslus iškyla abstrakcijos grėsmė, kurią visuomenė priims veikiau kaip tuščią lozungų rinkinį nei telkiančią idėją.

Svarbu pastebėti, kad tyrimo rezultatams didelę įtaką turėjo tyrimo metu staiga pasikeitusi politinė aplinka – ypač išaugo susirūpinimas šalies saugumu, Rusijos agresijos baimė, tačiau gauti šias nuotaikas iliustruojantys respondentų atsakymai veikiau liudija spontaninę reakciją į patį Rusijos karinės agresijos reiškinį ir (bent kol kas) negali būti vertintini kaip svarbi Lietuvos tikslo formavimo dedamoji, juolab kad tikslas turėtų remtis pozityviomis vertybėmis ir siekiais, o ne tapti tautos (nacijos) baimių išraiška.

Tyrimas apnuogino kitą problemą, siejamą ne su išorinėmis grėsmėmis, bet pačia Lietuvos gyventojo pasaulėjauta – pasitenkinimo asmeniniu gyvenimu vidurkis (5,8 balo) yra aukštesnis nei numanomas bendras Lietuvos gyventojų pasitenkinimas savo gyvenimu (5,3 balo). Tai rodo gana neigiamą kultūrinį informacinį foną, kuris greičiau atlieka menkinamąją funkciją, nei kuria pridėtinę vertę.

Būtent informavimo bei pozityvo viešojoje informacinėje erdvėje trūkumas gali tapti vienu didžiausių iššūkių Lietuvos tikslo idėjai įgyvendinti. Bent tokias prielaidas leidžia daryti Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030". Gyventojai apie ją nei žino (79 proc. nežino), nei ja tiki (tik 6 proc. apie ją žinančiųjų arba kiek daugiau nei 1 proc. visų respondentų, tiki, kad strategijos uždavinius pavyks įgyvendinti). Tikslo įtikinamumas yra itin svarbus – daugiau nei pusė respondentų prisidėtų prie tikslo siekimo tik tuo atveju, jei patys tiems tikslams pritartų. Pritarimas tikslui be tikėjimo juo sunkiai įsivaizduotinas.

Tyrimo metu bandytos apčiuopti Lietuvos gyventojų nuostatos dėl laimės indekso ir numanomų jo sudėtinių dalių. Nors tokio indekso poreikio idėja visuomenėje vertinama kontraversiškai (50 : 50), atsakymai į klausimą apie dedamąsias laimės dalis leidžia suvokti sveikatos veiksnio svarbą, todėl jei Lietuvos tikslas būtų orientuojamas socialinės ekonominės gerovės auginimo linkme, kokybiškų sveikatos paslaugų prieinamumas būtų itin svarbus.

Išsamūs tyrimo duomenys pateikti priede.

APSKRITOJO STALO DISKUSIJOS

Atlikus visuomenės nuomonių tyrimą, išanalizavus Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030", gautų rezultatų vertinimas ir jų sisteminimas buvo perduotas ekspertams. Siekiant kuo efektyvesnio rezultato buvo nuspręsta struktūrizuoti diskusiją, suskirstant ekspertus į šešias temines grupes. Diskusijų tematika parinkta norint įvertinti kai kurias svarbias šiuolaikinės visuomenės veiklos sritis (švietimas, ekonomika), jos struktūros pokyčių mechanizmus (demografija) bei dvasinio ir socialinio gyvenimo erdvės (tapatumas, pasitikėjimas, išmintis) būklę.

Norėta apžvelgti ir įvertinti gilumines visuomenės problemas. Tokias, kaip pasitikėjimo valdžios institucijomis ir vienų kitais deficitas, tapatumo susilpnėjimas ar praradimas globalizacijos sąlygomis. Taip pat pasiūlyti naujus instrumentus, galinčius tiksliau įvertinti socialinių procesų dinamiką bei padidinti visuomenės įtraukimą į sprendimų priėmimo procesus (kolektyvinės išminties sistemos). Juolab kad tokių pažangių instrumentų taikymą akcentuoja ir Europos Komisija naujoje programoje „Horizontas 2020".

Pažymėtina, jog ne tik švietimui skirtoje, bet ir kitose diskusijose buvo akcentuojamos švietimo problemos. Tai dėsninga, nes istorija liudija, jog darni švietimo sistema ir kūrybingo, kritiškai mąstančio piliečio ugdymas yra viena kertinių harmoningos visuomenės ir valstybės raidos sąlygų.

Suformuotos grupės, sudarytos iš teisininkų, sociologų, vadybos ir rinkodaros specialistų, pedagogų, filosofų, istorikų, ekonomistų, verslininkų, kultūros veikėjų bei kitų sričių atstovų. Apskritojo stalo diskusijose ekspertai pristatė savo įžvalgas, įvardijo esminius iššūkius, aptarė Lietuvos plėtros prioritetus. Kiekvienoje diskusijoje buvo mėginama apibrėžti pasaulinį kontekstą, įvardyti grėsmes arba iššūkius, kurie laukia Lietuvos, ir pasiūlyti konkretų veiksmų planą (artimoji ir tolimoji perspektyva).

Diskusijose dalyvavo bei pasiūlymus padėjo parengti: **LMA tikrasis narys prof. habil. dr. Antanas Buračas, LMA tikrasis narys prof. habil. dr. Eugenijus Butkus, LMA tikrasis narys prof. dr. Rimantas Jankauskas, prof. habil dr. Šarūnas Raudys, prof. habil dr. Algis Žvirblis, prof. dr. Aleksandras Dobryninas, prof. dr. Rimvydas Petrauskas, prof. dr. Alvydas Jokubaitis, prof. habil. dr. Vladislava Stankūnienė, prof. dr. Boguslavas Gruževskis, doc. dr. Saulius Norvaišas, dr. Eugenijus Laurinaitis, doc. dr. Vidmantas Daugirdas, doc. dr. Alfredas Chmieliauskas, dr. Irmantas Norkus, doc. dr. Marija**

Drėmaitė, dr. Vytautas Rubavičius, Algirdas Kaušpėdas, Saulius Jurkevičius, Arūnė Tornau, Šarūnas Šiugžda, Aldas Kirvaitis, dr. Rolandas Maskoliūnas.

Parengtą tekstą perskaitė ir vertingomis pastabomis jį papildė ekonomistas **prof. dr. Linas Čekanavičius** ir „Thermo Fisher Scientific Baltics" generalinis direktorius **Algimantas Markauskas**. Už vertingus patarimus dėkojame LMA viceprezidentui **prof. habil. dr. Domui Kaunui**.

Pasitikėjimas

Kodėl svarbu ugdyti pasitikėjimą visuomenėje? Tai mažina nusikalstamumą, gerina socialinius santykius, didina solidarumą. Tą patvirtina Skandinavijos šalių sėkmės istorijos. Negana to, ekonomistai apskaičiavo, jog 15 proc. išaugęs žmonių pasitikėjimas kitais ne mažiau kaip vienu procentu padidina šalies ekonominį augimą ir dviem procentais – investavimo lygį[32]. Kitaip sakant, pasitikėjimas ir sąžiningumas glaudžiai susiję. Visuomenės narių ir grupių dalyvavimas valstybės valdyme priimant sprendimus taip pat skatina pasitikėjimą. Kitų žmonių, o ypač autoritetų, nesavanaudiškumo pavyzdžiai užkrečia. Tokios socialinės užuominos padeda kurti geresnius įstatymus, skatinančius etišką elgesį politikoje ir versle. Sąžiningumas naudingas netgi sveikatai. Žmonėms dalyvaujant psichologiniuose bendradarbiavimo žaidimuose smegenyse padidėja „laimės" hormono oksitocino kiekis[33]. Štai kodėl buvo nuspręsta vieną diskusijų temų skirti pasitikėjimo problematikai.

Kontekstas ir problemos

Pasitikėjimas siejamas su žinojimu, užtikrintumu ir įsitikinimu. Pasitikėjimas gali būti suprantamas trimis skirtingais būdais: subjektyviu pasitikėjimu (*trust*), buvimu patikimu (*confident*) ir apskritai gebėjimu pasitikėti. Analizuojant pasitikėjimą kaip visuomeninį reiškinį, jis gali būti grindžiamas ne tik tvirtomis žiniomis, bet ir sukurtais įvaizdžiais.

Kai kas tvirtina, kad ekspertų valdžia neįmanoma, nes ekspertai neprisiima atsakomybės už pasekmes. Ją prisiima tik politikai. Tačiau aljansas įmanomas, jeigu politikai norėtų naudotis ekspertų įžvalgomis, apibendrintu kontekstu. Specialistų diskusijos galėtų įvertinti pasaulinį kontekstą, pasakyti politikams, kur mes klystame.

Esame evoliucijos produktas, todėl norint kažką pakeisti, reikia išsiaiškinti realius visuomenės veikimo, pokyčių mechanizmus. Tarkime, ar kokią nors problemą galima išspręsti iš esmės, ar ją galima tik sušvelninti? Vienas charakteringų pavyzdžių, liudijantis, kaip pasitikėjimo deficitas visuomenėje neleidžia pasiekti strateginių valstybės tikslų – istorija dėl skalūnų dujų žvalgymo Lietuvoje. Buvo pasielgta gan neprofesionaliai, neįvertinant galimos neigiamos visuomenės reakcijos. Todėl vietos gyventojai buvo įbauginti. Pakanka elementarių psichologijos žinių, paaiškinančių tokią reakciją. Žmonės bijo to, ko nesupranta. Taip pat yra ir dėl įvaizdžio kūrimo, kai veikiama nenuosekliai. Kaip jį galima sugalvoti, jeigu neaišku, kokie šalies ypatumai, kokie jos ar visuomenės tikslai ir kur mes

[32] Paul J. Zak and Stephen Knack, „Trust and Growth", Economic Journal 111 (2001): 307

[33] James K. Rilling et. al., „A Neural Basis for Social Cooperation", Neuron 35 (July 2002): 397

einame arba kodėl blaškomės? Suformavus nuoseklią ir logišką šalies plėtros strategiją, jos tikslą, įvaizdis gali gimti savaime.

Pasitikėjimas ir institucijos

Pagrindinė demokratijos veikimo sąlyga yra būtent pasitikėjimas. Remiantis pirmine idėja, per atstovus, kuriems perduodame mums suteiktas teises, kiekvienas dalyvaujame valstybės valdyme. Lygiai taip ir teisė bei teisinė sistema yra šiuolaikinės santvarkos garantas, taisyklės, kurių visi turėtų laikytis ir kurios neleidžia valstybei, veikiančiai per savo institucijas, diskriminuoti pavienių asmenų. Paprastai pasitikėjimas siejamas su politiniu demokratiniu diskursu: piliečiai deleguoja savo galias centrinei valdžiai ir nori būti užtikrinti, kad jų politinio kapitalo vienetas – laisvas balsas – bus tinkamai panaudotas. Pasitikėjimo aspektas siejamas su asmenine rizika, su įsitikinimu, kad pasitikėjimo objektas neapgaus. Todėl pasitikėjimas politine institucija gali reikšti tiek administracinius, tiek etinius aspektus. Aristotelis „Politikoje" kalbėjo apie panašius dalykus: pilietinius (gebėjimas valdyti ir būti valdomam) ir dorovinius (būti geru žmogumi), kurie, deja, ne visuomet sutampa.

Ne veltui pastaruoju metu daugiausiai kalbama apie prarasto pasitikėjimo valstybe ar išrinktais atstovais atkūrimą; atliekamos apklausos ir tyrimai, kokia visuomenės dalis tiki valstybės institucijomis, įstatymų leidžiamąja valdžia. Todėl verta kalbėti ir analizuoti, kaip yra susiję pasitikėjimas, kuris pripažįstamas demokratijos pagrindu, ir teisinis reguliavimas, turėjęs šį pasitikėjimą garantuoti ir išlaikyti.

2014 m. liepos 4–13 d. atliktos apklausos duomenimis, valdžios įgyvendinimo institucija, kuria labiausiai pasitikima, išliko prezidentas (55,6 proc.), tačiau bendrai Lietuvos piliečiams patikimiausi atrodo ugniagesiai gelbėtojai (91,0 proc.). Išaugo pasitikėjimas Konstituciniu Teismu (38,6 proc.), o Vyriausybė ir Seimas atsidūrė pačioje sąrašo pabaigoje (atitinkamai 22,5 proc. ir 8,7 proc.).

Ką galima spręsti iš šių rezultatų? Atsiribojant nuo prezidento išimties, žmonės linkę pasitikėti institucijomis, kurios turi aiškias ir konkrečias funkcijas, išlaiko įvaizdį, kaip turintys mažiausią interesų konfliktą. Pasitikėjimas Seimu ar Vyriausybe, vargu, ar apskritai įmanomas dėl savo kompleksiškumo, buvimo politinių interesų arena, kuriai, negana to, suteikta galia priimti visuotines tvarkos taisykles. Galima teigti, jog dėl įgyvendinamų funkcijų masto šios institucijos tam tikra prasme užprogramuotos būti nepopuliariomis. Šiuo atveju tos pačios teisės nuostatos tampa atpirkimo objektu vien dėl to, kad jos priimtos mažą pasitikėjimo reitingą turinčių institucijų.

Didesnis nei Vyriausybe ar Seimu pasitikėjimas Konstituciniu Teismu gali būti aiškinamas jo atliekama pagrindine funkcija – Konstitucijos viršenybės užtikrinimu teisės sistemoje. Konstitucija, kaip pagrindinis, nekintantis ir stabilus teisės aktas, ne teisininkų bendruomenei vis dar atrodo svarbiausias teisės šaltinis, todėl šios teisingumo aureolės užtenka ir šio akto sergėtojui. Vertinant vyraujančius pasitikėjimo įpročius jie rodo visuomenės polinkį pasitikėti tuo, kas yra apibrėžta, nekinta, yra pozityvios prigimties, t. y. nenustato jokių suvaržymų. Pasikliaujama Konstitucijai priskiriamu aukščiausios galios įvaizdžiu.

Pasitikėjimas ir žiniasklaida

Pasitikėjimas lemia mūsų pasirinkimą. Todėl už pasitikėjimą yra nuožmiai kovojama. Žiniasklaida, kaip ketvirtoji valdžia, turėtų teikti plačią, objektyvią, netendencingą informaciją, viešinti negeroves ir kartu didinti pasitikėjimo jausmą. Bet tai pasiekti retai pavyksta. Šiandien žiniasklaida, mokesčių politikos aspektu, yra eilinis verslas. Žmonės dažniausiai gauna sensacingą, katastrofišką, komercišką, todėl padriką, dažniausiai negatyvią informaciją. Viešasis diskursas bet kokiu klausimu neatneša jokio aiškumo ir tuo labiau pasitikėjimo. Visur galime rasti paslėptą reklamą. Už paslėptos reklamos arba tendencingos kritikos slepiasi interesai. Žmonės tai supranta ir iš anksto nepasitiki gauta informacija. Pasitikėjimas žiniasklaida tesiekia 36,2 proc. (1990 m. – 68 proc.). Kodėl visuomenė labiau pasitiki ugniagesiais, o ne žiniasklaida? Tikima, kad jie neturi interesų konflikto. Vertindama žiniasklaidą, visuomenė įtaria, kad jai yra primetamos arba dirbtinai pakurstamos tam tikros temos.

Kodėl trūksta pasitikėjimo žiniasklaida? Viena vertus, dėl nepatikimos informacijos pertekliaus. Šiuo metu vyksta elementari propaganda iš visų pusių. Normalios diskusijos beveik nėra. Ekonominiais ar politiniais tikslais bandoma fiksuoti vieną ar kitą nuomonę. Verslo interesais besivadovaujanti žiniasklaida negali peržengti savo išgyvenimo taisyklių. Žiniasklaida, dūstanti nuo komercinių ir politinių projektų, nevykdo savo pagrindinės prievolės – informuoti ir skatinti mąstyti. Pats tikriausias vaistas žiniasklaidai – priklausomybės nuo komercijos ir politikos mažinimas.

Pasitikėjimas ir teisė

Atsiribojant nuo apskritai gebėjimo pasitikėti Lietuvos istorinio konteksto bei su tuo susijusių visuomenės tam tikrų neigiamų emocinių ypatybių, tikėjimą teisės sistema, teisine santvarka galima aptarti keletu aspektų. Vienas jų – teisinio reglamentavimo aiškumas ir pakankamumas. Kaip jau buvo minėta, pagrindinė sąlygą pasitikėjimui palaikyti – žinojimas, lydimas stabilumo ir pozityvumo. Teisinio reglamentavimo aiškumą galima įgyvendinti keletu būdu: pateikiant aiškią teisės aktų sistemą, supažindinant su teisės normomis (švietimo sistemos uždaviniai). Ilgalaikėje perspektyvoje supažindinimo metodikos įgyvendinimas, žinoma, neabejotinai atneštų teigiamų rezultatų. Tačiau kaštai ir reikalaujamas įgyvendinimo laikotarpis vargiai atsvertų jau šiuo metu esančių pasikeitimų poreikį.

Aptariant Konstitucijos pavyzdį paminėta, kad yra nevienalytis požiūris į teisines, kitas elgesio normas. Remiantis 2014 m. atliktais pasitikėjimo tyrimais[34], norima daugiau teisinio reglamentavimo ir teisinių saugiklių finansų („už" 53 proc., „prieš" 16 proc.), energetikos („už" 51 proc., „prieš" 17 proc.) ir maisto pramonės sektoriuose („už" 48 proc., „prieš" 12 proc.). Privataus sektoriaus detalesnio reglamentavimo poreikis nėra toks aukštas („už" 42 proc., „prieš" 27 proc.). Ką rodo tokie rezultatai ? Galima teigti, jog visuomenė nori apsisaugoti nuo monopolistų, apsistatydama teisės normomis ir suvaržymais. Be to, neretai energetikos sektoriuje viename ar kitame etape dalyvauja ir valstybė, kiti viešosios valdžios subjektai, todėl teigtina, jog visuomenė dar nepasitiki savo valstybe, jaučiasi silpnesniąja puse, siekia įtvirtinti saugiklių sistemą. Visuomenė minėtoje apklausoje rodė suinteresuotumą, kad nauji teisės aktai būtų priimami, prieš tai pasikonsultavus su suinteresuotais asmenimis

34 http://www.edelman.com/insights/intellectual-property/2014-edelman-trust-barometer/about-trust/global-results/

(verslo atstovais). Kad teisės aktų rengime dalyvautų atitinkamos srities ekspertai, nevyriausybinės organizacijos („už" 79 proc.). Taigi detalesnis teisinis reguliavimas viešajame sektoriuje bei srityse, susijusiose su energetika, maisto pramone, galėtų būti sprendimu, keliančiu pasitikėjimą teisėkūra ir visa teisės sistema, tačiau tik esant susitarimui su visuomene. T. y. teisėkūros procese dalyvaujant atitinkamiems asmenims ar subjektams, tokiems kaip nevyriausybinės organizacijos, verslo sektoriaus atstovai, aktualios srities mokslininkai.

Tuomet verta kelti klausimą, koks pasitikėjimas būtų įgyvendinamas patenkinus detalesnio reglamentavimo poreikį ir ar tai yra panacėja pasitikėjimo ligoms išgydyti, ar trumpalaikė išeitis su atidėtomis pasekmėmis. Poreikių patenkinimas, atsižvelgimas į nuomonę, suteikimas galios netiesiogiai dalyvauti teisėkūroje – būtent tai būtų įgyvendinama šiuo atveju. Tačiau atlikti tyrimai ir reguliavimo stoka nustatyta ne Lietuvoje konkrečiai, duomenys taikomi globaliai, o Lietuvos visuomenė turi savų ypatumų bei istorinių nuoskaudų. Tikėtina, kad, pavyzdžiui, konkretumą mėgstantiems vokiečiams teisinis aiškumas ir detalesnė teisinių saugiklių sistema atneš daugiau ramybės ir pasitikėjimo valstybe kaip suverenu. Tačiau eiliniam Lietuvos piliečiui ne itin svarbu, jog jis nežino šimto ar dviejų šimtų įstatymų. Padidėjęs teisės aktų skaičius įves sumaišties tai visuomenės daliai, kuri juos taiko kas dieną. Įneš nestabilumo ir ilgainiui dėl teisės aktų gausos kils natūralus poreikis juos sisteminti ir aiškinti.

Išvadinė mintis dėl teisinio reguliavimo pakankamumo: tuose segmentuose, kuriuose galioja tik imperatyvūs elgesio modeliai ir dalyvauja valstybinės institucijos, teisės aktų skaičiaus didinimas galėtų būti viena iš pasitikėjimo teisės ir teisine sistema įgyvendinimo būdų. Tačiau efektyvesniu ir ilgalaikį poveikį turinčiu sprendimu pripažintinas visuomenės švietimas ir supažindinimas ne tik su teisėmis, bet ir su pareigomis. Taip būtų keliamas ne tik pasitikėjimas, bet ir ugdoma visuomenės sąmonė.

Grįžtant prie įstatymų leidžiamosios valdžios veiklos ir pasitikėjimo teisės sistema santykio, kokios priežastys lemia nepasitikėjimą ja kaip įstatymų leidėja (paliekant politinio pasitikėjimo ir kitus susijusius klausimus už šių įžvalgų ribų)? Tam tikram visuomeniniam santykiui atsiradus ir įgijus visuotinumą, suburiama Seimo darbo grupė. Ji ištiria, išanalizuoja, aptaria, pasiūlo teisinio reguliavimo būdą. Pasiūlymas tobulinamas ir priimamas. Visuomeninis santykis sureguliuotas. Yra ir kitas būdas – ES institucijos priimama direktyva ar reglamentas, kurie tampa ir Lietuvos teisės dalimi, nes taip buvo susitarta. Atrodytų viskas aišku ir paprasta. Tačiau kas nutiks, jeigu pirmuoju atveju viską žinantis įstatymų leidėjas priima teisės aktus, kuriems visuomenė nepritaria (laikant, kad referendumai ir panašūs institutai – *ultima ratio*)? „Nepopuliarus, bet teisingas", – teko girdėti tokią frazę. Paaiškinant šią mintį teisingo sprendimo priėmėju yra laikomas informuotas ir žinantis įstatymų leidėjas. O sprendimo ar institucijos nepopuliarumą nulemia neinformuota visuomenės dalis. Šiuo aspektu paminamas pasitikėjimo teisės sistema elementas. O kaip visuomenei vadovautis teisės aktu, kuriam priimti išreiškė nepasitikėjimą? Šiuo atveju žinanti mažuma priešpastatoma prieš neinformuotą daugumą, mažumos sprendimai primetami besipriešinančiai daugumai.

Jau anksčiau buvo kalbėta apie pasitikėjimą kaip demokratinės santvarkos *conditio sine qua non*. Išrinkdami tautos atstovus, kurie vėliau priima bendrąsias visiems elgesio taisykles, perduodame dalį savo kaip tautos galių. Galbūt čia ir baigiasi „nuogi" demokratijos procesai ir prasideda tikrasis pasitikėjimas? Tikėjimas, kad jeigu buvo pasirinkta klaidingai, įsijungs jau esantys teisiniai saugikliai ir visuomenė bus apsaugota nuo neribotos savivalės bei kitų negandų.

Pagrįsta yra teigti, kad stabilus visuomenės pasitikėjimas aukščiausiomis valdžios institucijomis yra būtina sąlyga norint santvarką pavadinti demokratine. Tai paaiškinama tuo, kad tik jau galiojantys teisės aktai bus tie patikimi saugikliai, apsaugantys visuomenę nuo naujos valdžios savivalės. Pasitikėjimas valstybės teisine sistema yra svarbus visuomenę vienijantis elementas, kuris vis atsinaujina su nauja karta, prisitaikydamas prie naujų vertybių ar laikmečio pokyčių, ir be kurio demokratinės visuomenės egzistavimas nėra įmanomas.

Pasitikėjimas ir baimė

Pasitikėjimu grindžiama visuomenė – nelengvai pasiekiamas dalykas. Daug paprasčiau nežaisti pasitikėjimu ir visuomenę kontroliuoti baime ir prievarta. Totalitariniai režimai tai puikiai išmano ir naudoja. Diktatūros pagrindinis rūpestis – besąlygiškas visuomenės lojalumas režimui. Čia pasirinkimas nėra žmogaus mąstymo objektas. Čia užtenka baimės, kuri automatiškai reiškia pasitikėjimą. Baimė – tikėjimas, kad esu niekas, kad *valdžia* viską kontroliuoja ir viską duos. Diktatūros didžiausias priešas – kritinis mąstymas. Todėl kritikų naikinimas yra nuolatinis režimo higienos palaikymo dalykas. Žinojimą keičia tikėjimas – diktatūros negali išsiversti be mitinės ideologijos, fasadinės kultūros, religinio tikėjimo režimu ir besąlygiško pasitikėjimo. Tam pasitelkiamos visuomenės įzombinimo, įmankurtinimo technologijos. Būdingas totalitarinės sąmonės reliktas yra aklas pasitikėjimas mitu, koks jis bebūtų – komunistinis, nacionalistinis ar religinis. Tačiau tokioje visuomenėje realybė ima prieštarauti mitui ir žmonės netrukus pajunta savo sąmonės susidvejinimą ar net susitrejinimą – vienaip galvojama, antraip kalbama, trečiaip daroma. Tai būdingas, mums gerai pažįstamas sovietinės sąmonės paveldas.

Šiandien visuomenės sąmonės apmirimas yra nepaprastai skaudi mūsų valstybės problema. Kritinio mąstymo nebuvimas laiko žmones tamsoje, iliuzijose, populizme ir negatyvume. Neatsakinga manyti, kad vergovės aplinka nepaveikė lietuvių. Reikia pripažinti savo priklausomybes ir taisytis.

Todėl valstybės propagandiniai ryšiai su visuomene nėra geriausias būdas kalbėtis. Žiūrėti į piliečius kaip į masę, sociologinį vidurkį, kurį reikia sugundyti, apgauti, įtikinti, yra netoliaregiška. Tai neskatina piliečių kritiškai mąstyti ir palieka juos nesąmoningume ir baimėje.

Pasitikėjimas savimi ir kitais

Esminis visuomenės brandos klausimas – ar žmonės pasitiki savimi. Tai lyderystės sau, asmeninės laisvės ir atsakomybės klausimas. Pokomunistinėse visuomenėse tebetikima išorine lyderyste, stipria ranka, stipriais valdovais. Pasitikėjimas savimi menkas, o tai reiškia, kad nedidelis asmeninės atsakomybės krūvis. Čia sureikšminama valdžia, pinigai, sąmokslų teorijos. Pasitikima tais, kurie žada nepelnytai apdovanoti. Pasitikima apgavikais, nes žmonės linkę apgaudinėti save.

Pasaulio rykštė – žmonių atomizacija. Egoizmas ir konkurencijos kultas atvedė prie cinizmo, pragmatizmo, abejingumo ir tuštybės. Žmonės vertinami kaip pirkėjai, rinkėjai, darbo jėga, bet nepriimami kaip lygiaverčiai asmenys, broliai, bendragyviai. Žmonės bijo žmonių, nepasitiki žmonėmis. Todėl nuo jų skuba atsiriboti. Tai ypač būdinga postsovietiniams kraštams.

Pasitikėjimas yra socialinis kapitalas, glaudžiai susijęs su bendruomeniškumu. Šiuolaikiniu požiūriu pasitikėjimą galima sparčiai didinti naudojant socialines technologijas – sociologijos, psichologijos

žinias bei „minkštąsias" (programines, skaitmenines) ir „kietąsias" (jutikliai, išmanieji įrenginiai) technologijas. Tai, kas užtikrina apskaitomumą ir skaidrumą, tačiau nepažeidžia privatumo ribų, skatina greitą pozityvių socialinių normų atsiradimą (plg. vaikus auklėjančią autorefleksiją „Dievulis mato"). Patikimi duomenys (ne gandai) sudaro asmeninio ir kolektyvinio kritinio mąstymo prielaidą ir susilaukia patvirtinančio grįžtamojo ryšio. Kritinis mąstymas tampa prasmingu formuojant socialines superstruktūras – moralę, etiką, teisę ir pan. Pvz., jei aptinkamas nebendruomeniškas, asocialus elgesys (sukčiavimas, įžeidinėjimas, chuliganizmas, turto žalojimas), vien jį paviešinus, neigiamas reiškinys gali būti sunaikintas ir tam nereikia net kritinės analizės ir moralizavimo – veikia žmogui būdinga kritinė autorefleksija.

Kita vertus, minėtomis priemonėmis pasiekus aukštą pasitikėjimo lygį, kai bendruomeniškumas tampa norma, socialinių technologijų priemonės, tarnavusios „faziniam virsmui", gali būti nebereikalingos – jos eliminuojamos, jei pačios nenunyksta. Apgalvotai naudojama pozityvi diskriminacija gali greitai pakeisti visuomenę, tačiau reikia turėti omenyje didžiulį pasipriešinimą iš asmenų, kurie naudojasi neskaidrumu ir apskaitos nebuvimu (tai pasakytina ir apie politines partijas, priimančias sau naudingus įstatymus). Todėl reikalingos didelės mokslinei (kritinės refleksijos) prieigai angažuotų teoretikų ir praktikų pastangos, kad būtų didinamas Lietuvos visuomenės „pasitikėjimo indeksas". Tam būtų galima naudoti ir tinkamą kolektyvinio intelekto platformą.

Kitų šalių pasitikėjimas mumis

Labai svarbus yra lietuvių įvaizdis kitose šalyse. Įvaizdis yra istoriškai kintantis dalykas. Jo kūrimas priklauso nuo įvairių veiksnių. Deja, nėra išsamesnių studijų, kurios atskleistų požiūrį į lietuvius, jų kitimo aplinkybes ir priežastis. Tokių tyrimų nebuvimas trukdo Lietuvos įvaizdžio formuotojams, negalintiems remtis patikimais duomenimis apie išankstinius stereotipus, poreikius ir kita.

Iššūkiai

Klasikinėje tradicijoje valstybė yra žmonių ir universumo tarpininkas. Idealioje politikoje pilietiniai ir doroviniai aspektai sutampa kaip, beje, sutampa pasitikėjimas ir patikimumas. Tačiau realioje situacijoje valstybės institucijos ir jos atstovai labai dažnai pamiršta ir visuomenės narius, ir universumo tikslus. Pasitikėjimo krizė yra viena šiuolaikinės visuomenės problemų. Ar įmanoma grąžinti šį pasitikėjimą? Grįžti prie autentiško supratimo, kad ne žmonės dėl valdžios, o valdžia dėl žmonių? Kad politiniame gyvenime turi atsispindėti ne vien materialūs interesai, bet ir tie dvasiniai elementai, kurie daro žmogų universumo dalimi? O jeigu taip, kokiomis priemonėmis tai pasiekiama?

Politinis pasitikėjimas – kertinė politinės kultūros problema. Visoje Rytų Europoje ta politinė kultūra skiriasi nuo Vakarų Europos. Prieš 20 metų visuomenės lūkesčiai buvo labai dideli. Deja, įvairūs politikos sukčiai, nesąžiningi verslininkai tuos lūkesčius nusmukdė. Tai sukėlė apatiją ir susvetimėjimą. Tų priežasčių eliminuoti greitai neįmanoma. Tai fundamentali problema, susijusi su socialiniais psichologiniais politinių institucijų ir kitų sąryšio dalykais.

Dominuoja įsitikinimas, kad atstovaujamosios demokratijos modelis nusistovėjęs visiems laikams. Bet pamirštama, kad jį lemia tam tikros socialinės politinės kultūrinės sąlygos. Būtina suvokti kitas aplinkybes, įvertinti geografinį veiksnį.

Įsitinklinimas Vakaruose yra istorinė Lietuvos valstybės vieta, kuri natūraliai tęsiama laisvės sąlygomis. Šie Lietuvos kultūriniai ir geopolitiniai saitai, jų ištakos ir potencialas ateityje turi būti aiškiau ir išsamiau komentuojamas visuomenėje.

Veiksmų planas ir sprendimai

Pasitikėjimas gimsta iš žinojimo ir įsitikinimo. Ten, kur neužtenka žinių, veikia tikėjimas. Niekada nežinosime visko, todėl tikėjimas toks pat svarbus, kaip ir žinojimas. Esminis pasitikėjimo klausimas – ką mes žinome ir kuo tikime.

Ko reikia pasitikėjimu grindžiamai visuomenei? Tik pagarba, atvirumu, sąžiningumu ir sąmoningumu grįstas polilogas su visuomene gali sustiprinti tarpusavio pasitikėjimą. To reikia siekti ugdant gerai informuotus piliečius, traukiant žmones iš tamsos, viešinant interesus, skaidrinant gyvenimą, ugdant visuomenės kokybę. Lietuva turi vadovautis savo išlikimo interesu. Tam turi būti vykdoma sąmoninga Lietuvos valstybę, jos žmones ugdanti, įkvėpianti ir palaikanti politika.

Skirtingai, negu manė klasikinės tradicijos atstovai, politiniame gyvenime ekspertinis žinojimas (*epistema*) neturi pranašumų prieš paprastų žmonių žinojimą (*doksa*). Įtampa tarp „žinojimo" ir „nežinojimo" neskatina pasitikėjimo. Veikiau tai didina įtarumą, panieką ir agresiją tarp žmonių ir institucijų, tautų ir valstybių. Kaip teigia Kanados filosofas J. R. Saul[35], Apšvietos amžiaus ryškiausia figūra – prancūzų mąstytojas Volteras XVIII amžiuje vylėsi, kad su humanizmu derinamas protas leis visuomenę valdyti kur kas darniau, padarys žmones laimingesnius. Savo tekstuose kreipdamasis į piliečius, o ne į valdovus, jis sukūrė (išrado) viešąją nuomonę. Tačiau ilgainiui valdantieji kartu su ekspertais primiršo, jog protas be moralės, be diskusijų ir abejonių gali pridaryti daug blogo. Įvairiose pasaulio šalyse sveiką protą pakeitė vadybininkų išpuoselėtos procedūros, kurios dabar neretai tampa svarbesnės už rezultatą. Užuot analizavus pokyčius ir ieškant geriausio sprendimo, vis labiau tolstama nuo realybės.

Visuomenės nariai turi skirtingas kompetencijas apie juos supančius socialinius dalykus, skirtingas tiesas, interesus ir nuomones. Šių tiesų, interesų ir nuomonių darnai dažniausiai trūksta elementaraus susikalbėjimo, savirefleksijos, kitų tikslų bei motyvų suvokimo (socialinės kongruentinės perspektyvos). Socialinio polilogo organizavimas ir palaikymas gali būti tas kelias, kuris padėtų įveikti pasitikėjimo krizę.

Lietuvos lemtis – būti tarp. Vienas svarbiausių uždavinių – kuo geriau suprasti kaimynus. Tai taip pat didina visuomenės pasitikėjimą. Svarbu suvokti, kokiomis priemonėmis reikia gintis. Juk karas jau vyksta ir naudojamos įvairios priemonės. Šaltasis karas rėmėsi karo priemonėmis. Dabar tam naudojami energetikos svertai, protų užvaldymas, virtualių ginklų kūrimas.

Valstybių stagnaciją arba klestėjimą lems ne nafta ar dujos, bet išradingų protų ir kūrybingų žmonių sukurtos įvairios, dar nežinomos inovacijos, ypač socialinės, ir jų taikymas politikoje, vadyboje, teisėje. Visuomenės turėtų būti vertinamos ne pagal BVP augimą, bet pagal gyvenimo kokybę[36].

Turime rūpintis laisvo ir kompetentingo žmogaus ugdymu. Žinojimas išlaisvina iš tamsos ir priklausomybių. Tik sąmoningas pilietis, tikintis laisvos šalies vertybėmis gali būti pasitikėjimo savimi,

35 *Voltaire's Bastards*. The Dictatorship of Reason in the West, 1993

36 Tim Jackson, *Prosperity Without Growth. Economics For a Finite Planet*, 2011

savo valstybe ir ateitimi pagrindas. Valstybė, ugdanti mąstančią piliečių visuomenę, investuoja į piliečių pasitikėjimą valstybe. Stiprindami krašto ginkluotąsias pajėgas neturime pamiršti, kad Lietuvos efektyviausias *ginklas* yra mūsų krašto kultūra. Sudarykime sąlygas kūrybai, piliečių individualiai raiškai, iniciatyvai ir turėsime labai motyvuotą pilietinę visuomenę.

Išvados ir siūlymai:

1. Pasitikėjimas yra svarbus socialinio ir politinio gyvenimo elementas. Pasitikėjimas kitais bendruomenės nariais, jų deleguotais atstovais bei funkcionuojančiomis visuomenėje institucijomis sudaro pagrindą darniam valstybiniam gyvenimui. Pasitikėjimas yra gyvybiškai reikšmingas užtikrinant demokratinio proceso plėtojimą, mobilizuojant visuomenės narius vidiniams ir išoriniams iššūkiams, stiprinant nacionalines ir bendražmogiškas vertybes.
2. Tik puoselėjant kūrybą, piliečių individualią raišką ir iniciatyvą galima sukurti labai motyvuotą pilietinę visuomenę. Valstybė, ugdanti kritiškai mąstančius ir gerbiančius visuomenės vertybes piliečius, investuoja į piliečių pasitikėjimą valstybe.
3. Ne tik piliečiai turi pasitikėti valstybės institucijomis, bet ir pastarosios turi gerbti jų iniciatyvas ir nuomones. Demokratinei visuomenei nepriimtinas „vienos tiesos" monologas, kokiais gerais ketinimais jis bebūtų pateisinamas. Tik pagarba, atvirumu, sąžiningumu ir sąmoningumu grįstas socialinis polilogas gali sustiprinti įvairių socialinių grupių bei institucijų tarpusavio pasitikėjimą.
4. Pasitikėjimas valstybės teisine sistema yra svarbus visuomenę vienijantis elementas, kuris vis atsinaujina su nauja karta, prisitaikydamas prie naujų vertybių ar laikmečio pokyčių ir be kurio demokratinės visuomenės egzistavimas nėra įmanomas. Todėl teisė ir teisėkūros procesas neturėtų būti uždaras profesionalų reikalas. Reikia ieškoti racionalių ir atsakingų kelių, kaip įtraukti į šį procesą plačios visuomenės atstovus: nevyriausybines organizacijas, verslo sektorių, mokslininkus.
5. Nuo pasitikėjimo savo bendrapiliečiais, savo valstybe priklauso ir mūsų politinė bei kultūrinė vieta Vakarų civilizacijoje. Istoriškai susiklostė, kad geografiškai esame šios civilizacijos rytiniame pakraštyje. Todėl galime būti ir Vakarų civilizacijos politiniu ir kariniu forpostu, ir jos ekonominiu bei kultūriniu tiltu su Rytais. Mobilizuodami visuomenės politinius, ekonominius, kultūrinius išteklius, turime pasinaudoti šia unikalia padėtimi transformuojant nacionalinį savitumą į platų tarptautinį pripažinimą ir patrauklumą.

Tapatumas

Tapatumas (*identitetas*) – tai subjektyvus savęs, kaip individo, derinančio įvairius socialinius vaidmenis, supratimas. Ši sąvoka išreiškia asmens gebėjimą apibūdinti save atsakant į klausimą „kas aš esu?" ir gautus įvairius atsakymus derinti tarpusavyje. *Identitetas* reiškia asmens prisiskyrimą tam tikrai grupei pagal jos specifinius požymius. Socialinio identiteto / socialinės tapatybės reikšmė padidėja pasikeitimų metu, jie gali būti susiję su migracija, demografinės situacijos pokyčiais ir kita.

Tautinis identitetas / tautinė savimonė yra kolektyvinio pasirinkimo reikalas, istorinis projektas, kurį turi atnaujinti kiekviena karta, atsižvelgdama į savo poreikius ir aplinkybes. Konkrečios tautos tapatybė paprastai remiasi tam tikrais aiškiai apibrėžtais bruožais, leidžiančiais tą tautą išskirti iš kitų. Tokiais bruožais gali būti istorinė atmintis, kalba, pilietybė, religija ir kt. arba įvairūs jų deriniai.

Globalus pasaulis yra kultūrinė ir ekonominė neišvengiamybė, bet kartu ir galimybė. Tačiau diskusijose apie jį dažniau dominuoja baimių ir grėsmių motyvai. Svarbu, kad apie šiuos procesus būtų diskutuojama ne tik plačiau, bet ir ramiau bei racionaliau.

Istorinis kontekstas ir aktualumas

Europoje vyksta diskusijos dėl Europos Sąjungos perspektyvų (tiek geografinės plėtros, tiek vidaus konsolidacijos prasme) ir sunku numatyti, kuria linkme jos pakryps. Finansinės ir iš dalies politinės krizės akivaizdoje ankstesni lūkesčiai dėl Europos Sąjungos tolesnės integracijos pasirodė pernelyg optimistiniai. Kita vertus, netrūksta ir pasiūlymų krizę įveikti atrandant naujas integracijos formas. Vienaip ar kitaip ši raida skatins ir toliau kelti europinės ir tautinės tapatybės santykio klausimą.

Lietuvos atveju situacija yra dvejopa: ilgalaikis sovietinio laikotarpio poveikis visuomenei ir demokratėjimo procesas sinchroniškai sutampa su naujais iššūkiais, susijusiais su europinės integracijos pažanga (artėjantis bendros europinės valiutos įvedimas). Lietuvos visuomenės tapatybę formuoja savita praeitis (įskaitant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir tarpukario Lietuvos Respublikos „idėjines" patirtis) ir gyvenimas naujoje globalioje tikrovėje (technologiniai pokyčiai, atviras judėjimas / emigracija / imigracija). Lietuva iš sovietinės okupacijos laisvinosi nacionalinio išsivadavimo proveržiu, kuriam būdingas visuomenės sutelktumas, aiškus ir tarptautine teise pagrįstas valstybingumo siekis.

Europinės ir tautinės tapatybės santykis

Šis klausimas yra aktualus ir visose valstybėse svarstomas. Europos Sąjungai priklausančių šalių bendra praeitis („bendros šaknys") yra akivaizdus dalykas – bent jau nuo Viduramžių didžioji šių šalių dalis priklausė ganėtinai vieningai civilizacinei erdvei, kurią apibrėžė Antikos palikimo (graikų filosofija, lotynų kalba, Romos teisė) perėmimas ir krikščionybės bei jos vertybių sklaida. Į šią „Europos šaknų" koncepciją įtraukus „barbarikumo" sampratą[37], savo vietą atranda ir pagoniškas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos laikotarpis, kuris lig šiol paprastai instrumentalizuotas „antieuropine ideologija". Europietiškosios tapatybės problema svarstoma įvairiais aspektais, bet kol kas nėra įžiūrimi aiškūs europinės visuomenės kontūrai. Sykiu vis labiau įsitvirtina tam tikros demokratinės europietiškos

37 K. Modzelewski, *Barbarų Europa*, Vilnius, 2007

vertybės, taip pat stiprėja bendresni kultūriniai ir moksliniai saitai. Pagrindinis uždavinys – bendros europinės komunikacinės erdvės kūrimas.

Tapatumo požiūriu klausimas apie bendrą praeitį yra vienas svarbesnių. Jei tautinės tapatybės atveju istorinis pasakojimas apie praeitį ir „atminties vietų" rinkinys yra nusistovėjęs ir aiškiai atpažįstamas reiškinys (nors interpretacijos neišvengiamai kinta), europinė tapatybė neturi tokių įtvirtintų ir per atskiras kartas perduodamų bendrų įvaizdžių. Akademiniuose sluoksniuose senokai išnagrinėta europinė bendros praeities tradicija ir jos pėdsakai dabartyje (parlamentas, miesto savivalda, universitetas ir t. t.) nėra tapusi platesnės „europiečių" bendruomenės tapatumo dalimi. Svarbu, kad diskusijos apie europinę praeitį nebūtų konstruojamos (kaip pastaraisiais dešimtmečiais neretai pasitaikydavo) kaip išankstinė priešstata nacionalinių valstybių istorijai perimant blogiausias nekritinės istoriografijos savybes – selektyvumą, anachronistiškumą ir savirefleksijos stoką[38].

Istorinė atmintis Lietuvoje – viena vertus, ryškūs pokyčiai ir pažinimo pažanga akademiniu lygiu. Kita vertus, menkai pakitęs visuomenės istoriškumas (nesidomėjimas, žinių stoka; sąsajos su išsilavinimo turinio ir formų problematika).

Lietuvos Respublikos strateginiais dokumentais įrašytas įsipareigojimas teikti prioritetą lituanistikos tyrimams, kuriuose sprendžiami tautinės tapatybės plėtojimo ir tautos raidos uždaviniai, o šiuos uždavinius įgyvendinančios mokslo ir studijų institucijos laikomos vykdančiomis valstybinės reikšmės veiklą. Dokumentuose ir programose akcentuojama atvira ir plati lituanistikos samprata, pabrėžiama, kad būtina šių tyrimų rezultatų sklaida visuomenėje, taip pat lituanistikos tyrimų įtraukimas į tarptautinį mokslo diskursą[39]. Visa tai sudaro struktūrines prielaidas lituanistinių mokslų, o sykiu lietuvių istorijos, literatūros, kalbos plėtotei.

Globalumo tendencijos ir demografinės situacijos kaita aktualizuoja pilietybės klausimą[40]. Kalbant apie pilietybę demografinių procesų kontekste pasaulyje kilmės (*ius sanguinis*) tradicija vis dažniau siejama su teritorine (*ius soli*) taisykle. Lietuvoje stokojama gilesnės diskusijos apie šių principų derinimo galimybes.

Nepaisant iš pažiūros audringos politinės raidos pastaraisiais dešimtmečiais Europos šalyse konstatuojamas piliečių apolitiškumo augimas, atpažįstamas mažėjančiais rinkimų dalyvių skaičiais, silpstančiu dalyvavimu (kartu ir pasitikėjimu) politinėse organizacijose. Viena tokio apolitiškumo priežasčių – gyventojų sąmoningas nušalinimas nuo sprendimų priėmimo. Tai liudija, kad politinė sistema turi būti tobulinama pereinant prie aktyvesnio piliečių dalyvavimo teikiant ir priimant sprendimus.

Lietuvoje, remiantis cituojamos „Spinter tyrimai" apklausos rezultatais, piliečių savivokos depolitizacija yra pasiekusi kritinę ribą. Ekonominiai aspektai akivaizdžiai dominuoja politinių ir kultūrinių atžvilgiu (daugiau kaip 90 proc. apklausos respondentų „Lietuvos trūkumus" suvokia ir apibrėžia visų

[38] Kaip ir daugelis kitų idėjų (tarp jų ir tautinės valstybės), „Europos idėja" yra istoriškai kintantis reiškinys (P. Burke, Did Europe Exist Before 1700?, History of European Idea, vol. 1, 1980, p. 21–29). Plg. plačią diskusijų analizę: C. Shore, Building Europe: The Cultural Politics of European Integration, London, 2000. Įžvalgos apie Europos tapatybių kilmę: R. Brague, Ekscentriškoji Europos tapatybė, Vilnius, 2001. Geras nuosaikios ir istoriškai korektiškos „europinės istorijos" pavyzdys yra serija knygų (dalis išversta į lietuvių kalbą) „Europos kūrimas".

[39] Plg. „Lituanistikos mokslinių tyrimų plėtros 2012–2020 metų kryptys": http://www.smm.lt/uploads/documents/naujienos/spaudos%20pranesimai/2012-11-14Lituanist%20nutarimas.pdf

[40] R. Bauböck, B. Perchinig, W. Sievers, *Citizenship Policies in the New Europe*, Amsterdam, 2007

pirma ekonomikos kategorijomis, o dažniausiai įvardytas šalies strateginis tikslas yra „euro įvedimas“). Valstybė nesuvokiama kaip tautos gyvenimo pagrindas, o kultūrinį tapatumą nustelbia individualūs ekonominiai interesai.

Lietuvoje vis dar sunkiai pavyksta suformuoti bendrus kultūrinius siekius, susietus su dalyvavimu Europos tautų „kultūrinio ugdymo lenktynėse“. Cituojamoje sociologinėje apklausoje atsiskleidžiantis lietuvis menkai mato valstybę kaip atskiros visuomenės gyvenimo dimensiją. Valstybė veikiau iškyla kaip paslaugų tiekėja, o ne kaip bendro gėrio (respublikos), politinio idealo kūrimo vieta. Individas virsta kolektyvinio tapatumo pagrindu – tai gimdo prieštaravimą tarp individo ir bendrijos.

Tapatumas ir žinios

Visuotiniam švietimui beveik pasiekiant aukštojo mokymo lygmenį, Europos šalyse paradoksaliai stebimas bendrojo lavinimo (įskaitant raštingumą) lygio kritimas. Kokias pasekmes ši tendencija gali turėti tapatumui?

Viena vertus, kalbama apie sparčiai besiformuojančią „informacinę visuomenę“ ir akivaizdžiai išaugusias komunikacines galimybes. Tačiau tokia pat akivaizdi nuo mokyklos per studijas gilėjanti specializacija ir bendro sąmoningumo (kritinio mąstymo) ugdymo stoka. Tai neišvengiamai kelia visuomenės brandos problemą. „Informacinė visuomenė“ nėra tapatu „žinių visuomenei“[41], nors šias sąvokas neretai ir linkstama vartoti sinonimiškai. Neturinčiais „kanoninio“ išsilavinimo piliečiais lengva manipuliuoti primetant jiems įvairius mitus, akivaizdžiai klaidinančias (tariamai „naujas“) teorijas ir pan. „Išsilavinimo“ problema – kaip rasti tinkamą balansą tarp humanitarinių, socialinių, gamtos ir tiksliųjų mokslų (turinio ir formos problemos). Akademinių institucijų orientacija į masinį ir greitą studentų rengimą bei kiekybinį mokslinės produkcijos gausinimą atveria kokybines spragas. Pavojinga tendencija – humanistinio lavinimo siaurėjimas technologijų plėtros akivaizdoje ir, atvirkščiai, paviršutiniškas ar net klaidingas požiūris į technologijas dominuojant siaurai suvoktam „humanistiniam“ lavinimui.

Tapatumas ir politinis dialogas

Politinėms ir kultūrinėms bei akademinėms institucijoms bei grupėms būtinos nuolatinės konstruktyvios diskusijos. Ganėtinai gausu tarptautinių ir nacionalinių projektų ir programų, tačiau nepakankamas „grįžtamasis ryšys“ su galimai suinteresuotomis valstybės institucijomis. Valstybės vaidmuo neturėtų apsiriboti „fondo funkcijomis“. Valstybės mokslo projektinis finansavimo modelis, kryptingai rengiamų ir vykdomų programų kūrimas, pasitikėjimas mokslininkų saviorganizacija yra reikšmingas dalykas, bet svarbu atrasti veiksmingus programų ir projektų rezultatų perdavimo valstybinėms institucijoms bei suinteresuotoms visuomenės grupėms mechanizmus.

41 N. Stehr, *The Fragility of Modern Societies. Knowledge and Risk in the Information Age*, Sage, 2001

Tapatumas ir kultūros paveldas

Modernioje visuomenėje yra diegiamas jautrumas kultūros paveldui. Kita vertus, viešoje diskusijoje paveldo klausimai paprastai redukuojami į paminklų statymo ar saugojimo klausimus.

Strateginiuose dokumentuose akcentuojama maksima – „bendras Europos paveldas vienija idėjas ir žmones iš skirtingų kultūrinių patirčių ir kuria daugialypę tapatybę – europietišką ir vietinę, nes pagarba kultūrinei įvairovei yra Europos demokratijos pagrindas"[42] – yra pats bendriausias konsensusu paremtas požiūris į paveldo saugojimo problemą. Jo konkretizavimas priklauso nuo visuomenės pasirengimo plačiau suvokti kultūros paveldo reikalus.

Lietuvai itin aktuali tyrinėtojų išryškinta ir dokumentuose įtvirtinta integruoto požiūrio į kultūros paveldą ir aplinkosaugą būtinybė. 2011/92 ES direktyvoje kultūros paveldas suvokiamas kaip aplinkos apsaugos integrali dalis, į kurią turi būti atsižvelgiama atliekant poveikio aplinkai vertinimą. Taip kultūros paveldas tampa esminiu aplinkos apsaugos ir kraštovaizdžio formavimo dėmeniu. Teigiama, kad „geriausi aplinkos apsaugos ir kultūros paveldo sektorių sąveikos pavyzdžiai yra istorinių pastatų ir vietų atgaivinimas, suteikiant jiems naują paskirtį, pavyzdžiui, industrinio paveldo ar religinių pastatų panaudojimas. Aplinkos apsaugos ir kultūros paveldo sektorių integracija leidžia ne tik išsaugoti kultūros paveldą, bet ir kurti naujas darbo vietas, stiprinti bendruomenes ir gerinti gyvenimo kokybę"[43]. Tuos pačius tikslus akcentuoja ir vienas naujausių dokumentų – 2013 m. lapkričio 13–14 d. Vilniuje (Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungai Tarybai metu) įvykusios tarptautinės konferencijos rezoliucija „Kultūros paveldas ir ES strategija „Europa 2020" – siekiant integruoto požiūrio"[44].

Tapatumas ir amžiaus / kartų problema

Prognozuojamas neišvengiamas populiacijos senėjimas: EUROSTAT duomenimis, Lietuvoje 2010 m. vidutinis gyventojų amžius buvo 39,2 m. 2050 m. jis išaugs iki 48,2 m., asmenų per 65 m. padaugės nuo 16,1 proc. iki 27,6 proc., per 80 m. – atitinkamai nuo 3,6 proc. iki 10,1 proc[45]. Išliekant mažam gimstamumui (2009–2010 m. bendras vaisingumo lygis tesiekia 1,55[46]), net nevykstant emigracijai prognozuojamas tolesnis gyventojų skaičiaus mažėjimas. Prognozuojama nors ir nežymi, bet aiški imigracija: jei 2011 m. Lietuvoje buvo 6,7 proc. užsienio kilmės asmenų, 2051 m. prognozuojama 12,1–12,4 proc[47]. Šie procesai gali turėti įtakos kartų ir jų tradicijų konfliktams, tarp jų ir tapatybės klausimams: tarpukaris ir „sodžiaus tremtiniai", šiuo metu dominuojanti, bet jau benueinanti „pirma karta nuo žagrės" (su išlygomis atitiktų Vakarų pasaulyje vartojamą „Baby boomers" kartą, kūrusią

42 http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/About/Culture_soul_EN.pdf

43 http://www.eu-heritage2013.kpd.lt/50/41/0/apie-konferencija. Plg. EU gaires kultūros paveldo srityje: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/presentation_en.asp

44 http://www.eu-heritage2013.kpd.lt/uploads/files/Final%20Statement_LT.pdf

45 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-SF-11-023

46 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-12-004

47 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-11-019

savitą kultūrą ir savitą tapatybę [48]), vėlyvojo sovietmečio / nepriklausomybės pradžios karta (Vakarų pasaulyje – X karta ar MTV karta) – išsilavinę, darbštūs ir socialiai aktyvūs[49], „Tūkstantmečio karta" („Y karta", „Piterio Peno karta") savimi pasitikintys, liberalūs, didelius reikalavimus aplinkai keliantys, tačiau neretai ilgalaikių įsipareigojimų vengiantys, „Z karta" (dabartiniai moksleiviai) – didele dalimi suformuoti „skaitmeninio pasaulio". Toks skirstymas į kartas, savaime suprantama, yra sąlygiškas. Be to, Vakarų pasaulio patirtis ne visuomet atitinka Lietuvos realijas, ypač vyresnių kartų. Tačiau neabejotina, kad šie skirtumai nyks, o tai atsispindės tapatumo suvokime.

Siūlomi sprendimai

1. Skatinti suvokimą, kad lietuvybė – tai individualių tapatumų, etnokultūrinių bendruomenių įvairovė ir integralumas.
2. Įtvirtinti „pareigos" ir „atsakomybės" sąvokas. Sieti tapatybės ir socialinės gerovės sampratas.
3. Lietuvos europinė integracija tampa erdve Lietuvos visuomenės ir valstybės plėtotei. Būtina ieškoti pozityvaus santykio tarp Lietuvos suvereniteto idėjos ir priklausymo platesnei politinei bendruomenei – Europos Sąjungai.
4. Stiprinti pilietiškumą skatinant permąstyti „respublikos" idėją – ne tik demokratinius valdžios įgyvendinimo mechanizmus bei asmens laisvę, bet ir atsakomybės kategoriją. Ugdyti kritines diskusijas ir sąmoningumą. Įtraukti visuomenės grupes į aktualias politines ir kultūrines diskusijas.
5. Stiprinti ir išnaudoti naujų žinių ir vertybių perdavimo kanalus – šeimą, mokyklą, žiniasklaidą, tradicines ir naująsias medijas. Sukurti atotrūkio tarp akademinės žinijos ir platesnės visuomenės savimonės įveikimo strategiją: nuo „informacinės" prie „žinių visuomenės" (žinių pagrindu kuriamos sociokultūrinės ir ekonominės gyvensenos).
6. Skatinti asmeninę ir valstybės lyderystę. Pozityviai naudotis esama būkle ir paveldu – istoriškai susiklosčiusiu skirtingų kultūrinių ir politinių sistemų bei jų kalbų / kalbinių sistemų pažinimu ir supratimu. Pavyzdžiui, Lietuvos aktyvumu buvusioje bendroje istorinėje erdvėje (Baltarusija, Ukraina), pasitelkiant bendros praeities įvaizdžius ir aktualios dabarties realijų pažinimą. Reikia turėti omenyje, kad vyksta ir ateityje vyks kova dėl simbolinio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo. Baltarusių ir ukrainiečių nacijų formavimosi akivaizdoje svarbu kritiškai reaguoti į anachronistines ir neadekvačias istorines teorijas, bet kartu ieškoti kelių ukrainiečių ir baltarusių siekį „ieškoti istorinių šaknų" paversti pozityviu bendros istorinės atminties ir kultūrinio dialogo pagrindu.
7. Ugdyti istorinės atminties įvairovę derinant daugiakultūrinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir tautinės tarpukario Lietuvos įvaizdžius. Populiarinti istoriškai kintančią „politinės / pilietinės" tautos koncepciją. Ar suderinama lietuviška ir europietiška tapatybė ir ką šiuo klausimu sako Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos pavyzdys? Įvairių laikotarpių

[48] D. Owram, *Born at the Right Time*, Toronto, 1997

[49] J. Miller, „The Generation X Report: Active, Balanced, and Happy: These Young Americans are not Bowling Alone", Longitudinal Study of American Youth, University Of Michigan, 2011

istorinė patirtis rodo, kad politinė tapatybė gali plėtotis keliais lygmenimis – priklausymas platesnei bendrijai savaime negresia tautinei tapatybei. Svarbu atrasti šių tapatybių jungtis.

8. Skatinti integralų požiūrį į įvairių laikotarpių paveldą[50]. Saugoti paveldą ir lanksčiai bei kūrybingai jį naudoti, pereinant nuo nereflektuoto „baudimo" strategijos prie visuomenės informavimo ir įtraukimo į paveldosaugos iniciatyvas. Skatinti paveldo išsaugojimo ir pritaikymo šiuolaikinės visuomenės poreikiams iniciatyvas, atskleisti paveldą akademiniais tyrimais ir užtikrinti jų sklaidą. Paveldosaugos ir aplinkosaugos priemonėmis formuoti šiuolaikinį kraštovaizdį, harmoningai derinant su naujais poreikiais ir naujomis technologijomis.

Išsilavinimas. Švietimas

Išsilavinusi, kritiškai ir sistemiškai mąstyti sugebanti kūrybinga asmenybė – valstybės ir tautos išlikimo sąlyga. Švietimas yra esminė prielaida ugdant asmenybę. XXI a. pasaulyje auga konkurencija, kinta socialinė visuomenės struktūra, vis daugiau įtakos išsilavinimui, pasaulėžiūros formavimui turi naujausios informacinės ir kitos technologijos.

Vis svarbesnis tampa žmonių inovatyvumas, verslumas, sugebėjimas kurti ir noras rizikuoti pradedant individualią ekonominę veiklą. Kita vertus, svarbu ugdyti patriotizmą, ekologinį mąstymą, pagarbą vyresniesiems, šeimos vertybes. Be abejo, to neįmanoma pasiekti vien reformuojant švietimo sistemą. Į šią veiklą turėtų aktyviai įsitraukti žiniasklaida, informuodama apie esamą situaciją pasaulyje ir Lietuvoje. Visuomenė turi būti išsamiai ir atvirai supažindinama su šiais planais, taip ugdant pasitikėjimą ir užtikrinant viešas diskusijas.

Mokytojo vaidmuo ir reikšmė naujos kartos ugdyme nemažėja, tik kinta jo funkcijos. Kaip teigia filosofas prof. Leonidas Donskis, „Šiandien mokytojas ar dėstytojas nebeskelbia jokios žinios. Tam, kad viena garbingiausių žmonijos profesijų išlaikytų savo rangą ir prestižą, ji turi atlikti ne informuotojo, o interpretatoriaus ir kūrybingumo ugdytojo vaidmenį. Mokytojas turi mokėti informaciją perfiltruoti, perkošti per save ir atrinkti tokią, kuri leistų jaunam žmogui tobulėti. Antroji mokytojo funkcija turėtų būti informaciją interpretuoti, išaiškinti tam tikrus interpretacijos kodus, kurie padėtų susivokti pasaulyje. Ir trečias dalykas – mokytojas turi parengti sąmoningą, pilietiškai ir politiškai atsakingą individą". Šiuolaikiniu požiūriu mokytojas (dėstytojas) yra mokymosi proceso (kuriame kūrybiškumas yra svarbiausias elementas) ir pasiekimų vertinimo organizatorius.

Globalizacija vis plačiau apima įvairias visuomenės, valstybės ir kitas socialinės veiklos sritis, didėja jos įtaka kultūrai. Dėl globalizacijos plinta unifikuoti elgesio ir vartojimo modeliai, auga konkurencija darbo rinkoje. Pavyzdžiui, dėl prasto lygio ne vienoje šalyje universitetus baigę absolventai neranda darbo. Geras profesinis parengimas ir aukštasis išsilavinimas yra lygiaverčiai ir tiek pat reikšmingi darniai visuomenei funkcionuoti.

[50] Šis principas akcentuojamas 2012-11-16 patvirtintose „Nacionalinės kultūros paveldo apsaugos politikos gairėse": http://www.lrkm.lt/go.php/lit/Nacionalines_kulturos_paveldo_apsaugos_p/521

Strategijos formavimas ir įgyvendinimas

Švietimo, mokslo ir kultūros srityse valstybės institucijos vaidina lemiamą vaidmenį. Strategijų rengimas ir įgyvendinimas – švietimo vadovų atsakomybė tiek instituciniu, tiek valstybės lygmeniu, nes jie turi reikiamus įgyvendinimui įgaliojimus. Strategijoms kurti turi būti pasitelkiamos ekspertų grupės, jų siūlymai turėtų tapti priimta strategija tuomet, kai vadovai, apibendrinę ekspertų siūlymus, patvirtina ją įgyvendinti. Esama patirtis rodo, kad dauguma vadovų gana skeptiškai žiūri į strateginį planavimą dėl iš esmės panašaus požiūrio aukščiausiuose lygmenyse. Kiek nuosekliau pažvelgti į aukštosios mokyklos strategiją Lietuvoje bandyta prieš kelerius metus skiriant ES Struktūrinių fondų lėšas universitetų strategijoms kurti.

Požiūrio į strategavimą kaip įprastą institucijų vadovų darbo sudedamąją dalį formavimas yra itin svarbus procesas dabartiniame Lietuvos švietimo kontekste. Būtina asmeninė vadovų atsakomybė už skelbiamus strateginius planus, t. y. turėtų būti aiškūs strategijos tikslai, kodėl būtent tokių tikslų reiktų siekti. Strategavimas institucijoje turi būti nuolatinis procesas, kurį sudaro tikslų iškėlimo, strategijos planavimo, įgyvendinimo, stebėsenos, priežiūros, vertinimo ir tobulinimo etapai. Kiekvienam etapui turėtų būti aiškiai apibrėžiami vaidmenys ir atsakomybės. Tyrimai rodo, kad mūsų kultūroje ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas nuolatinei įgyvendintų bei neįgyvendintų strateginių iniciatyvų analizei ir „išmoktų pamokų" sklaidai.

Verta paminėti, kad dar 2007 m. Europos Sąjungos Tarybos Mokslinių ir techninių tyrimų komiteto (angl. CREST) mišriosios politikos ekspertų grupė pristatė Lietuvos Respublikos Vyriausybei Lietuvos aukštojo mokslo, mokslinių tyrimų ir žinioms imlaus verslo tyrimo išvadas, susijusias su strateginiais tikslais: „koks turėtų būti konkretus šalies profilis, susijęs su inovacijomis, verslo, valstybinės mokslo sistemos įtaka pramonei ir mokslo bei švietimo sistemos prisitaikymo gebėjimais. [...] Reikia modernizuoti valstybinės mokslo sistemos [...] valdymą, labiau orientuojantis į strategijų kūrimą ir atskaitingumą išorės interesų grupėms."[51]

Švietimo sistemos problemos

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme akcentuojami tikslai yra eklektiški ir stokoja aiškiai apibrėžtos siekiamybės, neišryškinta tikroji Lietuvos švietimo problematika. Mokinių naujoji karta ugdoma be aiškių vertybių įsisąmoninimo ir susivokimo pasaulyje. Daugumos mokinių mentalitetas yra grindžiamas noru siekti momentinės naudos. Tai rodo, kad mokykla nesugeba perteikti amžinųjų vertybių, nebeugdo tautinės savivokos ir savigarbos.

Švietimo sistemai rimtas grėsmes kelia nuolat prastėjanti mokymo(si) kokybė. Tai akivaizdžiai liudija tiek tarptautiniai[52], tiek nacionaliniai tyrimai[53]. 2014 m. gegužės mėnesį Lietuvos edukologijos universitete įvykusiame švietimo bendruomenės forume „XXI a. mokykla: mokymasis tiriant" Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus pavaduotojas Pranas Gudynas pabrėžė, kad 15–20 proc. mokinių matematikos, skaitymo ir rašymo rezultatai yra prasti ir kelia grėsmę tolesniam jų mokymuisi.

51 Atviro koordinavimo metodo (AKM) mišriosios politikos ekspertų grupės įvertinimo ataskaita, 2007

52 http://www.nec.lt/178/

53 http://www.nec.lt/177/

Didelį mokymosi pasiekimų skirtumą tarp mokyklų rodo ir žurnalų „Reitingai" bei „Veidas" skelbiami reitingai[54]. Prastėjantys daugumos mokinių pasiekimų rezultatai tampa valstybinės reikšmės problema. Tačiau formuluojant konkretesnius reikalavimus mokinių pasiekimams įvertinti susiduriama su neigiama mokinių ir įvairių organizacijų reakcija. Įsigali nuomonė, kad jaunimui nereikia nieko sudėtingo, jiems tai nepatiks, jie to nesupras. Didėja skirtis tarp motyvuotų ir kryptingai dirbančių mokinių ir likusios pasyviosios daugumos. Bene kasmet po valstybinių brandos egzaminų kyla nepatenkintųjų gautais įvertinimais šurmulys, kurį pasigauna ir eskaluoja žiniasklaida. Visi norintys abiturientai gali peržiūrėti savo rašto darbus ir pateikti apeliacijas. Tačiau tik keli nuošimčiai įvertinimų pasikeičia, ir ne visada į geresnio įvertinimo pusę.

Mokytojų rengimo sistema palikta savieigai ir netrukus pradės trūkti kvalifikuotų mokytojų, ypač tiksliųjų ir gamtos mokslų[55]. Per ateinančius 5–10 metų išeis į pensiją ir Lietuvos mokyklas paliks nemažai mokytojų, kurių gali nebūti kuo pakeisti. Nors mokytojų parengiama nemažai, tačiau jie nesirenka darbo mokykloje.

Dažnos reformos lėmė, kad Lietuvoje neliko institucijų, atsakingų už švietimo turinio mokslinį pagrindimą. Nuolatinė ugdymo programų kaita ir fragmentiškas jų rengimas išderino mokymo turinį ir įnešė daug painiavos į visą ugdymo procesą. Be to, parengtoms programoms trūksta mokomojo dalyko profesionalaus ir kompetentingo išmanymo.

Švietimo sistemos reformos yra abejotinos vertės ir nepasiekė keltų tikslų. Profiliavimas, kuris vėliau buvo pakeistas į vidurinio ugdymo aprašą, sukėlė daugiau problemų ir neaiškumų, nei atnešė konkrečios naudos. Dauguma 10-tos klasės mokinių nepajėgia pasirinkti nei mokomųjų dalykų, nei jų kursų. Mokyklose vykstantis vidurinio ugdymo aprašo įgyvendinimas labiau primena stichišką procesą, nei gerai įsisąmonintą reiškinio supratimą.

Mokyklų tinklo pertvarka, pareikalavusi didelių lėšų ir pastangų, neatnešė naujos kokybės, tačiau sukūrė naujų problemų.

Brandos atestatų teikimas, išlaikius tik du brandos egzaminus, kelia bendrojo lavinimo kokybės klausimą. Brandos egzaminų skaičių reiktų didinti bent iki trijų.

Daug švietimo projektų yra imitaciniai, dažnai formalūs, labiau pramoginiai, negilūs savo esme, trumpalaikiai ir nepasiekia akivaizdaus tikslo (pavyzdžiui, tokie kaip „Suaugusiųjų švietimo sistemos plėtra, suteikiant besimokantiems asmenims bendrąsias kompetencijas, I etapas" arba „Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14–19 metų mokiniams, II etapas: gilesnis mokymosi diferencijavimas ir individualizavimas, siekiant ugdymo kokybės, reikalingos šiuolaikiniam darbo pasauliui", MUKIS). Juos rengiant negalvojama apie realią naudą vaikams, jaunimui. Kūrybingumui ugdyti neskiriama reikiamo dėmesio. Dažnai tokių projektų vertė momentinė, nėra tęstinumo, temos neaktualios arba pateiktos nuobodžiai. Projektui pasibaigus, dalyviai vargiai prisimena, ką ir kodėl darė. Reikėtų pastebėti, kad šioms veikloms išleidžiamos milžiniškos lėšos ir sugaištama daug laiko.

54 http://www.veidas.lt/tag/reitingas

55 http://www.delfi.lt/news/daily/education/priejome-liepto-gala-mokytoju-tuoj-reikes-atsivezti-is-rusijos.d?id=64074998

Mechaniškai ir nekūrybingai bandoma tiesiogiai perkelti arba kopijuoti kitų šalių patirtį. Neužtenka valios ir pasitikėjimo savo jėgomis kurti švietimo sistemą, kuri remtųsi istorine tradicija ir geriausia pasaulio patirtimi.

Naujųjų technologijų neadekvatus vienpusiškas sureikšminimas iškreipia mokymo(si) suvokimą. Naujųjų technologijų diegimas reikalauja didelių lėšų, tačiau didelės prasmės šiame procese nematyti. Mokyklų kompiuterizacija tampa savitikslė nesuvokiant, kaip turėtų būti naudojamos technologijos ugdymo procese. Dauguma mokinių vidurinio ugdymo programoje apskritai nesimoko informacinių technologijų kaip disciplinos, mažiau nei dešimtadalis abiturientų laiko informacinių technologijų egzaminą. Bandymas diegti planšetinius kompiuterius (iPad) penktokams yra nevienareikšmiškai vertintinas ugdymo procese.

Kitas rimtas klausimas Lietuvos mokyklose yra vis labiau šlyjanti mokinių drausmė ir netinkamai besielgiantys mokiniai. Šios problemos mastą rodo Lietuvos švietimo profesinės sąjungos ir Lietuvos švietimo įstaigų profesinės sąjungos 2014 m. vasario ir kovo mėnesiais atliktas tyrimas[56]. Mokykloje nepagrįstai iškeliamos mokinio teisės ir laisvės, pavertusios mokytoją paslaugų tiekėju ir paklusniu vykdytoju. Tai nulemia mokytojo prisitaikymą ir abejingumą, slopina jo norą veikti ir prisiimti atsakomybę. Švietimo įstaigos tampa socializacine aplinka, kurioje sistemingas mokymas ir nuoseklus darbas nebėra vertybė.

Aukštojo mokslo sritis

Per pastaruosius 15–20 m. pasaulyje vyko ekstensyvi aukštojo mokslo plėtra. Lietuva tapo viena pirmaujančių šalių ES pagal aukštųjų mokyklų ir parengiamų specialistų skaičių. Lietuvoje šiuo metu 14-oje valstybinių, 9-iuose privačiuose universitetuose (apie 70 proc.) ir kolegijose (apie 30 proc.) studijuoja 160 tūkst. studentų. Akivaizdžios universitetų tinklo (skaičiaus), o juose – finansavimo, studijų kokybės, programų savitumo problemos. Valstybės skiriamos lėšos vienam studentui parengti yra dukart mažesnės nei ES vidurkis. 2007 m. Lietuvos parlamentinės politinės partijos pasirašė susitarimą dėl mokslo ir studijų sistemos pertvarkos principų, ypač dėl studijų finansavimo tvarkos, tačiau susitarimo įgyvendinimas nebuvo sklandus. Nevienareikšmiškai vertintina atlikta studijų finansavimo reforma[57].

Vieni svarbiausių dabartinės Europos aukštojo mokslo politikos darbotvarkės klausimų – mokymasis visą gyvenimą ir aukštojo mokslo tarptautiškumas. Lietuvoje palyginti nedaug žmonių dalyvauja mokymosi visą gyvenimą procese. Tai neišnaudota universitetų galimybė. Neišvystytas ir labai atsilieka nuo kitų šalių aukštojo mokslo tarptautiškumas – mažai užsienio studentų ir dėstytojų, nedaug studijų programų užsienio kalbomis, nedaug aukšto lygio tarptautinių publikacijų, paprastai liudijančių dėstytojų kompetenciją ir studijų lygį.

Nors keli Lietuvos universitetai tarptautiniuose universitetų reitinguose ir patenka tarp 800 pasaulio geriausiųjų, tačiau atsilieka nuo gerokai aukštesnes vietas užimančių geriausiųjų Rytų ir Centrinės Europos šalių universitetų.

[56] http://www.zrpss.lt/index.php/aktualijos-1/item/470-pedagogai-bejėgiai-prieš-mokyklose-plintantį-smurtą

[57] V. Daujotis, A. Janulaitis, V. Radžvilas, R. P. Sližys. *Nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo vargdienė*, Vilnius: Petro ofsetas, 2012, 276 p.

Aukštojo mokslo srityje trūksta strateginių tikslų įgyvendinimo ir dabartinės finansavimo sistemos sąsajų, neaiškūs ir tokio finansavimo sąsajų su strategine plėtra principai. Ne visiškai atitinka studentų ir darbo rinkos (socialinių partnerių) poreikiai. Išanalizavus, kaip darbo rinka (socialiniai partneriai) vertina per pastaruosius trejus metus studijas baigusius absolventus, pastebėta, kad jie vertinami nepakankamai gerai[58]. Socialiniai partneriai, nurodydami absolventų kompetencijos svarbą jų organizacijose, kaip svarbiausią gebėjimą įvardijo komunikaciją. O studentai ir dėstytojai svarbiausiu laiko gebėjimą priimti sprendimus.

Strateginiais dokumentais deklaruojama kūrybingumo gebėjimo svarba šiuolaikinėje visuomenėje, tačiau visos suinteresuotos šalys gana menkai vertino šį gebėjimą. Darbo rinka kelia reikalavimus kūrybingumo gebėjimui ne tik meno, socialinių ir humanitarinių mokslų srityse, dar daugiau technologijų bei biomedicinos srityse. Tad studijų programose daugiau dėmesio reikėtų skirti kūrybingumui ugdyti, kas deklaruojama kaip vienas strateginių tikslų.

Šiuo metu diskutuojama aukštojo mokslo kokybės tobulinimo klausimais, aptariami dabar galiojančio Mokslo ir studijų įstatymo[59] numatomi pakeitimai. Priimant sprendimus būtina atsižvelgti ne į politinę konjunktūrą, bet į ekspertų išvadas ir tarptautines aukštojo mokslo tendencijas.

Lyginant tarpusavyje visas lavinimo grandis silpniausia vieta yra vidurinis ugdymas, kuriam iš tiesų buvo skiriama ne mažiau dėmesio nei povidurinimui lavinimui, tačiau pritrūko išsamesnių mokslinių tyrimų ir ekspertinių analitinių įžvalgų. Nors vykdoma nemažai šios srities studijų, rengiama disertacijų, jų lygis neaukštas. Tautinės mokyklos idėja sukompromituota. Pasiduodama populistiniam įvairių organizacijų spaudimui (mokytojų streikai, profsąjungų reikalavimai, reikalavimai didinti egzaminų skaičių ir pan.), nesiryžtama imtis iš tiesų reikalingų, o ne imitacinių švietimo reformų.

Povidurinio ugdymo problemos susijusios su neišspręsta vidurinio ugdymo kokybe. Gaji bendra nuostata, kad svarbu įgyti vidurinį išsilavinimą kuo mažesnėmis pastangomis blokuojant siekius įteisinti bent tris privalomuosius baigiamuosius egzaminus ir siekti aukštojo išsilavinimo, dažniausiai tik diplomo.

Mokslo sistema, nors ir pavėluotai, reformuota atsižvelgus į tarptautinių ekspertų siūlymus. Konkurencija yra mokslo pažangos variklis, mokslininkai konkuruoja Europoje ir pasaulyje. Nauji, nors kitur ir seniai naudojami, finansavimo principai bei mechanizmai leido suformuluoti mokslo kryptis, atitinkančias Lietuvos poreikius ir galinčias konkuruoti Europos bei pasaulio mastu.

Švietimo uždaviniai

1. Atskirti realius mokymo ir asmenybės ugdymo komponentus, už kuriuos gali ir privalo būti atsakinga mokykla ar kitos ugdymo institucijos nuo tų, kurie formuojami ir ugdomi šeimoje.
2. Viešai apsvarstyti šių tikslų ir uždavinių formulavimą įtraukiant į diskusiją valstybės institucijų atstovus, psichologijos ir pedagogikos mokslininkus bei praktikus, mokinių ir jų tėvų bendruomenes,

[58] *Tendencijos aukštajame moksle: suinteresuotų šalių požiūriai*. Parengė A. Chmieliauskas, A. Liepuonis, R. Venčkauskas, K. Plankytė-Aidietienė. Kaišiadorys: Printėja, 2012, 118 p.

[59] Mokslo ir studijų įstatymas. Valstybės žinios, 2009-05-12, Nr. 54–2140

o rezultatus paskelbti kaip dokumentą (pvz., įstatymo pataisų lygiu) nubrėžiant šeimos ir institucijų teises ir atsakomybes.

3. Susieti mokymo strategijas su Lietuvos kaip valstybės strategine vizija artimoje ir tolesnėje perspektyvoje (2030 m. ir toliau).
4. Parengti mokytojų rengimo ilgalaikę strategiją. Parengti specialistus, gebančius įgyvendinti šiuos strateginius tikslus, nuolat vertinti, tobulinti ir atnaujinti praktinius, o prireikus – ir esminius šio proceso pagrindus atsižvelgiant į besikeičiančias realijas. Nuoseklų psichologinių ir pedagoginių mokytojų kvalifikacijos kėlimą derinti su dalykinių kompetencijų ugdymu. Parengti pedagogikos mokslinių tyrimų programą.
5. Formuoti kritinį mąstymą[60], efektyvinti meninį ir ekologinį auklėjimą. Diegti kultūrines ir tautines vertybes. Sudaryti ir įgyvendinti nuoseklią gabių mokinių ugdymo sistemą. Gabių vaikų ugdymo programoje atsižvelgti ir į meninius poreikius, skatinti iniciatyvius mokytojus, sugebančius įdomiai dirbti su vaikais. Suinteresuoti ir į mokyklas pakviesti asmenybių, įdomių žmonių.
6. Sistemiškai dar kartą apsvarstyti ikimokyklinio ir vidurinio ugdymo uždavinius, akcentuoti kūrybingumą ir praktinius gebėjimus. Ugdyti karjeros valdymo kompetencijas. Vidurinio ugdymo lygiui užtikrinti vykdyti mobilių laboratorijų ir kitas panašias veiklas mokyklose.
7. Siekti technologinio ir humanitarinio ugdymo balanso.

Povidurinio ugdymo ir mokslo uždaviniai

1. Universitetų vaidmuo šalyje turi didėti ne tik dėl jų misijos regeneruoti šalies intelektą, bet ir dėl to, kad jie turi kurti naujas žinias, nutiesti tiltus tarp ūkio, mokslo, kultūros ir socialinio gyvenimo inovacijų sistemoje. Būtina užtikrinti finansavimo sistemos sąsajas su ilgalaike aukštojo mokslo sistemos kokybine plėtra.
2. Optimizuoti profesinio rengimo ir aukštojo mokslo (universitetinio ir neuniversitetinio) santykį, didelį dėmesį skiriant profesiniam orientavimui.
3. Įveiklinti karjeros sistemą ir stiprinti specialistų kompetencijų bei materialinę bazę.
4. Kryptingai įgyvendinti parengtas neformaliojo ir mokymosi visą gyvenimą strategijas.
5. Optimizuoti valstybinių aukštųjų mokyklų tinklą.
6. Nustatyti studijų sistemos suinteresuotų šalių poreikius ir lūkesčius, tobulinti studijų kokybę, remiantis visų susijusių šalių poreikiais. Rengiant naujas studijų programas atsižvelgti į socialinių partnerių nuomonę. Studijų programose numatyti kūrybingumo ir praktinių gebėjimų ugdymą. Mokančių už studijas studentų skaičių sieti su reikiamų kvalifikacijų ar specialistų skaičiaus poreikiu. Pagrįsti valstybės poreikį (užsakymą) įvairių kvalifikacijų specialistams rengti, užtikrinti aukštojo mokslo diplomo kokybę.

[60] S. Olivares, C. Saiz, S. F. Rivas. Encouragement for Thinking Critically. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 2013, 11, 367–394

7. Sudaryti sąlygas sieti aukštesnės pakopos išsilavinimo kartu nustatant minimalius reikalavimus studijuojančiajam. Įgyvendinti realų studijų tarptautiškumą, protų mainų ir susigrąžinimo programą.
8. Sukurti studijų politikos tyrimų metodologiją ir ją taikyti analizuojant studijų reformos nuostatų įgyvendinimą; parengti aukštojo mokslo išorinio kokybės užtikrinimo strategines nuostatas.
9. Atlikti mokslinių tyrimų tarptautinį įvertinimą ir didinti mokslo tarptautinį konkurencingumą. Mokslo tarptautiškumas turi būti pagrindinis kriterijus vertinant mokslo rezultatus ir skiriant konkursinį finansavimą.
10. Persvarstyti sumaniosios specializacijos prioritetus atsižvelgiant į pasiektus tarpinio etapo rezultatus.

Išmintis

Vienas didžiausių kiekvienos šalies pažangos ir konkurencingumo garantų – sugebėjimas sutelkti kūrybingiausius jos narius įvairioms problemoms spręsti. Išlaisvinti žmonių kūrybines galias. Kitaip sakant, pasinaudoti piliečių patirtimi ir protais ieškant geriausių sprendimų įvairiose srityse. Tai galima vadinti ir visuomenės išminties išteklių naudojimu. Tačiau ne taip lengva suburti žmones ir sukurti efektyvias kolektyvinės išminties „eksploatavimo" sistemas.

Išmintis suprantama kaip nekonvencinis sunkiai formalizuojamas samprotavimas, leidžiantis apčiuopti situacijos visumą ir geriausiai nustatyti dabartinių sprendimų pasekmes (ypač tas, kurios apibrėžtoje perspektyvoje yra mums nepalankios). Kitaip tariant, išmintis yra „kvantinis šuolis" per racionalumo arba akivaizdumo barjerą. Išmintis, skirtingai nei žinios, nereikalauja išsakomų teiginių nuoseklaus pagrindimo, ji apima ir neformalizuotas patirtis, jausenas bei intuiciją. Išminties fenomeno pasireiškimuose svarbų vaidmenį atlieka psichologiniai veiksniai, tokie kaip įtikėjimas, pasitikėjimas ir autorefleksija (pvz., placebo efektas, ideomotoriniai reiškiniai, gal net veidrodiniai neuronai). Išminties platesnis naudojimas visais laikais buvo komplikuotas, todėl daugiausiai ji reiškėsi uždarose bendruomenėse.

Nagrinėjant išminties fenomeno naudojimą, formuluojant Lietuvos ilgalaikį tikslą (arba tik jo kontūrus) arba įgyvendinant iškeltus valstybės, regiono ar vietos bendruomenės tikslus svarbu atskirti asmeninę išmintį nuo kolektyvinės išminties. Jei būtų galima išmatuoti išmintį, potencialiai glūdinčią žmonėse, greičiausiai paaiškėtų, kad jos yra labai daug ir jos aktualizavimas priklauso nuo tikslingai bendradarbiaujančių žmonių kiekio. Tačiau ji dažniausiai lieka išbarstyta, ir tik esant tinkamiems infrastruktūriniams sprendimams bei įrankiams, leidžiantiems asmeninėms išmintims jungtis į gyvybingus darinius, tampa kuriamąja jėga. Tam tikslui ir kuriamos kolektyvinės išminties agregavimo sistemos (KIAS).

Atskirų šalių ir bendruomenių sėkmės istorijos iliustruoja, jog išlaisvinus žmonių kūrybiškumą ir jį suvaldžius (kai valdoma ne imperatyviai, o motyvuojant socialinėmis bei ekonominėmis priemonėmis), stebimas milžiniškas ekonominis, kultūrinis, mokslinis šuolis. Vienu geriausių netiesioginiu kolektyvinės išminties reiškimosi indikatoriumi valstybėse galima laikyti Globalųjį inovacijų indeksą (angl. *Global*

Innovation Index, GII), koreliuojantį su šalių demokratijos, laisvės ir kitais indeksais. Tokiose aukštą GII turinčiose šalyse, kaip Šveicarija, Švedija, Suomija, valstybės raidai svarbūs sprendimai priimami įtraukiant plačius visuomenės sluoksnius, o Šveicarijoje, P. Korėjoje ir Singapūre sprendimų siūlyme plačiai naudojamasi šalies ir užsienio ekspertais.

Inovatyvumo koreliacija su kolektyvine išmintimi paaiškinama tuo, jog inovacijų prigimtis ir paskirtis yra socialinė. Todėl inovacijos gali visu pajėgumu reikštis tik esant palankiai socialinei infrastruktūrai, kuri užtikrina lengvą įvairiakryptį komunikavimą, būtiną ne tik inovacijoms, bet ir kolektyvinei išminčiai. Tačiau kolektyvinei išminčiai reikštis papildomai reikalingas dar ir stiprus išmaniosioms technologijoms būdingas algoritminis palaikymas, kryptingai organizuojantis komunikavimą. Todėl kolektyvinės išminties reiškimosi skatinimas gali dar labiau, nei vien tinkamų sąlygų inovacijoms sudarymas, kelti Lietuvos ekonominį, kultūrinį ir mokslinį lygį. Kita vertus, didžiausias pasipriešinimas ir grėsmė KI naudojimui kyla iš grupių ir asmenų, kurie vienaip ar kitaip (pvz., rinkimų, skyrimo, delegavimo būdu) tapo įtakingais priimant žmonių mases liečiančius sprendimus, tačiau nenori tos pozicijos užleisti kolektyvinio intelekto būdu veikiančioms savivaldžioms grupėms.

Kolektyvinės išminties reiškinys egzistuoja seniai, tik jo reiškimosi galimybės, kol nebuvo interneto, buvo ribotos. JAV žurnalistas James Surowiecki, išleidęs knygą „Minių išmintis"[61], apibendrino daugybę įvairių gyvenimo sričių pavyzdžių ir išskyrė būdingus reikalavimus kolektyvinei išminčiai reikštis. Laikantis šių reikalavimų, galima sudaryti (arba leisti pačioms susidaryti) tokias neprofesionalų grupes, kurių surasti sprendimai bus geresni net už ekspertų siūlomus sprendimus. Pavyzdžiui, vietos bendruomenėse siekiant operatyviai rasti geriausius (pagal nurodytus kriterijus, pvz., daugumai jos narių priimtiniausius ir kt.) sprendimus, būtina pačioms bendruomenėms leisti jų ieškoti susiejant su kiekvieno nario disponuojamų nuosavųjų ir viešųjų finansinių išteklių („krepšelio") naudojimu. Tai didina bendruomenės narių atsakomybę ir priverčia juos labiau įsigilinti į surasto sprendimo pasekmes, konsultuotis su ekspertais, ugdyti kritinį mąstymą. Tokį kolektyvinio sprendimų paieškos metodą nesudėtinga realizuoti bet kurioje Lietuvos vietos bendruomenėje.

Todėl šiame interneto laikmetyje siauriems grupiniams interesams besipriešinantis išminties institutas gali būti ne tik atgaivinamas, bet ir sustiprinamas, jei kolektyvinės išminties agregavimo sistemoje (KIAS) naudojama specializuota socialinė programinė įranga (angl. *Social software*). Asmeninė išmintis, žinios ir patirtis, patekusi į palankią komunikacijos technologijomis aprūpintą ir socialiniais algoritmais reguliuojamą terpę, tampa kolektyvine išmintimi arba kalbant labiau techniniais terminais – kolektyviniu intelektu.

Kolektyvinio intelekto, taip pat ir kolektyvinės išminties terpėje vykdomo projekto vystymo stadijoje (t. y. kol projektas nepasibaigęs) išlaikomas dalyvių anonimiškumas ir apskaitomi jų veiksmai, svarbūs galutiniam rezultatui. Dalyvių anonimiškumas ir jų veiksmų apskaita yra du pagrindiniai kolektyvinio intelekto (išminties) bruožai, be kurių KI virsta tradiciniu subordinuotu procesu ir praranda efektyvumą. Pvz., neanoniminėje aplinkoje labai ryškai reiškiasi grupinis mąstymas (angl. *Groupthink*), kai su lyderių sprendimais nesutampančios alternatyvos net nenagrinėjamos. Kita vertus, jei anoniminėje grupėje nėra apskaitos, prarandama motyvacija siūlyti gerus sprendimus ir objektyviai vertinti

[61] James Surowiecki, *The Wisdom of Crowds*, 2004

kitų pasiūlymus, nes negalimi apdovanojimai už gerus pasiekimus. Tad išmintis dabartiniu interneto laikotarpiu žymiai efektyviau reiškiasi ne tradiciškai, bet kaip socialinėmis technologijomis paremtas kolektyvinis intelektas.

Grupė žmonių, nagrinėjančių kokį nors klausimą, pasitelkus kolektyvinį intelektą, dėl didesnės grupėje sąveikaujančių narių žinių ir patirčių įvairovės jį gali išsamiau išnagrinėti (t.y. atsižvelgti į žymiai daugiau veiksnių ir aplinkybių), nei tai darytų kiekvienas atskirai. Todėl KI palaiko ne tik specializuotų, bet ir tarpdalykinių grupių kūrimąsi, tačiau tai turi vykti laisvai, natūraliai, be išorinio spaudimo. Kolektyvinio intelekto aplinka, kurioje veikia grįžtamaisiais ryšiais paremti socialiniai algoritmai, išryškina dalyvių kompetencijas (taip pat ir nekompetentingumą – tokiu atveju dalyvio prieiga ribojama) ir skatina kūrybiškumą bei inovatyvumą. Kolektyviniu intelektu paremti sprendimai pasižymi operatyvumu (nes naudojamas internetas), lankstumu (sprendimai lengvai papildomi, tobulinami) bei rezultatų kokybe. Kokybę užtikrina socialiniai algoritmai, kuriuose atsižvelgiama į kolektyvinio intelekto grupės dalyvių psichologiją, kai bendradarbiavimas ir geriausio bendro rezultato siekimas yra ne tikslas, bet kiekvieno dalyvio siekio kuo geriau asmeniškai pasirodyti projekto darbo grupėje pasekmė.

Kolektyvinės išminties reiškimosi prielaidos ir bruožai

Geriausias kolektyvinės išminties rezultatas pasiekiamas, kai kolektyvinio intelekto grupė susidaro natūraliai, todėl išminties reiškimesi gali dalyvauti ir yra motyvuojami maksimaliai prisidėti prie bendro rezultato kokybės visi, norintys ir galintys tai daryti. Nors dalyvavimo kolektyvinio intelekto grupėse prieinamumas yra esminė kolektyvinės išminties instituto gyvybingumo prielaida, tai nereiškia, kad potencialūs dalyviai bus linkę pervertinti savo intelektinius gebėjimus. Socialiniai algoritmai, naudojami KI platformose, turi būti konstruojami taip, kad projekto temos neišmanančio dalyvio pasiekimai bus įvertinti neigiamai ir tai apribos jo galimybes dalyvauti kituose tos temos projektuose.

Be kokybės, kuri būtina valstybinės reikšmės sprendimuose, kolektyvinio intelekto platforma turi užtikrinti operatyvumą, ypač paklausų šiuolaikinėje sparčių procesų ir neatidėliojamų sprendimų visuomenėje. Kaip buvo minėta, asmeninės išminties reiškimąsi kolektyvinio intelekto projektuose galima pagerinti tada, kai užtikrinamas anonimiškumas ikirezultatiniame etape. Anonimiškumas leidžia išvengti šališkumo ir subordinacijos dirbant grupėje, taip pat suteikia drąsos siūlant „beprotiškas" idėjas, kurios dažnai padidina rezultato kokybę. Kaip tik to reikia formuojant Lietuvos tikslą ar siekiant kitų rezultatų.

Tai reiškia, jog išsibarsčiusios išminties agregavimui mažai arba visiškai netinka Lietuvoje populiarūs tradiciniai susirinkimai, kuriuose bendraujama tiesiogiai. Jie dėl riboto visuomenės prieinamumo (ypač dėl to, jog Lietuvos gyventojai nėra susikoncentravę sostinėje, o nemaža jų dalis išvykę už Lietuvos ribų) labai sumažina prisijungiančių prie problemų sprendimo asmenų skaičių, taip pat sukuria destruktyviai veikiančią (ypač esant dalyvių subordinacijai) šališkumo atmosferą. Taip pat netinka susirašinėjimu paremtas išminties agregavimas, nes jame trūksta kryptingumo.

Galima nurodyti dvi skirtingas anksčiau apibrėžtos kolektyvinės išminties taikymo visuomenės reikaluose sritis: kolektyvinę sprendimų paiešką ir kolektyvinį sprendimų priėmimą.

Kolektyvinė sprendimų paieška apima taikomuosius uždavinius viešajame ir verslo sektoriuje ir mokymąsi. Kolektyvinis intelektas naudojamas nustatant tiek aiškiai matomas, tiek ir neišreikštas problemas, ieškant jų sprendimo, taip pat sudarant detalų problemos sprendimo planą ir nurodant įgyvendinimo priemones bei problemos sprendimo pasiekimų vertinimą. Identifikuojant ir sprendžiant bet kokio masto problemą kolektyvinio intelekto agregavimo sistema (KIAS) turi leisti dalyvauti visiems norintiems, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos (tiksliau – būnant bet kur, kur yra internetas), ir negali reikalauti tikslios veiksmų sinchronizacijos. Taip į svarbių Lietuvai klausimų sprendimą įtraukiami ne tik Lietuvoje gyvenantys asmenys, bet ir po visą pasaulį išsibarstę tautiečiai bei Lietuvai palankiai nusiteikę asmenys.

Sprendimų generavimas naudojant kolektyvinį intelektą viešajame ir verslo sektoriuje skiriasi nuo jo naudojimo kūrybinėmis užduotimis paremtame mokymesi, nes pastarajame įvedama eksperto – žmogaus, žinančio teisingą atsakymą, – vaidmuo. Kitais atvejais tokio „visažinio" nėra, tačiau nepaisant to, socialinis algoritmas nukreipia dalyvius į geriausio sprendimo paiešką, o tai reiškia, jog geriausias sprendimas (nors ir iš anksto jis nėra žinomas), matematiniais terminais šnekant, yra atraktorius („pritraukėjas"), į kurį artėja kolektyvinio intelekto terpėje dirbanti komanda. Mokymosi proceso organizavime gali būti keli ekspertai, kurių vertinimai ne visada sutampa, todėl ir mokymų ekspertų darbe galima įžvelgti kolektyvinio intelekto bruožų. Tačiau mokyme(si) labiausiai KI pasireiškia generuojant užduotį atitinkančius sprendimus. Toks mokymas(is) vadinamas įtinklintu mokymu(si). Jis Lietuvoje turi didelių perspektyvų, nes į mokymą(si) galima įtraukti neribotą asmenų skaičių ir kaip besimokančius, ir kaip mokytojus (ekspertus).

Kita kolektyvinės išminties naudojimo Lietuvos pažangai sritis yra kolektyvinis sprendimų priėmimas. Šiuo atveju kalbama apie priėmimą sprendimų, kurie anksčiau buvo surasti kompetentingų asmenų grupėje, veikiančioje kolektyvinį intelektą palaikančioje ar kitoje, pvz., tradicinėje, aplinkoje. Dažniausiai sprendimų paieška atliekama vienoje kolektyvinio intelekto grupėje, o surasto sprendimo priėmimas (arba jo atmetimas) gali būti deleguojamas kitai, žymiai didesnei (pvz., vietos bendruomenė), arba gerokai mažesnei specializuotai (pvz., įmonės taryba, Seimas) grupei, kuri gali veikti ir ne kolektyvinio intelekto aplinkoje, jei anonimiškumas nėra svarbus.

Didesnio skaičiaus asmenų į(si)traukimas į sprendimo priėmimą motyvuoja grupės narius vėliau domėtis priimto sprendimo klausimais. Taip sukuriamas psichologinis „nuolatinio dalyvavimo" efektas, skatinantis tiek sprendimo šalininkus, tiek ir priešininkus reaguoti į priimto (ar nepriimto) sprendimo pasekmes ir naujai susidarančias aplinkybes. Lietuvoje žmonių aktyvumas svarstant viešuosius klausimus ir priimant sprendimus yra labai mažas, todėl tinkamos priemonės jį gali gerokai padidinti.

Kolektyvinį intelektą (ir kolektyvinę išmintį) palaikanti sistema yra tik būdas geresniems (išmintingesniems) sprendimams surasti ir priimti. Naudojant kolektyvinį intelektą gali atsirasti netikėtų sprendimų, ypač jei darbo grupę sudarantys nariai turi daug įvairių patirčių. Kaip pavyzdį pateikiame projektą, kuriame dalyvavo įvairių sričių atstovai – fizikai, sociologai, psichologai, ekonomistai, teisininkai ir kt.

Viename Šveicarijos kantone iškilo tokia problema, kai staiga padidėjus elektros vartojimui, neužtekdavo hidroelektrinių pajėgumų ir tekdavo paleisti dyzelinius elektros generatorius. Dėl to labai pabrango elektros energija ir išaugo aplinkos tarša. Problemos išspręsti nepavyko nei finansinėmis paskatomis, nei

švietimu. Žaidybinant situaciją buvo naudoti ir fizikos dėsniai. Kiekvienas bendruomenės narys gaudavo nedidelį (50 centų per savaitę) apdovanojimą, jei tos bendruomenės išrinktas vienas (pabrėžiame – vienas!) atstovas neviršydavo nustatyto elektros suvartojimo maksimumo. Elektros generatorių naudojimas sumažėjo 70 proc.

Kolektyvinės išminties naudojimo galimybės

Anonimiškumas ir apskaita, leidžianti reikštis kolektyvinei išminčiai, jau dabar būdinga kai kurioms procedūroms, pvz., ekspertinio vertinimo, rinkimų į parlamentą ir kitoms. Tačiau šie reikalavimai labai retai būna kartu ir tik tada, kai priimami sprendimai. O Lietuvos institucijose siūlant sprendimus nėra žinoma nė vieno atvejo, kad būtų laikomasi anonimiškumo, nekalbant apie būtiną apskaitą, susietą su socialiniu algoritmu (pvz., susiorganizuojančiu algoritmu (angl. *Self-organizing algorithm*). Pasitarimai, vykstantys, pvz., valstybinėse institucijose, nėra kolektyvinės išminties reiškinys, nes juose dalyvauja uždara grupė asmenų ir juose išlieka tiek psichologinė, tiek vadybinė subordinacija.

Visi kolektyvinės išminties sprendimai pasižymi didesne kokybe, nei asmeniniai sprendimai. Todėl svarbu vietoje tradicinių sprendimų generavimo ir priėmimo metodų kuo plačiau naudoti kolektyvinę išmintį siekiant spartesnės Lietuvos ekonominės, socialinės ir kultūrinės pažangos.

Kolektyvinei išminčiai agreguoti gali būti naudojama esanti arba atsirandanti socialinė programinė įranga, turinti anksčiau nurodytus bruožus. Tiesioginiu bendravimu paremtas kolektyvinės išminties agregavimas yra neefektyvus ir dažniausiai būna nesėkmingas.

2014 m. pasirodys kolektyvinės išminties agregavimo sistema (KIAS) – OMNICRACY platforma (www.omnicracy.net), turinti visą kolektyvinę išmintį palaikantį bruožų paketą. OMNICRACY platforma bus laisvai prieinama visiems fiziniams ir juridiniams asmenims. Naudojant šią platformą bus galima formuluoti bet kokias užduotis nurodant sprendimų pateikimo terminus, numatomus apdovanojimus ir priimamus dalyvius.

Siūlymai

1. Skatinti kuo plačiau visose valstybės veiklos srityse naudoti kolektyvinės išminties agregavimo sistemą (KIAS), galinčią sutelkti visuomenę sprendžiant vietos bendruomenių, savivaldybių ar valstybės problemas.
2. Aktyviai naudoti kolektyvinės išminties agregavimo sistemą nustatant įvairaus masto problemas, (reitinguojant problemas ir taip nustatant, kurias iš jų reikia neatidėliojant spręsti, o kurių sprendimą galima atidėti; skatinant asmeninę iniciatyvą ieškoti geriausių sprendimų vietos bendruomenėse, tobulinant esamus ir siūlant naujus įstatymus teisėkūroje, prognozuojant rodiklių dinamiką, priėmus naujus teisės aktus ir pan.).
3. Aktyviai naudoti KIAS anksčiau surastiems sprendimams priimti įtraukiant į sprendimų priėmimą kuo didesnes visuomenės grupes ir atsakomybės pasidalijimu konsoliduojant visuomenę.
4. Didinti KIAS naudojimo mastus švietimo ir studijų sistemoje įtraukiant visuomenę į nuolatinio mokymo ir mokymosi, taip pat kvalifikacijos tobulinimo, perkvalifikavimo ir kitus procesą.

5. Suteikti atvirą prieigą didžiajai daliai valstybės lėšomis surenkamų duomenų, tarp jų ir duomenų stirtoms (angl. *Big Data*), kad KIAS dalyviai galėtų ne tik tiesiogiai naudotis analizei svarbiais duomenimis, bet ir kurti statistinius, duomenų sodrinimo (angl. *Data mining*), semantinės analizės ir kt.) įrankius pradiniams duomenims apdoroti.
6. Panaudoti KIAS inovatyvioms technologijoms kurti (daiktų internetas, savivežiai (angl. *driverless cars*), išmanusis miestas, veiklų žaidybinimas, išmanioji sveikata ir kt.).
7. Siekiant sėkmingai įdiegti KIAS būtina užtikrinti palankią technologinę ir teisinę aplinką kolektyvinio intelekto sistemos veikimui – neribotą prieinamumą ir techninę prieigą, dalyvių anonimiškumą (kol negauti rezultatai), asmens duomenų apsaugą ir dalyvių veiksmų apskaitą (leidžiančią nustatyti kiekvieno asmeninį indėlį į galutinį rezultatą).
8. Sudaryti KIAS dalyvių skatinimo fondą, kuris užtikrintų grįžtamąjį ryšį motyvuojant asmenis inicijuoti savo ir dalyvauti kitų inicijuotuose projektuose.
9. Priimant socialinius sprendimus, nuolatos atsižvelgti į visuotinai priimtus teisingumo kriterijus. Vadovautis taisykle, jog iš kelių siūlomų sprendimų geresnis yra tas, kuris nepažeidžia minėtų kriterijų (pavyzdžiui, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 straipsnio: „Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą"). Taip pat vadovautis pozityvios ateities taisykle – geresnis tas sprendimas, kuriuo ateityje sukuriama didesnė nauda (socialinė, ekonominė, politinė ir t. t.) ir nepadidinama žala.
10. Kolektyvinio intelekto agregavimo sistemą naudoti nustatant sritis, kurių analizei labiausiai tiktų modeliavimas (pvz., kompiuterinis modeliavimas), taip pat ir sudarant pačius modelius (pvz., nurodant pagrindinius veiksnius ir jų sąryšius).

Ekonomika

Iššūkiai

Pastaruoju metu pasaulio ekonomikos plėtros stabilumą labai mažino padidėjęs gamybos ir inovacijų plėtros priklausomumas nuo nestabilių finansinių srautų ir prastai prognozuojamos technologinės pažangos. Lietuvos ekonomikai laipsniškai persiorientuojant į naujas technologijas, labai svarbu užtikrinti integraciją į EPS, ES infrastruktūrą ir finansų sistemą bei adekvačiai plėtoti socialinio aprūpinimo sistemą. Dėl deformuotos mokestinės politikos auga turtinė nelygybė visuomenėje. Apie šią globalią grėsmę pasauliui, ir ypač CRE šalims, perspėja pastarųjų metų Davoso forumai. Tą lemia ir mažos pridėtinės vertės ekonomika.

Emigracijos ir protų nutekėjimo žalą valstybei[62] turi bent iš dalies kompensuoti lankstesnė socialinė politika įtraukiant struktūrinio nedarbo išteklius, taip pat studijuojantį jaunimą ir vyresnio amžiaus specialistus (nevisai darbo dienai ir pan. priemonėmis), stiprinant mokslo ir švietimo finansavimą, didinant išteklių inovacinėms iniciatyvoms prieinamumą.

[62] „Emigracijos poveikis Lietuvos ekonomikai", Sigitas Karpavičius (http://www.lb.lt/karpavicius)

Lietuvoje kol kas vyrauja mažos pridėtinės vertės produktai ir paslaugos. Todėl šalyje pragyvenimo lygis nebeaugs, jei ir toliau bus mažai gaminama didelės pridėtinės vertės produktų. Ar „patemps" visą ekonomiką inovatyvios ūkio šakos? Būtina didinti jų svorį, ypač intelektinių paslaugų įnašą į bendrąją produkciją. Kartu labai svarbu užtikrinti glaudesnį finansinių ir realiųjų investicijų ryšį, plačiau naudoti vidinius kapitalo išteklius (pvz., pensijiniams fondams, inovacijoms), kad nebūtume pernelyg priklausomi nuo Skandinavijos bankų interesų, o kreditinių išteklių ribojimai nestabdytų Lietuvos verslo inovacinių perspektyvų.

Gana svarbi šiandienė globalios ekonomikos tendencija – gamybos grįžimas į Europą ir Ameriką. Tai vyksta dėl kelių priežasčių. Visų pirma, Azijos darbo jėga brangsta. Antra, auga logistikos kaštai. Svarbiausia priežastis – klientai vis labiau nori individualių sprendimų ir konkurencinę kovą laimi tie, kurie tokias prekes sugeba pasiūlyti greitai ir už konkurencingą kainą. Tam Azijos gamintojai netinka dėl atstumo ir kitų barjerų. Turime unikalią progą, nes esame ES ekonominėje erdvėje, turime gerai išvystytą transporto ir ryšių infrastruktūrą. Problema – Lietuvos įmonės valdomos neefektyviai, trūksta skaidrumo ir atvirumo, o darbuotojai yra gan žemos kvalifikacijos, tad negali dalyvauti didinant įmonių veiklos efektyvumą.

Šešėlinės ekonomikos ir korupcijos mažinimas yra įsisenėjusios pasaulinės problemos, bet kartu būtina aktyviau taikyti labiausiai išvystytų šalių demokratijos patirtį šioms problemoms veiksmingiau šalinti. Tikslinga orientuotis, pvz., į Šveicarijos ir Skandinavijos šalių racionalią patirtį ir naudoti jose įgyvendintus šešėlinės ekonomikos įveikimo būdus bei principus, pirmiausia lankstesnę verslo mokesčių politiką: lengvatos strateginių inovacijų srityse, parama perkvalifikuojant kadrus, partnerių ar investuotojų paieškai (sąnaudų neapmokestinimas), kitos finansinės paskatos.

Studijos „Lietuva 2030" rodikliais nusakoma pažanga turi atitikti faktinius darnios plėtros ir kitus procesus. Be to, nacionalinės kultūros pažangos aspektai numatyti ilgalaikei perspektyvai patikimiau, nei technologiniai – tačiau faktiškai vieni yra priklausomi nuo kitų. Todėl reikia siekti, kad *numatomoji Strategija* būtų *integrali* siekių, priemonių ir institucijų sąveikų sistema. Norint patekti tarp 10 pažangiausių ES valstybių narių pagal globalizacijos indeksą (2013 m. 25 vieta ES) ir pagal pasaulio konkurencingumo indeksą (17 vieta ES) turi būti pateikti alternatyvūs ir būsimais ištekliais grindžiami inovatyvių technologijų vystymo Lietuvoje variantai.

Aukštosioms ir vidutiniškai aukštosioms technologijoms kurti šiandien tenka vos 5–6 proc. Lietuvoje sukuriamos pridėtinės vertės (ES vidurkis – 23 proc.), pagal telekomunikacijų rinkų plėtotę Lietuvai tenka 44 vieta tarp 157 valstybių (2013 m.). Būtina skatinti diegti šias pažangias technologijas valstybės instancijose, pirmiausia Ūkio ministerijoje, siekiant nacionalinio ūkio konkurencingumo didėjimo ir pokrizinių situacijų valdymo gerinimo, ypač genetikos ir kitose biotechnologijų, informatikos, finansinių paslaugų programavimo ir socialinių komunikacijų srityse. Daug Lietuvos įmonių per mažai investuoja į savo produkto, prekinio ženklo vystymą. Reikia išradingesnėmis priemonėmis skatinti įmones kurti savo produktus ir technologijas bei naujas technologines „pumpurines" įmones (startuolius). Būtina išsiugdyti perspektyvius ir inovatyvius, kompetentingus specialistus, pirmiausia viešajame sektoriuje, ugdant jų verslumą dar studijų metais visoje švietimo ir mokslo bei smulkaus ir vidutinio verslo sistemose.

Per dešimtmetį Lietuvoje pelno augimas dešimtis kartų pralenkė darbo pajamų augimą. Strategijos „Lietuva 2030" įžvalgose nebuvo numatyta deramų Vyriausybės socialinio solidarumo priemonių socialinei įtampai mažinti.

Vienas svarbiausių Strategijos tikslų turi būti numatoma *racionalesnė Lietuvos integracijos į ES finansų ir rinkos sistemą proceso vadyba*, šalies ir mūsų tautos interesų apsauga šiame sudėtingame procese. ES neįvykdė savo pažadų suvienodinti išmokas naujų šalių narių agrarinio sektoriaus darbuotojams. Tai iki šiol jiems neužtikrina deramo konkurencinio pajėgumo. Politikai turi siekti, kad ši diskriminacija būtų šalinama.

Investicinio kapitalo trūkumas bei kapitalo rinkos nebuvimas trukdė įmonėms investuoti į veiklos plėtrą, į inovatyvių produktų kūrimą, į naujausias technologijas, tobulinti žmonių kompetencijas. Svarbus yra rizikos kapitalo rinkos skvarbos didinimas (Izraelio patirtis). Lankstesnės verslo verslui ir verslo vartotojams (B2B, B2K) formos padėtų papildyti rinkos kapitalo išteklius iš mažmeninės sferos.

Kol Lietuvos rinkoje nėra sukaupta pakankamai vietinio kapitalo, reikia aktyviau skatinti tiesiogines užsienio investicijas. Tai turi būti ypatingos svarbos tikslas. Kita galimybė – administracinėmis priemonėmis nukreipti dalį kapitalo, sukaupto pensijų fondų, į vietinę kapitalo rinką. Taip galima būtų iš mirties taško išjudinti kapitalo rinką. Galimas kapitalo rinkos aktyvinimo sprendimas būtų kelių didžiųjų valstybinių energetinių įmonių, geležinkelių transporto aktyvų kapitalizavimas ir įtraukimas į biržos veiklą. Galiausiai – ES pinigų naudojimas rizikos kapitalo fondų kapitalui formuoti, kad ES lėšos būtų investuojamos (ir vėliau reinvestuojamos), o ne paskirstomos kaip subsidijos/dotacijos.

Šalyje baigia formuotis teritorinių technologinių parkų ir slėnių tinklas. Svarbu siekti, kaip buvo sumanyta, kad tolesnė jų veiklos plėtra užtikrintų tam tikrą strateginės krypties specializaciją, tai toliau padėtų pritraukti naujų užsienio investicijų.

Lietuva vis daugiau susidurs su profesionalios darbo jėgos stygiumi IT ir kitose srityse. Todėl būtina teikti kuo išsamesnį ir nuolat atnaujinamą perspektyvių Vyriausybės ir verslo bei institucinių priemonių kompleksą išvykusiųjų tautiečių sugrįžimui (*reimigracijai*), taip pat nuotoliniam konsultavimui stiprinti. Būtinos strateginės nuostatos siekiant geriau darbo rinkoje naudoti darbingus vyresnius žmones visai darbo dienai, pirmiausia kvalifikuotoms konsultacijoms ypač aukštos kompetencijos veiklose.

Reikia aktyviai sekti visuotinai pripažintus pažangos integruotus rodiklius pagal tarptautines socialinės pažangos monitoringų sistemas, įrašytas į vyriausybinių priemonių planus bei programas[63]. Tikslinga plačiau taikyti Lietuvoje sėkmingai plėtojamus *daugiakriterius metodus*, taip pat daugiasektorinius, daugiafaktorinius ekonometrinius modelius skatinant programines alternatyvas ir siekiant pagrįsti tvarios valstybės intelektinių išteklių plėtros sprendimus (strategijos nuostatas).

Vis akivaizdžiau ryškėja integraliojo BVP indekso ribotumas apibūdinant šalies pasiektus bei laukiamus plėtros pažangos rezultatus. Vietoje jo siūlomas gyventojų laimės indeksas ir kiti socialiniai rodikliai gerokai patikslintų šalies ekonominės raidos krypčių bei rezultatų vertinimus. Ką reikia taikyti vienu ar kitu atveju? Pavyzdžiui, kai kuriems ekonomikos sektoriams gali būti taikomi kitokie kriterijai – išsilavinimas, vadybinė ir kultūrinė pažanga, inovatyvumas, – integruojantys intelektinius

[63] http://www.socialprogressimperative.org/data/spi

ir psichikos poveikio tvarios ekonomikos plėtrai ypatumus. Daugumą jų plačiai taiko tarptautinės inovacijų organizacijos nustatant formalizuotus analitinius rodiklius[64].

Lietuvoje stinga nuoseklios inovacinių procesų ir intelektinio kapitalo statistikos. Todėl numatomos šalies konkurencingumo didinimo kryptys neretai pagrįstos gerais norais, bet ne realių šaltinių sisteminga ekspertine analize, variantiniais įverčiais.

Valstybės pažangos taryba turėtų internetinėje erdvėje periodiškai teikti visuomenei informaciją apie Strategijos įgyvendinimą esamu laikotarpiu.

Išvados ir siūlymai

1. Skatinti kapitalo investavimo kryptį, nukreiptą į strateginę šalies specializaciją bei prioritetus ir toliau nuosekliai orientuojantis į aukštos pridėtinės vertės produktus įrašant tai visuose verslo plėtros programiniuose dokumentuose.
2. Koreguoti studijų programas ir griežtinti išsilavinimo (profesinių kompetencijų) kokybės kontrolę atsižvelgiant į valstybės ekonomikos plėtros prioritetus.
3. Dėl didėjančių pasaulinio verslo konkurencingumo ir geopolitinių grėsmių iš Rytų kaimyninių šalių aktyviau mažinti energoimlumą ir priklausomybę nuo kitų žaliavinių išteklių, užtikrinti informacinį bei komercinį saugumą, ypač plėtojant paribio regionų (pvz., K2K, Klaipėdos – su Kaliningradu) ryšius.
4. Skatinti įmones į valdybas įtraukti išorinius užsienio partnerius. Vakaruose tai dažniausiai yra kitų įmonių vadovai iš nekonkuruojančių sektorių. Taip užtikrinamas efektyvesnis idėjų ir patirties dalijimasis.
5. Valstybės ir verslo institucijos, tokios kaip Ūkio ministerija, LVK ir Lietuvos švietimo sistema, turėtų vadovautis vadybinių ir profesinių kompetencijų, susijusių su efektyvumo didinimu, ugdymo prioritetu.
6. Įgyvendinti mokestinę reformą siekiant mažinti socialinę nelygybę ir atskirtį (mažesnis darbo jėgos apmokestinimas, didesni mokesčiai tiek ne pirmaeilės svarbos vartojimui, tiek ir / ar kapitalui ir pan.).

[64] žr., pvz., The Global Talent Index, 2011-2015. (2011). Ed. by Economist Intelligence Unit, Heidrick & Struggles. Re-trieved from: http://www.managementthinking.eiu.com/sites/default/files/downloads/ GTI%20 FINAL%20 RE-PORT%205.4.11.pdf Buracas A., Zvirblis A. (2013). Knowledge Potential: Main Aggregated Assessment Principles. *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, Spring Vol., 2013, p. 63-85. Retrieved from: http://beykon.org/dergi/2013/SPRING/ A.Buracas.pdf; *The Global Talent Competitiveness Index* (2013). Ed. by Bruno Lanvin & Paul Evans, p. 42; 98,143 a/o. Retrieved from: http://global-indices.insead.edu/gtci/ documents/ gcti-report.pdf ;*The Global Innovation Index 2011*. Ed. by S. Dutta, INSEAD; *INNO-Appraisal: Understanding Evaluation of Innovation Policy in Europe*. (2010). Annex to Final Report; *Innovation Scorecard: Country Innovation Profiles* (2012). Prepared for General Electric by the Milken Institute

Demografija

Lietuvos bendros demografinės situacijos trumpa apibrėžtis

Visuomenės demografinę situaciją, gyventojų skaičiaus ir struktūrų kitimą lemia daugybė įvairių visuomenės raidos veiksnių, veikiančių demografinius procesus (gimstamumą, mirtingumą, migraciją ir kt.). Demografinių procesų raidos svyravimai, nulemti specifinių visuomenės raidos aplinkybių, trumpesniam ar net ir ilgesniam periodui (pvz., per amžiaus struktūrą) koreguoja bendrą demografinės raidos liniją ir neretai sudaro pagrindą demografijos mokslui nepriskirtinoms situacijos interpretacijoms.

Visų išsivysčiusių šalių, tarp jų pirmiausia Europos šalių, demografinė situacija per pastaruosius keletą dešimtmečių (pasibaigus pirmajam demografiniam perėjimui ir prasidėjus antrajam) labai keičiasi: sparčiai senėja populiacija, gimstamumo lygis nebeužtikrina kartų kaitos, gyventojų skaičius gausėja tik imigrantus priimančiose šalyse. Daugėja Europos šalių, kur gyventojų skaičius jau mažėja. Tarp jų dominuoja Rytų ir Vidurio Europos šalys, kurioms per pastaruosius du dešimtmečius, be neigiamų natūralios kaitos tendencijų, būdingas gyventojų skaičiaus mažėjimas ir dėl emigracijos. Lietuva yra viena šių šalių, pasižyminti sparčiausiais gyventojų skaičiaus mažėjimo ir gyventojų senėjimo tempais. Dėl labai sumažėjusio gimstamumo, vienų didžiausių mirtingumo rodiklių (vyrų – didžiausių) tarp Europos Sąjungos šalių ir intensyviausių gyventojų emigracijos rodiklių Lietuvos demografinė situacija priskirtina prie blogiausių.

XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje Lietuvoje prasidėję intensyvūs, didelio masto ir prieštaringi demografiniai pokyčiai labai greitai pakeitė demografinės raidos režimą: augančią populiaciją pakeitė nykstanti. Jau daugiau nei du dešimtmečius dėl gyventojų natūralios kaitos ir dėl migracijos Lietuvoje vyksta intensyvi depopuliacija ir spartus gyventojų senėjimas.

Lietuvos demografinės raidos pagrindiniai bruožai per pastaruosius du dešimtmečius

Statistiniai duomenys liudija, kad Lietuvoje gyventojų mažėja dėl natūralios jų kaitos ir dėl migracijos. Gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus balansas ilgą laikotarpį išlieka neigiamas. Neigiamas yra ir gyventojų migracijos saldo rodiklis (gerokai daugiau žmonių išvyksta nei atvyksta į šalį). Panaši demografinių procesų dinamika pastebima ir kitose ES šalyse (daugiausia Rytų ir Vidurio Europoje), tačiau tai nesumažina problemų svarbos. Būtina daugiau dėmesio bei įvairių išteklių skirti demografiniam nuosmukiui Lietuvoje suvaldyti. Būtent spartus Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas yra labiausiai keliantis visuomenės nerimą socialinis demografinis reiškinys, prasidėjęs dar 1992 m. Gal kiek mažiau jaučiamas, bet ne mažiau reikšmingas visuomenės socialinės ir ekonominės raidos kontekste yra gyventojų senėjimo procesas. Jis būdingas praktiškai visoms pasaulio šalims, ypač ES šalims. Lietuvoje jis labai spartus. Neigiamą įtaką demografiniams procesams daro ne tik natūralus gyventojų judėjimas, bet ir mechaninis (1 pav.), ypač tarptautinė emigracija. Emigracija labiausiai mažina darbingo amžiaus gyventojų skaičių šalyje, o tai atitinkamai mažina bendrą gyventojų skaičių bei vyresnio amžiaus (65+) gyventojų dalį bendrame gyventojų skaičiuje.

Per vykusias diskusijas buvo aptartos bendrosios demografinės tendencijos ir jų pagrindu suformuluotos pagrindinės problemos:

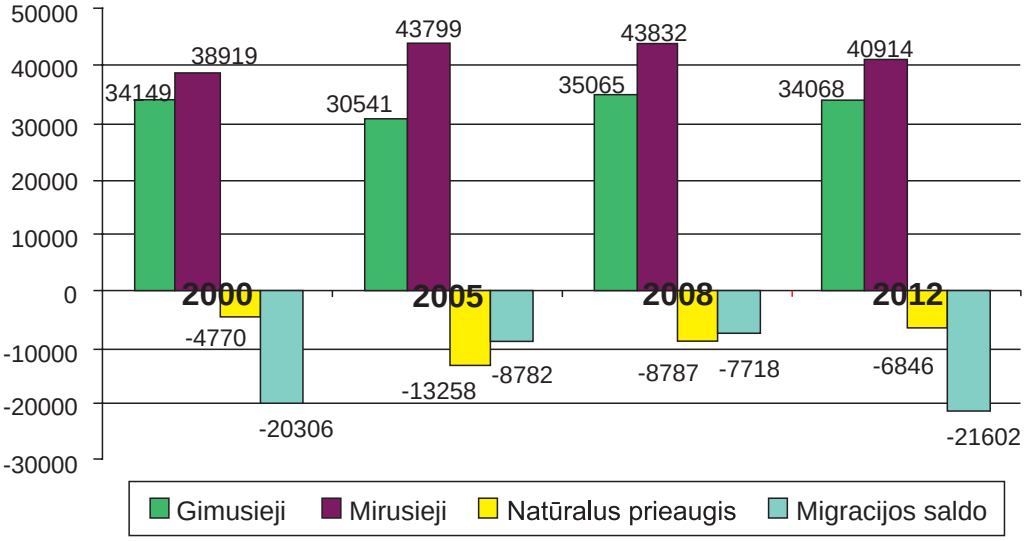

Pav. Natūralus gyventojų prieaugis bei migracijos saldo Lietuvoje

1. Bendro gyventojų skaičiaus mažėjimas;
2. Darbo išteklių mažėjimas;
3. Gyventojų senėjimas;
4. Atskirų teritorijų depopuliacija.

Bendro gyventojų skaičiaus mažėjimas mažina šalies darbo išteklių formavimo potencialą ir vidinio vartojimo lygį. Iš kitos pusės, bendro gyventojų skaičiaus mažėjimas turi ir politinių bei kultūrinių pasekmių, todėl neturi būti vertinamas tik iš demografinės ar ekonominės perspektyvos. Lietuvoje yra mokslininkų, teigiančių, jog netikslinga bendro gyventojų skaičiaus mažėjimą vertinti neigiamai, nes Europoje yra šalių, kuriuose gyventojų skaičius yra mažesnis nei Lietuvoje, bet jos puikiai funkcionuoja ir užtikrina savo piliečiams aukštą gyvenimo lygį (Estija, Slovėnija, Liuksemburgas). Tačiau toks palyginimas nėra pagrįstas, nes pagrindinė problema yra ne tiek bendras gyventojų skaičius, kiek gyventojų amžiaus struktūra (išlaikytinių skaičius) bei šalies ekonomikos išsivystymo lygis ir apsirūpinimas tinkamais darbo ištekliais. Darbo išteklių mažėjimą Lietuvoje labiausiai lemia gyventojų emigracija ir susiklosčiusi iki 2003 metų gyventojų amžiaus struktūra.

Gimstamumas labai sparčiai ir didžiuliais mastais mažėjo visą XX a. paskutinį dešimtmetį, šio šimtmečio pradžioje pasiekė ypač žemą lygį, vėliau pradėjo didėti, tačiau ir toliau išlieka gerokai žemiau ribos, galinčios užtikrinti kartų kaitą. Suminis gimstamumo rodiklis (vidutinis vaikų skaičius, kuriuos moteris pagimdo per gyvenimą) sumažėjo nuo 2,03 (1990 m.) iki mažiausio lygio – 1,23 (2002 m.) ir padidėjo iki 1,6 (2012 m.) (*Demografijos*, 2013). Tam, kad būtų užtikrinama kartų kaita, reikia, kad šis rodiklis būtų apie 2,1.

Vyksta *šeimos* transformacija: nyksta tradicinei šeimai būdingi bruožai ir įsigali nauji. Jaunimas vis dažniau pirmenybę atiduoda naujai šeimos kūrimo strategijai: šeimos kūrimas vis mažiau siejamas su santuoka, tuokiamasi vyresnio amžiaus, didėja šeimų nestabilumas.

Mirtingumo lygis svyruoja ir išlieka santykinai aukšto lygio, nebūdingo panašaus išsivystymo lygio šalims. Vyrų mirtingumo lygis iki šiol svyruodamas išlieka net aukštesnis, nei Lietuvoje buvo prieš

penkis dešimtmečius: vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (integralus mirtingumo lygio rodiklis) 1964 m. buvo 68,4 metai, 1994 m. – 62,5 (mažiausia reikšmė per pastaruosius penkiasdešimt metų) ir 2012 m. – 68,4 metai. Moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė po truputį ilgėja ir 2012 m. buvo 79,4 metai (*Demografijos*, 2013). Skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės labai didelis ir yra didžiausias iš visų Europos Sąjungos šalių (2012 m. – 11 metų).

Gyventojų emigracijos mastai visą laikotarpį nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios išliko labai dideli. Pirmųjų nepriklausomybės metų emigracijos srautus Rytų kryptimi (slavų tautybių gyventojų į buvusią SSRS teritoriją) greitai pakeitė Lietuvos gyventojų emigracija į Vakarus. Pradžioje daugiausia buvusi trumpalaikė ir nedeklaruota, nuo šio šimtmečio pradžios, keičiantis priimančių šalių imigracinei politikai, Lietuvos gyventojų emigracija tampa deklaruota ir ilgalaike. Imigracijos į Lietuvą mastai nėra dideli, be to, didžiąją jų dalį sudaro grįžtamoji migracija. 1990–2013 m. iš Lietuvos emigravo apie 750 tūkst. žmonių, imigravo – apie 170 tūkst. žmonių. Lietuva dėl migracijos 1990–2013 m. periodu prarado arti 0,6 milijono gyventojų.

Šių demografinių procesų kitimo tiesioginė demografinė pasekmė – Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimas, demografinės pusiausvyros praradimas, intensyvi depopuliacija, spartus gyventojų senėjimas. Lietuvos gyventojų skaičius mažėja nuo 1992 m. ir nuo 2012 m. pavasario jau nesudaro 3 mln. Per pastaruosius 22 metus Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo 760 tūkst. žmonių: nuo 3,706 mln. 1992 m. pradžioje iki 2,944 mln. 2014 m. pradžioje (*Demografijos*, 2013). Per pastaruosius du dešimtmečius vyko labai spartus gyventojų senėjimas: 60 metų ir vyresnių žmonių dalis bendrame gyventojų skaičiuje padidėjo nuo 16 proc. 1990 m. iki 24 proc. 2013 m. ir gerokai viršijo 0–14 metų vaikų dalį, kuri atitinkamai sumažėjo nuo 23 proc. iki 14,7 proc. 65 metų ir vyresnių žmonių dalis 2013 m. jau sudarė arti penktadalio (18,3 proc.) visų gyventojų (1990 m. – 11 proc.) (*Demografijos*, 2013).

Tradiciškai gyventojų senėjimą lemia gimstamumo mažėjimas bei ilgėjanti gyvenimo trukmė. Kaip jau minėta, nuo 2002 m. (sparčiau nuo 2005 m.) gimstamumas Lietuvoje pamažu didėjo ir 2009 m. suminis gimstamumo rodiklis stabilizavosi 1,5–1,55 lygmeniu. Vidutinė tikėtino gyvenimo trukmė Lietuvoje nuo 1990 m. svyravo, tačiau 2008 m. stabilizavosi ir pradėjo palengva augti, ypač vyrų, tačiau, kaip jau minėta, moterų ir vyrų amžiaus skirtumas ir 2013 m. buvo vienas didžiausių ES. Gyventojų senėjimui didžiausią įtaką daro jaunesnio amžiaus gyventojų emigracija bei gyventojų amžiaus struktūros poslinkiai (šiuo metu viena skaitlingiausių yra 48–52 metų amžiaus grupė).

Senstant gyventojams didėja sveikatos apsaugos bei socialinės apsaugos paslaugų (ypač senatvės pensijų aprūpinimo) poreikis, kas augant bendram pensinio amžiaus gyventojų skaičiui labai padidina finansinių išteklių poreikį. Lietuvoje esančios socialinio draudimo sistemos finansinės galimybės priklauso nuo socialinio draudimo įmokų surinkimo, todėl mažėjant bendram gyventojų skaičiui bei mažėjant užimtumui bus gana sudėtinga subalansuoti SODROS pajamų ir išlaidų biudžetą, nes mažės socialinio draudimo įmokų mokėtojų skaičius, tačiau dėl gyventojų senėjimo nuolat didės išmokų gavėjų skaičius (net spartesnis darbo užmokesčio prieaugis (10–15 proc. per metus) negalės kompensuoti bendro užimtųjų skaičiaus mažėjimo). Todėl tikslinga tobulinti pensinio aprūpinimo sistemą ir aktyviai skatinti investicijas, orientuotas į naujų, gerai apmokamų darbo vietų atsiradimą, bei didinti užimtumo patrauklumą pensinio amžiaus gyventojams.

Vykstant demografiniams pokyčiams atskirose Lietuvos kaimo teritorijos sparčiai mažėja gyventojų skaičius ir kinta buvusi ekonominė bei socialinė infrastruktūra. Analizuojant demografinius pokyčius Lietuvoje ir jų perspektyvas būtina daugiau dėmesio skirti retai apgyvendintų teritorijų (RAT) problemoms aptarti, nes daroma prielaida, jog dabartines RAT problemas galima projektuoti į ateities šalies depopuliacijos problemas. Vertinant šiuo metu vykstančius demografinius pokyčius (jų tempus) galima daryti prielaidą, kad po 20–25 metų daug LT teritorijų virs RAT teritorijomis, kas sudarys pagrindą visą Lietuvą priskirti RAT regionų grupei. Šiuo metu vykstantys Lietuvoje procesai nėra absoliutus blogis, tačiau jie neigiamai vertinami dėl socialinių ir ekonominių pasekmių atitinkamų teritorijų raidai. Todėl kryptingai ir sistemingai stebint vykstančių demografinių procesų įtaką RAT raidai (savivaldybių ir šalies lygmeniu) galima geriau numatyti ateities pokyčius šalyje ir parengti efektyvesnes priemones neigiamoms pasekmėms šalinti.

Tarptautinis kontekstas

Nors bendra Lietuvos demografinė situacija yra labai sudėtinga, tačiau įvairių demografinių procesų ir problemų vertinimas bei sprendimų paieškos tarptautiniame kontekste turi skirtingas prasmes.

Gimstamumo ir šeimos pokyčiai, jų veiksniai ir sukuriamos problemos yra panašios ne tik į Rytų ir Vidurio Europos, bet ir į Vakarų šalių. Tik dėl papildomų specifinių veiksnių (tranzitinių, ekonominės raidos nestabilumų, sociokultūrinių aplinkybių, intensyvios emigracijos ir pan.) gimstamumo kitimas Lietuvoje yra dinamiškesnis, sumažėjimas buvo gerokai didesnis, o atsigavimas – lėtesnis nei Vakaruose, bet beveik toks pat kaip kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Gimstamumo lygis Lietuvoje išlieka žemiau kartų kaitą užtikrinančio lygio ir yra artimas Europos Sąjungos šalių vidurkiui. Šeimos pokyčiai, nors ir yra panašūs, tačiau lėtesni, nei daugelyje Vakarų šalių bei Rytų ir Vidurio Europos šalių. Dėl procesų panašumo tarptautinių analogų paieška vertinant situaciją ir ieškant problemų sprendimo yra prasminga.

Lietuvos emigracijos procesai, nors ir atrodo labai specifiniai, būdingi pokomunistinėms šalims ir intensyviausi tarp ES šalių, atitinka klasikinius migracijos srautų formavimosi modelius: vykstama iš ten, kur gerovės lygis žemesnis, į ten, kur gerovės lygis aukštesnis, o darbo rinkos siūlomos galimybės palankesnės. Tad ir pagrindiniai jų sprendimo keliai yra labiau klasikiniai ir labai priklauso nuo bendros šalies ekonominės ir socialinės raidos sėkmingumo. Kita vertus, šie procesai savo prigimtimi yra tarptautiniai, todėl įstatyminiai jų reguliavimo pagrindai taip pat yra tarptautiniai. Specifinių problemų įstatyminis sprendimas nacionaliniu lygmeniu emigracinių procesų raidai iš esmės gali būti tik korekcinis.

Lietuvos gyventojų mirtingumo pokyčiai ir lygis iš esmės yra pokomunistinės (ypač posovietinės) erdvės išimties iš žmonijos patyrimo (*Bobadilla*, 1997) pavyzdys, nes bendros visuomenės raidos pažangos ilgą laiką nelydėjo nuoseklūs teigiami mirtingumo pokyčiai. Lietuvos situacija šioje srityje labai skiriasi nuo Vakarų, tačiau pastaruoju metu Lietuva pradėjo atsilikti ir nuo kitų Vidurio bei Rytų Europos šalių. Tarp svarbiausių neigiamų mirtingumo kitimo ir lygio veiksnių yra su sveikata susieta elgsena, kurios jau nebegalima priskirti vien sovietmečio palikimui. Akivaizdu, kad sveikata iki šiol netampa visuotine vertybe, o sąlygos elgsenai keisti nėra palankios. Vakarų šalių pozityvių mirtingumo pokyčių priežastinių ryšių supratimas gali (ir turi) būti vertingi ieškant sprendimų, kaip mažinti mirtingumą.

Dėl labai sumažėjusio gimstamumo ir intensyvios jaunimo emigracijos per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvos gyventojų senėjimo procese ne tik įvyko didžiulis šuolis. Lietuva gyventojų senėjimo tempais aplenkė visas Europos Sąjungos šalis ir pagal senatvės lygį artėja prie aukščiausius gyventojų senėjimo rodiklius turinčių šalių (Vokietijos, Italijos ir pan.).

Galimi situacijos pokyčiai

Tolesnius demografinės raidos pokyčius lems įvairios aplinkybės. Tačiau galimų pasikeitimų diapazonas nėra didelis – artimiausiu metu (net artimiausiais dešimtmečiais) esminių pasikeitimų vargu ar galima tikėtis.

Palankiausiu gerėjimo atveju demografinė situacija iš labai blogos taptų bloga. Gerėjant ekonominei situacijai politiką demografinė situacija turėtų iš lėto gerėti. Nežymiai augs gimstamumas, tačiau priartėjimo prie kartų kaitą užtikrinančio lygio per artimiausius dešimtmečius negalima tikėtis; po truputį mažės mirtingumas, mažės emigraciniai srautai bei didės grįžtamoji migracija ir imigracija; lėtės depopuliacijos ir gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai. Demografinė situacija taps panašesnė į Vakarų šalių, kuri taip pat vertinama kaip nepalanki, tačiau žymiai geresnė.

Nesant žymesnio paramos šeimai politikos modernizavimo (esminių pokyčių politikos prioritetuose) ryžtingų veiksmų visuomenės sveikatos politikos (visų pirma siekiant sveikos gyvensenos) srityje, gimstamumas ir mirtingumas gerės palengva, o depopuliacijos tempai, nors ir mažės, išliks dideli. Gerėjanti ekonominė situacija bei emigracijos mastų mažėjimas lėtins gyventojų skaičiaus mažėjimą.

Nežiūrint Lietuvos demografinių procesų tikėtino gerėjimo ir gyventojų skaičiaus mažėjimo tempų lėtėjimo pagal paskutinį (2013 m.) EUROSTAT gyventojų prognozių pagrindinį variantą, jau po 25 metų Lietuvos gyventojų skaičius nebesudarys ir 2 mln. žmonių, o nuo 2060 m. bus artimas 1,8 mln. (EUROPOP2013). Dar pagal 2012 m. Jungtinių Tautų organizacijos prognozių vidutinį variantą Lietuvos gyventojų skaičius tik šio šimtmečio pabaigoje turėjo priartėti prie 2 mln.: 2100 m. – 2,1 mln. (United Nations, 2013).

Gyventojų senėjimo tempai iki šio amžiaus vidurio bus dideli. Pagal EUROSTAT prognozes 2040–2050 metais 60 metų ir vyresni žmonės sudarys daugiau nei trečdalį visų Lietuvos gyventojų, o 65 metų ir vyresni – arti 30 procentų (2050 m. – 28,5 proc.) (EUROPOP2013).

Apskritai sunku tikėtis optimistiškesnio demografinės situacijos gerėjimo, juolab kad visos labiausiai išsivysčiusios šalys išgyvena demografinį nuosmukį / depopuliaciją ir akivaizdaus pagerėjimo scenarijų artimiausioje perspektyvoje neprognozuoja. Bendro gyventojų skaičiaus mažėjimas Lietuvoje vertinamas neigiamai pirmiausia dėl to, kad nebeužtikrinamas kartų kaitos stabilumas, o ilgalaikėje (50–70 metų) perspektyvoje tai reiškia tautos nykimą. Dėl vykstančių demografinių procesų deformuojasi gyventojų amžiaus struktūra ir vienam dirbančiajam teks išlaikyti tris ir daugiau ekonomiškai neaktyvių gyventojų, kas neužtikrins aukšto gyvenimo lygio ir gali turėti kitų neigiamų socialinių bei ekonominių pasekmių (pvz., darbo išteklių trūkumas).

Išvados ir siūlymai

1. Demografinei situacijai Lietuvoje stabilizuoti pirmiausia būtina didinti šalies investicinį patrauklumą (mažinant biurokratinius apribojimus ir stiprinant investicijų pritraukimo valdymą bei tobulinti naujų ir gerai apmokamų darbo vietų atsiradimo galimybes). Demografinę elgseną daug lemia namų ūkių ekonominė būklė, todėl efektyvi užimtumo politika turi būti pagrindinė demografinio stabilumo užtikrinimo priemonė. Būtina užtikrinti ne tiek stabilų, kiek gerai apmokamas darbo vietas kuriantį ekonominį augimą.
2. Lygiagrečiai būtina tobulinti socialinės paramos šeimai priemones. Tikslinga plačiau taikyti darbo užmokesčio apmokestinimo lengvatas (pvz., didinti neapmokestinamas pajamas atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje, teikti PVM lengvatas perkant buitinę techniką ar apmokant vaikų studijas bei laisvalaikį ir pan.). Didinti socialinę paramą paslaugomis vaikams ir jaunimui (užtikrinti visiems vaikams galimybę lankyti meno ar sporto klubą bei, prireikus, suteikti korepetitoriaus paslaugas).
3. Parengti ilgalaikę būsto jaunimui įsigijimo rėmimo programą.
4. Labai svarbu persvarstyti žemės ūkio veiklos rėmimo principus ir prioritetus labiau diferencijuojant paramą žemės ūkiams bei atitinkamai didinant smulkiųjų žemės ūkių rėmimą ir skatinant RAT teritorijų ekonominį atsigavimą.
5. Vyriausybės ekonominėje politikoje daugiau dėmesio turi būti skirta darbo apmokėjimo darnai (mažinant nepagrįstą didelę diferenciaciją ir normalizuojant apmokėjimą privačiame sektoriuje, kad būtų išvengta situacijų, kai valytoja, vadybininkas ir įmonės direktorius gauna vienodą minimalų mėnesinį atlyginimą), nes ekonominės priežastys labiausiai lemia gyventojų emigraciją.
6. Tobulinant socialinę paramą mažai aprūpintoms šeimoms pradėti teikti Lietuvoje naujai gimusiems vaikams vartojamuosius kreditus, ypač kaimo vietovėse gyvenančioms šeimoms (pradžioje ši priemonė galėtų būti finansuojama ES SF lėšomis).
7. Juridiškai įteisinti RAT statusą (iki 10–12,5 gyv. km^2) kaip remtinas problemines teritorijas. RAT visiškai atitinka probleminių teritorijų išskyrimo kriterijus.
8. Parengti specialią RAT rėmimo ir plėtros valstybinę programą. Lietuvoje RAT socioekonominė raida turėtų būti viena svarbiausių regioninės politikos krypčių, galinti pristabdyti situacijos blogėjimą, kaip tai yra daroma kituose retai apgyvendintuose Europos Sąjungos regionuose (Suomijos ir Švedijos šiaurėje, vidurio Ispanijoje ir Prancūzijoje, Škotijoje ir kitur).
9. Skatinti vietos bendruomenių kūrimąsi ir jų savarankiškumą. Daug kas priklauso ne tik nuo šalies ar vietos valdžios sprendimų, bet ir nuo pačios visuomenės, gyventojų susitelkimo ir nusiteikimo kelti savo gerovę.
10. Paramos prioritetu pripažinti stiprėjančius paslaugų, turizmo ir rekreacijos sektorius, galimas kitas naujas veiklas. Kol kas valstybinių bei europinių fondų milijardinė parama probleminėms, kaimiškoms teritorijoms daugiausia buvo orientuota į infrastruktūros kūrimą ir renovaciją. Tai nėra visiškai veiksminga – gyvenimo sąlygos kaime gerėja, o depopuliacija tęsiasi, RAT ir toliau sparčiai daugėja. Reikalingi diferencijuoti sprendimai maksimaliai atsižvelgiant į specifines atskirų teritorijų sąlygas. Lietuvoje kaimo gyventojų dalis bendroje gyventojų struktūroje yra

didesnė nei vidutiniškai ES šalyse, todėl tam tikrų teritorijų depopuliacija gali būti traktuojama kaip natūralus demografinio judėjimo procesas.

11. Investuoti į vietos žmogiškąjį kapitalą ugdant kaimo gyventojų verslumą, profesinę kvalifikaciją. Kaimas netenka savo gamybinių funkcijų, todėl verta ne tik gerinti ūkių produktyvumą, bet ir atsigręžti į žmones. Tai padėtų išsivaduoti iš stagnacijos, skatintų kaimo atsigavimą. Nors tikėtina yra ir tai, jog išugdytas vietinis „žmogiškasis kapitalas" įgautų daugiau motyvų emigruoti.
12. Keisti regioninės politikos nuostatas iš dalies atsisakant tolygios teritorijos plėtros koncepcijos. Tolygaus teritorijos plėtros koncepcija ne visada pasiteisina. Nebereikėtų plėtros planų rengti taip, lyg gyventojų skaičius teritorijoje dar augs arba nesikeis. Reikia suprasti, kad gyventojų didelėje šalies dalyje ir toliau mažės, todėl tikslinga plėtoti ne visą teritoriją, o tik atraminių centrų tinklą.
13. Persvarstyti šalies ilgalaikės raidos programas ir strategijas akcentuojant depopuliacijos bei gyventojų senėjimo perspektyvas ir Lietuvos ekonomikos funkcionavimą mažėjančių darbo išteklių sąlygomis. Statistikos departamento pagrindu reikėtų parengti ir įgyvendinti demografinių pokyčių (t. y. RAT) stebėsenos (monitoringo) sistemą. Atsirastų galimybė laiku pastebėti nepageidautinas tendencijas, nustatyti pagrįstas socialinės ekonominės plėtros prioritetines kryptis tvarios plėtros požiūriu, didinti socialinės apsaugos bei regioninės politikos efektyvumą.
14. Didinti vyresnio amžiaus žmonių darbingumą, remiantis lavinimusi ir profesinio persiorientavimo veikla, skatinti juos ieškoti naujo darbo; įtikinti verslą samdyti žmones, kuriems per 50 metų, įvertinus brandžių darbuotojų vertę (kompetencija, patirtis, mažiau investicijų į mokymus pradėjus darbą), valstybinėmis programomis skatinti visų gyventojų sveikatinimą, vyresniųjų įsitraukimą į darbinę ir visuomeninę-kultūrinę veiklą, pvz., į kolektyvinės išminties projektus. Skatinti skaitmeninę ir kūrybos ekonomiką. Darbo našumo didinimas turi užtikrinti visoms gyventojų grupėms pakankamas pajamas, nepriklausomai nuo buvusios veiklos.

REZULTATŲ APIBENDRINIMAS

Diskusijų grupių atlikta įvairių sričių iššūkių ir problemų analizė padėjo išryškinti svarbiausias problemas. Akivaizdu, jog siekiant šių tikslų, reikia nuoseklios veiksmų programos ir aktyvaus socialinių partnerių bendradarbiavimo įvairiose sferose – pradedant švietimo sistemos pokyčiais, visuomenės pasitikėjimo teisėsauga ar kitomis valstybės institucijomis stiprinimu ir baigiant valstybės valdymo sistemos efektyvumo didinimu, socialinėmis bei ekonominėmis reformomis. Tai, kad „Spinter" atlikta Lietuvos gyventojų sociologinė apklausa patvirtina visuomenėje dominuojančius ekonominius interesus, netrukdo kurti platesnį strateginių veiksmų planą. Priešingai, šio tikslo neįmanoma pasiekti, neįvykdžius diskusijų grupių siūlomų trumpalaikių bei ilgalaikių veiksmų programos švietimo, kultūros, socialinėje ir kitose srityse. Todėl formuojant pagrindinį šalies strateginį tikslą jame turėtų atsispindėti svarbiausi šiuolaikinės valstybės ir visuomenės siekiai. Beje, panašiai buvo pasielgta rengiant Latvijos ir Estijos valstybių pažangos strategijas, kurios gana išsamiai aprašytos dr. V. Rubavičiaus tekste. Todėl, mūsų manymu, Lietuvos strateginis tikslas galėtų būti toks:

ŠALIES KULTŪRINIS, EKONOMINIS IR EKOLOGINIS TVARUMAS, TOLIAU INTEGRUOJANTIS Į ES.

Uždaviniai:

1. Išsaugoti ir stiprinti Lietuvos kultūrinės erdvės ir piliečių tapatumą (gilesnis jo turinio ir pokyčių suvokimas šalies bei tarptautiniame kontekste).
2. Didinti gyventojų ekonominę gerovę ir mažinti socialinę atskirtį (valdymo ir ekonomikos inovatyvumo didinimas, švietimo strategijos pokyčiai ir pan.).
3. Didinti visuomenės darną (pasitikėjimo ir gyventojų solidarumo stiprinimas, darna su aplinka ir paveldu).

Tikime, kad remiantis šiame tekste išvardytais siūlymais, po išsamių suinteresuotų visuomenės grupių, valstybės ir kitų institucijų atstovų diskusijų būtų galima sušvelninti neigiamas demografines, ekonomines, socialines tendencijas, labiau sutelkti visuomenę svarbiausiems tikslams pasiekti.

Priemonių planas yra siūlomas kiekvienos iš šešių diskusijų pabaigoje. Tačiau vertėtų dar kartą akcentuoti svarbiausias diskusijų išvadas, rodančias problemų esmę.

1. Pasitikėjimas valstybės institucijomis ir piliečių vieni kitais yra gyvybiškai reikšmingas užtikrinant demokratinio proceso plėtojimą, mobilizuojant visuomenės narius vidiniams ir išoriniams iššūkiams, stiprinant nacionalines ir bendražmogiškas vertybes. Tik pagarba, atvirumu, sąžiningumu ir sąmoningumu grįstas socialinis polilogas gali sustiprinti įvairių socialinių grupių bei institucijų tarpusavio pasitikėjimą. Visuomenėje pasitikėjimo pagrindą sudaro piliečių galimybės tinkamai patenkinti savo poreikius. Todėl būtina mažinti pajamų diferenciaciją bei socialinę atskirtį šalyje didinant visų gyventojų grupių galimybes aktyviai dalyvauti nacionalinės gerovės kūrime. Itin svarbu stiprinti ir pasitikėjimą teisės sistema. Todėl teisė ir teisėkūros procesas neturėtų būti uždaras profesionalų reikalas. Reikia ieškoti racionalių ir atsakingų kelių, kaip įtraukti į šį procesą visuomenės atstovus: nevyriausybines organizacijas, verslo sektorių, mokslininkus. Pasitikėjimui formuoti žymiai daugiau dėmesio turi būti skiriama bendrojo lavinimo sistemoje atskleidžiant sąžiningo gyvenimo privalumus.
2. Tapatumo permąstymas ir jo stiprinimas – kitas svarbus aspektas ugdant šiuolaikinę visuomenę, analizuojant Lietuvos vietą Europos Sąjungoje ir jos santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Būtina stiprinti pilietiškumą skatinant permąstyti „respublikos" idėją – ne tik demokratinius valdžios įgyvendinimo mechanizmus bei asmens laisvę, bet ir atsakomybės kategoriją, ugdyti sąmoningumą. Įtraukti visuomenės grupes į aktualias politines ir kultūrines diskusijas. Taip pat svarbu ugdyti istorinės atminties įvairovę derinant daugiakultūrinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir tautinės tarpukario Lietuvos įvaizdžius. Populiarinti istoriškai kintančią „politinės / pilietinės" tautos koncepciją. Skatinti integralų požiūrį į įvairių laikotarpių paveldą. Saugoti paveldą ir lanksčiai bei kūrybingai jį naudoti pereinant nuo „baudimo" strategijos prie visuomenės informavimo ir įtraukimo į paveldosaugos iniciatyvas.
3. Švietimas pripažįstamas viena svarbiausių visuomenės ir valstybės socialinę bei ekonominę pažangą bei socialinę sanglaudą užtikrinančių sričių. Kaip buvo minėta įžanginėse pastabose, būtent švietimo sistema turėtų padėti valstybės piliečiams geriau prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančios situacijos darbo rinkoje, tobulinti profesinius įgūdžius, įgyti naujų kvalifikacijų. Todėl šioje srityse būtina susieti mokymo strategijas su Lietuvos kaip valstybės strategine vizija artimoje ir tolesnėje perspektyvoje (2030 m. ir toliau). Parengti specialistus, gebančius įgyvendinti šiuos strateginius tikslus, nuoseklų psichologinių ir pedagoginių mokytojų kvalifikacijų kėlimą derinti su dalykinių kompetencijų ugdymu. Formuoti kritinį mąstymą, efektyvinti meninį ir ekologinį auklėjimą, diegti kultūrines ir tautines vertybes. Sudaryti ir įgyvendinti nuoseklią gabių mokinių ugdymo sistemą. Tobulinti povidurinio ugdymo (aukštojo mokslo) studijų kokybę, remiantis visų susijusių šalių poreikiais. Kryptingai įgyvendinti parengtas neformaliojo ir mokymosi visą gyvenimą strategijas. Skatinti įvairaus amžiaus ir gabumų piliečius investuoti į save, į mokymąsi visą gyvenimą. Sekti kitų valstybių pavyzdžiu, kurioms geriau sekasi prisivilioti talentus. Atlikti mokslinių tyrimų tarptautinį įvertinimą ir didinti mokslo tarptautinį konkurencingumą. Mokslo tarptautiškumas turi būti pagrindinis kriterijus vertinant mokslo rezultatus ir skiriant konkursinį finansavimą.

4. Vienas didžiausių kiekvienos šalies išteklių, jos pažangos ir konkurencingumo garantas – gebėjimas sutelkti kūrybingiausius jos narius įvairioms problemoms spręsti. Tačiau išlaisvinti žmonių kūrybines galias, pasinaudoti piliečių patirtimi ir protais ieškant geriausių sprendimų įvairiose srityse nėra paprasta. Laimei, ir šioje srityje jau yra sukurta technologinių inovacijų. Todėl siūloma pradėti kurti ir naudoti kolektyvinės išminties sistemas, galinčias sutelkti visuomenę sprendžiant vietos bendruomenių, savivaldybių ar valstybės problemas. Tokia sistema leistų dalyvauti visiems norintiems, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos. Taip į svarbių Lietuvai klausimų sprendimą būtų įtraukiami ne tik Lietuvoje gyvenantys, bet ir po visą pasaulį išsibarstę tautiečiai bei Lietuvai palankiai nusiteikę asmenys. Įtraukiant į sprendimų priėmimą kuo didesnes visuomenės grupes ir dalijantis atsakomybe būtų labiau telkiama visuomenė, ugdomas jos narių tarpusavio pasitikėjimas.
5. Besitęsianti ekonomikos krizė Europoje ir kitose pasaulio dalyse liudija, jog būtinos esminės permainos. Viena labiausiai neraminančių tendencijų – pasaulyje auganti turtinė nelygybė. Tai silpnina ekonomiką ir gresia socialiniu sprogimu. Štai kodėl didinant valstybės konkurencingumą, jos piliečių ekonominę gerovę reiktų telkti jėgas ir išteklius sprendžiant kelis esminius uždavinius. Būtina skatinti kapitalo investavimo kryptį, orientuotą į strateginę šalies specializaciją bei prioritetus, toliau nuosekliai kuriant aukštos pridėtinės vertės produktus bei naujas darbo vietas įrašant tai į visus verslo plėtros programinius dokumentus. Dėl didėjančių pasaulinio verslo konkurencingumo ir geopolitinių grėsmių iš Rytų kaimyninių šalių aktyviau mažinti energoimlumą ir priklausomybę nuo kitų žaliavinių išteklių, užtikrinti informacinį bei komercinį saugumą. Valstybės ir verslo institucijos kartu su Lietuvos švietimo sistema turėtų itin akcentuoti vadybinių ir profesinių kompetencijų, susijusių su efektyvumo didinimu, ugdymą. Emigracijos ir protų nutekėjimo žalą reiktų bent iš dalies kompensuoti lankstesne socialine politika įtraukiant struktūrinio nedarbo išteklius, taip pat studijuojantį jaunimą ir vyresnio amžiaus specialistus. Kuo skubiau įgyvendinti būtinas (mokestines) reformas, mažinančias socialinę nelygybę ir atskirtį.
6. Turi būti stabdomos nepalankios demografinės tendencijos, trukdančios siekti užsibrėžtų ekonomikos tikslų. Pavyzdžiui, senstant gyventojams didėja sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos paslaugų (ypač senatvės pensijų aprūpinimo) poreikis. Dėl labai sumažėjusio gimstamumo, vienų didžiausių mirtingumo rodiklių tarp Europos Sąjungos šalių ir intensyviausių gyventojų emigracijos rodiklių Lietuvos demografinė situacija priskirtina prie vienos blogiausių. Būtina užtikrinti ne tiek stabilų, kiek gerai apmokamas darbo vietas kuriantį ekonominį augimą. O tai reiškia skatinti anksčiau minėtą aukštos pridėtinės vertės produktų ekonomiką. Daugiau dėmesio būtina skirti darbo apmokėjimo darnai (mažinant didelę diferenciaciją), didinti vyresnio amžiaus žmonių darbingumą, remiantis lavinimusi ir profesinio persiorientavimo veikla, skatinti juos ieškoti naujo darbo, tobulinti pensinio aprūpinimo sistemą. Tobulinti socialinės paramos šeimai priemones. Be abejo, reiktų skatinti vietos bendruomenių kūrimąsi ir jų savarankiškumą. Investuoti į vietos žmogiškąjį kapitalą ugdant kaimo gyventojų verslumą, profesinę kvalifikaciją.

Šios priemonės didintų šalies mokslo ir ekonomikos potencialą, visuomenės pasitikėjimą politikais, skatintų piliečių atsakomybę ir jų įsitraukimą į valstybės valdymą. Be to, tai atitinka patvirtintus 2014–2020 m. ES fondų investicijų Veiksmų programos prioritetus: skatinti mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą ir inovacijas, informacinės visuomenės kūrimą; smulkiojo ir vidutinio verslo konkurencingumą; energijos efektyvumą ir atsinaujinančių energijos išteklių gamybą bei naudojimą, gamtos išteklių darnų naudojimą ir prisitaikymą prie klimato kaitos, tvaraus transporto, pagrindinių tinklų infrastruktūros kūrimą, kokybišką užimtumą ir dalyvavimą darbo rinkoje, socialinės įtraukties didinimą ir paramą kovai su skurdu, visuomenės švietimą ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimą, visuomenės poreikius atitinkantį ir pažangų viešąjį valdymą.

Europos Komisija, „Horizontas 2020" paprogramėje „Mokslas visuomenėje ir visuomenei" (SWAFS) kviesdama mokslininkus ir piliečių grupes diskutuoti apie mokslo ir technologijų pažangą bei jų poveikį ekonomikai, sveikatai, aplinkai, modeliuoti pokyčių scenarijus, ketina naudoti tokias modernias priemones kaip daugiakriteriai analizės metodai, kolektyvinės išminties sistemos, virtualios tikrovės technologijos.

REZULTATŲ SKLAIDA IR PROJEKTO TĘSTINUMAS

Tikslios, visa apimančios strategijos parengimui užtikrinti bei platesnei informacijai apie vykstančius procesus paskleisti:

buvo sukurtas TV ir interneto TV laidų ciklas „Mokslo ekspresas – Lietuvos tikslas", transliuotas *Delfi TV* bei LRT TV kanalais. Laidų turinys skirtas supažindinti visuomenę su studijos kūrimo eiga bei pasiektais rezultatais:

* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-kaip-zlunga-valstybes.d?id=64806947*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-apie-valstybes-esme-ir-protu-uzvaldyma.d?id=64876651*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-valstybes-ir-strategijos.d?id=64922553*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-trecioji-pramones-revoliucija.d?id=64978365*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-zmogaus-prigimties-mechanizmai.d?id=65036781*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-kaip-uzsiauginti-geniju.d?id=65100373*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-lietuva-kryzkeleje-i-tikslo-paieskos.d?id=65155887*
* *http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/mokslo-ekspresas-lietuva-kryzkeleje-ii-apie-protu-sajunga.d?id=65269508*
* Laidas galima peržiūrėti ***Delfi* svetainėje**[65] ir **LRT mediatekoje**[66].
* **lma.lt** svetainėje, pasitelkus naujausias programines galimybes, sukurtas naujas modulis, pavadintas idėjų kalve „Lietuvos tikslas", kviečiant joje dalyvauti mokslo, kultūros ir

[65] http://www.delfi.lt/video/mokslas-ir-gamta/mokslo-ekspresas/

[66] http://www.lrt.lt/mediateka/laidos/M/1733/mokslo_ekspresas

verslo atstovus. Tai socialinio diskutavimo sistema, kurios dėka visuomenė būtų efektyviai supažindinta su ekspertų grupės pasiektais rezultatais. Planuojama sukurti erdvę, kurioje būtų skelbiami apskritojo stalo diskusijų įrašai, dalyvių, ekspertų ir ekspertų grupės vadovo išvados, komentarai ir kita su veiklos įgyvendinimu susijusi medžiaga. Visuomenė bei tuo besidomintys asmenys galės ne tik susipažinti su pateikiamais įrašais, dokumentais ir pasisakymais, bet ir pareikšti savo nuomonę, komentuoti išvadas, diskutuoti su projekto dalyviais bei kitais asmenimis, prisijungusiais prie sistemos, pritarti ir / arba nepritarti (spaudžiant patinka / nepatinka) pateiktoms išvadoms. Siekiant kuo platesnės informacijos sklaidos projekto rezultatų viešinimo sistema bus susieta su populiariausiais socialiniais tinklais (*Facebook*, *Twitter*, *Google+* ir kt.). Tai leis sistemos vartotojams dalytis informacija su savo pažįstamais, kolegomis, draugais taip sukuriant efektyvią informacijos apie veiklos ir Projekto rezultatų sklaidą. Siekiant, kad diskusijos vyktų kuo sklandžiau, sistemos naudotojai galės prenumeruoti naujausią informaciją.

Projekto užduotys:

Sukurti ir palaikyti interneto modulį Lietuvos mokslų akademijos tinklalapyje.

Sukurti pažangos stebėsenos rodiklių sistemą, vertinti ir prognozuoti procesus, lyginti su gerąja pasaulio šalių praktika.

Įdiegti ir naudoti kolektyvinės išminties sistemą.

Reguliariai (bent kartą per du mėnesius) organizuoti seminarus projekto temoms aptarti, o išvadas platinti straipsniais ir vaizdo reportažais (nuolatinis forumas LMA tinklalapyje, straipsniai žiniasklaidoje).

Organizuoti kviestinių žymių mokslininkų paskaitas. Tai būtina siekiant geriau suprasti pasaulinį kontekstą, sužinoti apie gerus pavyzdžius įvairiose, ypač kaimyninėse, šalyse.

PRIEDAI

Sociologinis tyrimas

1. TYRIMO REZULTATAI

1.1. LIETUVOS PRIVALUMŲ IR TRŪKUMŲ VERTINIMAS

Dažniausiai gyventojai Lietuvos privalumu laiko faktą, jog Lietuva yra jų tėvynė, gimtinė, jie čia yra gimę (23 proc.). 16 proc. vertina kaip privalumą, kad Lietuvoje gyvena artimieji, draugai. 8 proc. akcentavo gerą klimatą, geografinę padėtį, 6 proc. – gražią gamtą, pajūrį, 5 proc. – savą kalbą (1.1.1A pav.).

Apskritai Lietuvos gyventojai dažniausiai akcentavo su lietuviška kilme susijusius ir socialinę reikšmę turinčius šalies privalumus (58 proc.). 19 proc. minėjo funkcinius Lietuvos privalumus. 6 proc.

1.1.1A pav. Lietuvos privalumai: spontaniniai atsakymai (proc.; N = 1007)

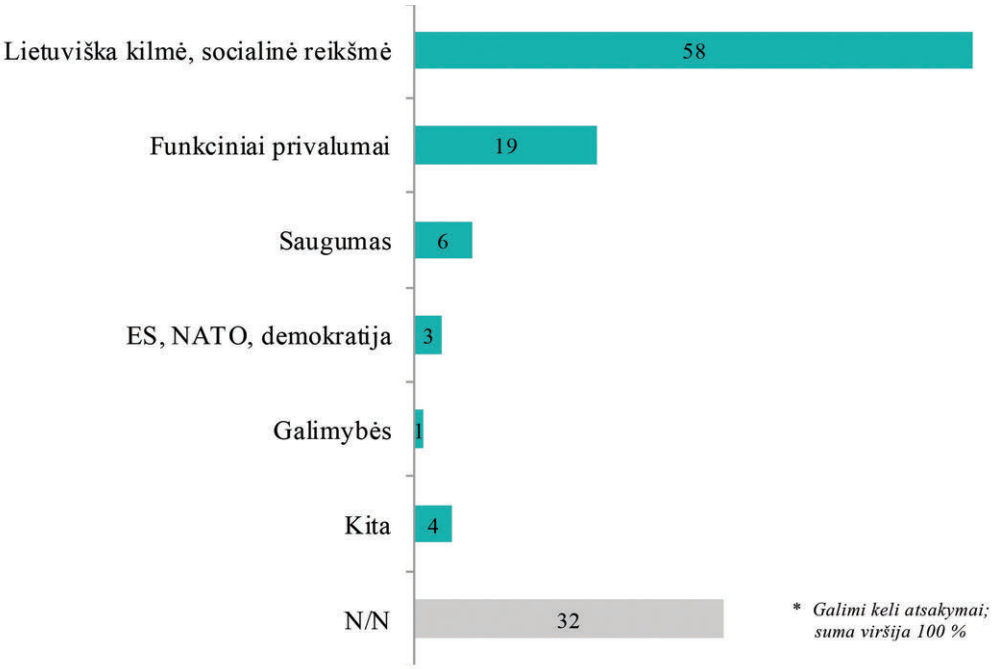

1.1.1B pav. Lietuvos privalumai: teminis grupavimas (proc.; N = 1007)

1.1.2A pav. Lietuvos trūkumai: spontaniniai atsakymai (proc.; N = 1007)

respondentų akcentavo su šalies saugumu susijusius privalumus, 3 proc. nurodė demokratines vertybes, Europos Sąjungos ir NATO teikiamus privalumus, 1 proc. – Lietuvos teikiamas galimybes. Vis dėlto trečdalis (32 proc.) tyrimo dalyvių nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.1.1B pav.).

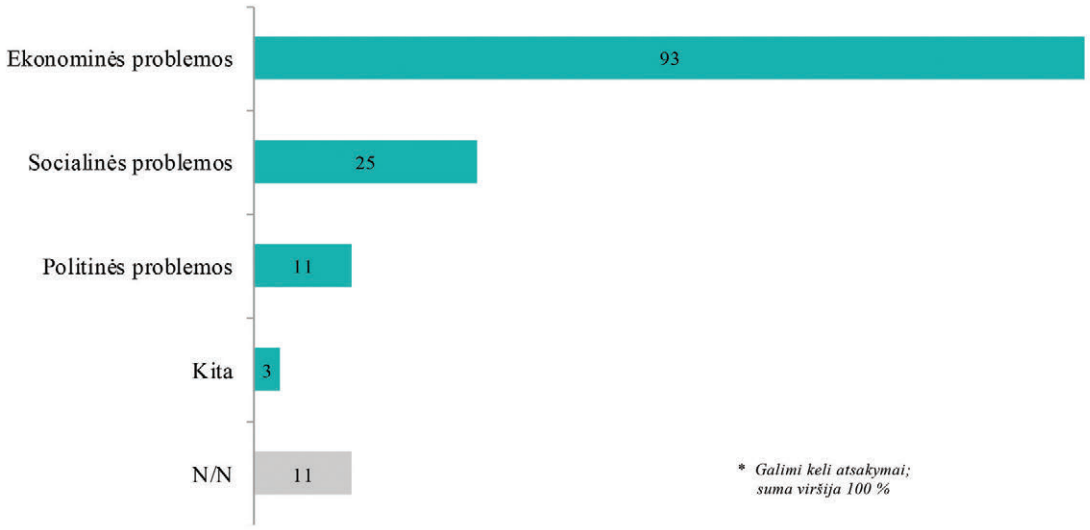

1.1.2B pav. Lietuvos trūkumai: teminis grupavimas (proc.; N = 1007)

Dažniausiai paminėtas Lietuvos trūkumas – maži atlyginimai, mažos gyventojų pajamos (30 proc.). 19 proc. apklaustųjų akcentavo didelę bedarbystę, 14 proc. – žemą pragyvenimo lygį, 9 proc. – dideles kainas. 7 proc. kaip esminį Lietuvos trūkumą pabrėžė mažas pensijas, po 6 proc. – korupciją, sukčiavimus bei emigraciją, protų nutekėjimą. 5 proc. nurodė didelius mokesčius, 4 proc. – prastą šalies ekonominę situaciją (1.1.2A pav.).

Vertinant atskiromis temomis tyrimo dalyviai dažniausiai akcentavo ekonomines Lietuvos problemas (93 proc.). 25 proc. paminėjo socialines, 11 proc. – politines problemas. 11 proc. respondentų nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.1.2B pav.).

Daugelio (77 proc.) gyventojų nuomone, didžiausia Lietuvos problema yra mažos gyventojų pajamos. 45 proc. didžiausia problema laiko korupciją, 36 proc. – emigraciją. 31 proc. tarp didžiausių šalies problemų paminėjo sudėtingą išorinę politinę aplinką, 27 proc. – politikų nekompetenciją. Po 16 proc. kaip trūkumus išvardijo nusikalstamumą bei prastą socialinio aprūpinimo sistemą, 15 proc. – nevienodą atsakomybę prieš įstatymą (1.1.3 pav.).

Mažas gyventojų pajamas dažniau nurodė turintys vidurinį arba specialųjį vidurinį išsimokslinimą, emigraciją – didesnes (per 1000 Lt) pajamas turintys apklaustieji. Politikų nekompetenciją nurodė aukštesnio išsimokslinimo, didžiausių pajamų grupės respondentai.

Dauguma (69 proc.) tyrimo dalyvių mano, kad valstybė šiuo metu daugiausia dėmesio turėtų skirti gyventojų pajamoms didinti. 40 proc. prioritetine sritimi laiko korupcijos mažinimą, 32 proc. – emigracijos mažinimą. 26 proc. nuomone, daugiausia dėmesio turėtų būti skirta išorinei politinei aplinkai gerinti, 21 proc. manymu – politikų kompetencijai ugdyti. 17 proc. teigimu, daugiausia dėmesio šiuo metu reikalauja socialinio aprūpinimo sistema. 15 proc. tarp daugiausia dėmesio reikalaujančių sričių išvardijo nusikalstamumo mažinimą, 13 proc. – vienodos atsakomybės prieš įstatymą įtvirtinimą (1.1.4 pav.).

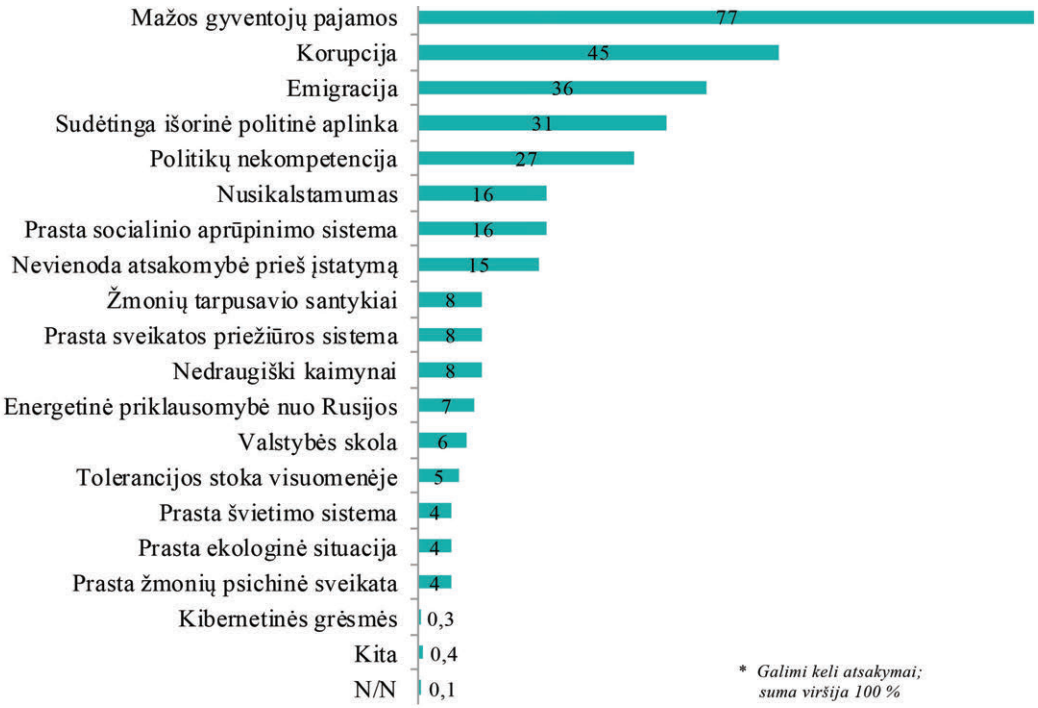

1.1.3 pav. Didžiausios Lietuvos problemos (proc.; N = 1007)

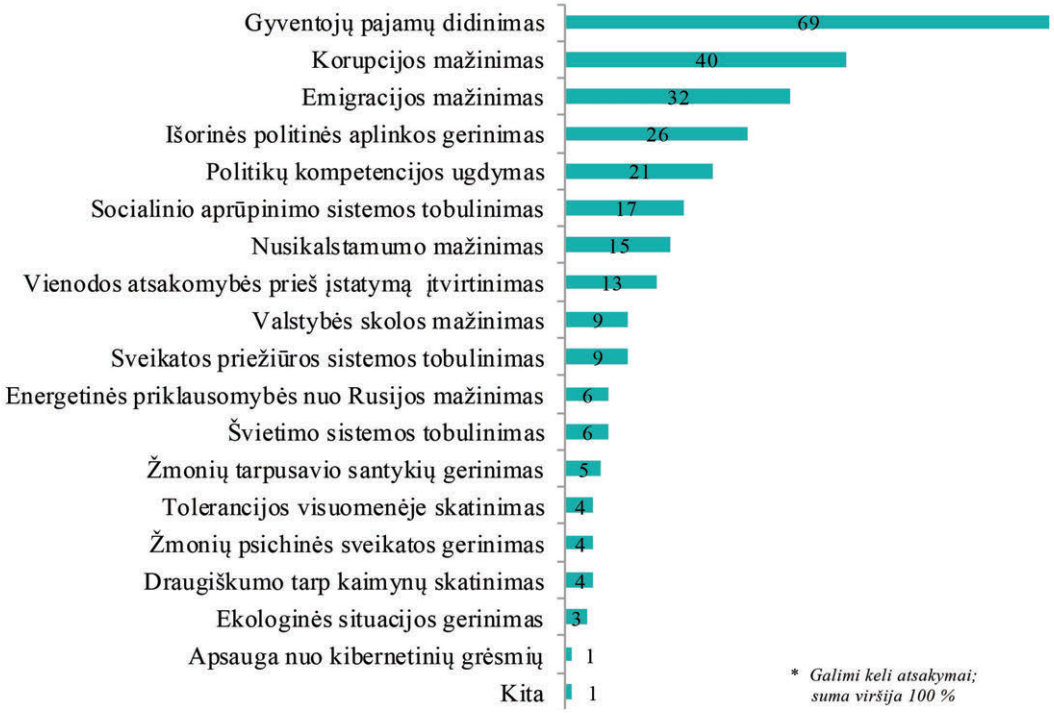

1.1.4 pav. Daugiausia valstybės dėmesio reikalaujančios sritys (proc.; N = 1007)

Korupcijos mažinimą dažniau nurodė mažesnių miestų / rajonų centrų gyventojai, politikų kompetencijos ugdymą – 26–35 metų amžiaus grupės respondentai ir mažesnių miestų / rajonų centrų gyventojai.

1.2. NUOMONĖ DĖL LIETUVOS STRATEGINIO TIKSLO

Trečdalis (33 proc.) šalies gyventojų mano, kad Lietuva turi savo strateginį tikslą, 67 proc. laikosi priešingos nuomonės (1.2.1 pav.).

Nuomonę, jog Lietuva turi savo strateginį tikslą, dažniau išreiškė 26–55 metų amžiaus grupės respondentai, vaikus auginantys tyrimo dalyviai ir didmiesčių gyventojai.

Dažniausiai manoma, kad Lietuvos strateginis tikslas yra euro įvedimas (25 proc.). 9 proc. apklaustųjų nurodė ekonomiką, jos kėlimą, 8 proc. – nepriklausomybės išlaikymą. 6 proc. respondentų manymu, Lietuvos strateginis tikslas yra energetinė nepriklausomybė (1.2.2 pav.).

1.2.1 pav. Nuomonė, ar Lietuva turi savo strateginį tikslą (proc.; N = 1007)

Dauguma (83 proc.) apklaustųjų mano, jog Lietuvai, kaip nacijai ir valstybei, reikėtų turėti savo tikslą ar tikslus. Priešingos nuomonės laikosi 17 proc. respondentų (1.2.3 pav.).

Nuomonės, kad Lietuvai reikėtų turėti savo tikslą ar tikslus, dažniau laikosi aukštesnio išsimokslinimo apklaustieji.

Vyrauja nuomonė, kad strateginius tikslus Lietuva turėtų suformuoti ekonomikos srityje (53 proc.). 46 proc. apklaustųjų manymu, reikėtų numatyti vidaus politikos strateginius tikslus, 23 proc. teigimu – išorės politikos. 22 proc. mano, jog Lietuvos strateginiai tikslai turėtų būti suformuoti energetikos srityje (1.2.4 pav.).

Vidaus politiką dažniau nurodė kaimo vietovių gyventojai.

Dažniausiai gyventojų siūlomas Lietuvos tikslas – pragyvenimo lygio kėlimas, atlyginimų didinimas (16 proc.). Po 8 proc. paminėjo saugumo užtikrinimą / taikos palaikymą, taip pat gero gyvenimo užtikrinimą. 7 proc. kaip Lietuvos tikslą siūlytų nedarbo mažinimą, darbo vietų kūrimą, po 6 proc. – ekonomikos stiprinimą ar rūpinimąsi jaunais žmonėmis, jaunomis šeimomis (1.2.5A pav.).

1.2.2 pav. Lietuvos strateginis tikslas: spontaniniai atsakymai (proc.; N = 333)

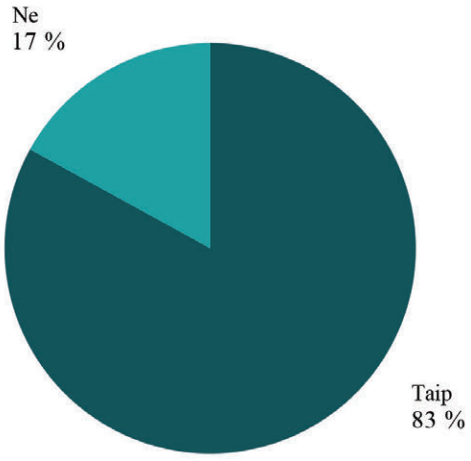

1.2.3 pav. Nuomonė, ar Lietuvai, kaip nacijai ir valstybei, reikėtų turėti savo tikslą (proc.; N = 1007)

Apskritai dažniausiai gyventojai akcentavo su ekonomika susijusius strateginius tikslus (50 proc.). 19 proc. paminėjo politinius tikslus, 10 proc. – su socialiniais klausimais susijusius tikslus. 6 proc. siūlytų suformuoti dorovinius, vertybinius tikslus. 26 proc. nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.5B pav.).

Dauguma (73 proc.) gyventojų yra linkę asmeniškai prisidėti prie Lietuvos strateginių tikslų, jeigu dėl jų būtų susitarta, siekimo: 19 proc. prisidėtų besąlygiškai, o 54 proc. prisidėtų, jeigu asmeniškai

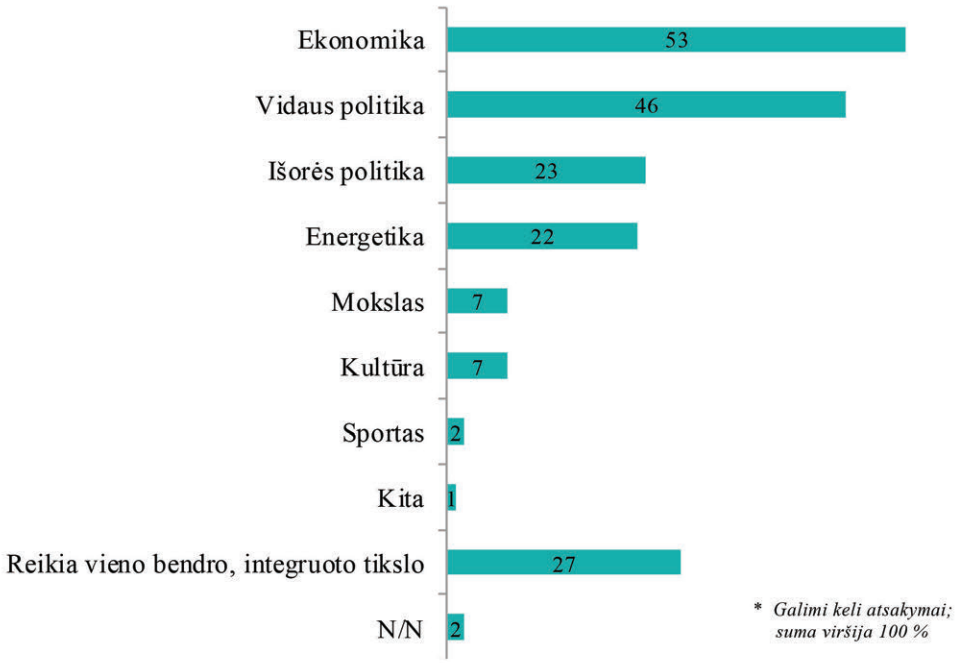

1.2.4 pav. Sritys, kuriose Lietuva turėtų suformuoti savo strateginius tikslus (proc.; N = 834)

1.2.5A pav. Siūlomi Lietuvos tikslai / devizai: spontaniniai atsakymai (proc.; N = 834)

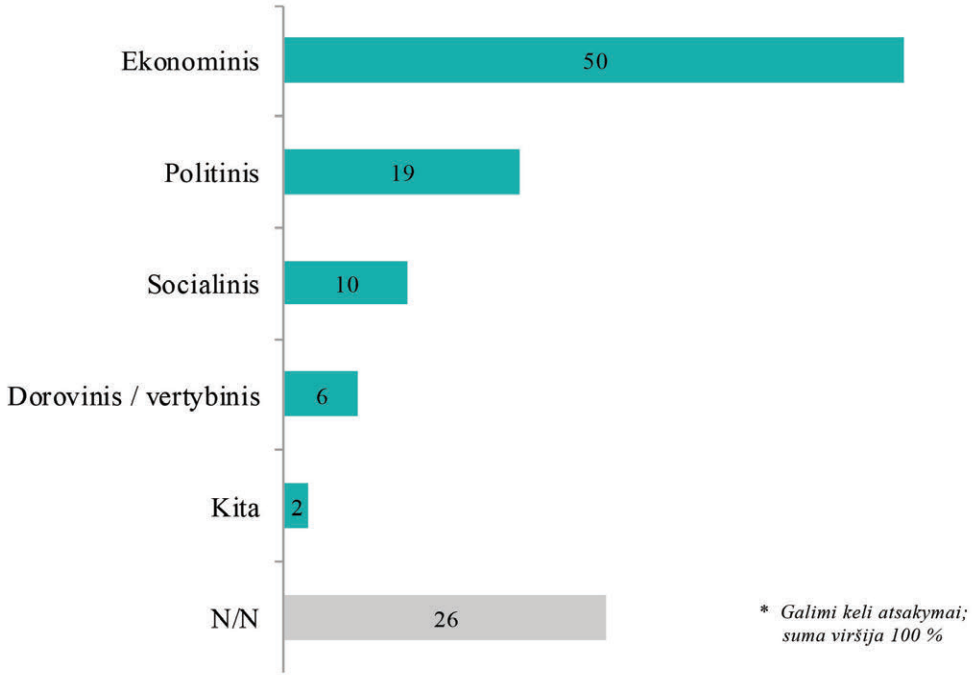

1.2.5B pav. Siūlomi Lietuvos tikslai / devizai: teminis grupavimas (proc.; N = 834)

pritartų šiems tikslams, 12 proc. neprisidėtų prie šalies strateginių tikslų siekimo, 15 proc. nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.6 pav.).

Tvirtą teigiamą nuostatą („Taip") dažniau išreiškė mažesnių miestų / rajonų centrų ir kaimo vietovių gyventojai.

Dažniausiai manoma, jog Lietuvos tikslus formuoti ir siūlyti turėtų bendruomenės (23 proc.) arba jungtinė įvairių sričių ekspertų grupė (23 proc.). 19 proc. šią atsakomybę priskirtų Vyriausybei, 8 proc. – Seimui, po 6 proc. – Prezidentui ar mokslininkams, 4 proc. – politinėms partijoms, 3 proc. – nevyriausybinėms organizacijoms (1.2.7 pav.).

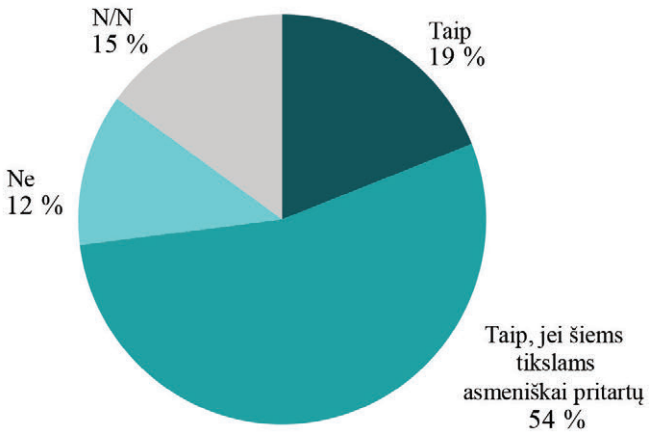

1.2.6 pav. Ketinimai asmeniškai prisidėti prie Lietuvos strateginio tikslo siekimo (proc.; N = 1007)

1.2.7 pav. Už Lietuvos tikslo formavimą ir siūlymą atsakinga šalis (proc.; N = 1007)

Bendruomenėms šią atsakomybę dažniau priskirtų vidutines ir mažesnes pajamas (iki 1000 Lt) turintys ir mažesnių miestų / rajonų centrų bei kaimo vietovių gyventojai, Vyriausybei – didžiausias pajamas (per 1500 Lt) turintys tyrimo dalyviai.

Sprendimo priėmimą dėl nacionalinio tikslo gyventojai dažniausiai priskirtų Vyriausybei (26 proc.). 17 proc. manymu, nuspręsti turėtų bendruomenės (visuomenė balsavimo būdu). 16 proc. nurodė Seimą, po 13 proc. – Prezidentą ir jungtinę ekspertų grupę. 3 proc. sprendimo priėmimą priskirtų nevyriausybinėms organizacijoms, po 2 proc. – politinėms partijoms bei mokslininkams (1.2.8 pav.).

Skandinavijos šalys (62 proc.) laikomos geriausiu pavyzdžiu Lietuvai formuojant ir siekiant savo strateginių tikslų. 46 proc. kaip pavyzdį nurodė Vokietiją, 34 proc. – Didžiąją Britaniją. 19 proc. manymu, Lietuva turėtų orientuotis į JAV, 7 proc. teigimu – į Estiją. 5 proc. nurodė Rusiją, 4 proc. – Lenkiją, Baltarusiją paminėjo 1 proc. apklaustųjų (1.2.9 pav.).

Dauguma (82 proc.) Lietuvos gyventojų sutinka, kad bendro tikslo siekimas prisidėtų prie spartesnio šalies ir visuomenės gerovės augimo: 32 proc. visiškai sutinka, 50 proc. greičiau sutinka. Priešingos nuomonės laikosi 11 proc. respondentų: 7 proc. greičiau nesutinka, 4 proc. visiškai nesutinka. 7 proc. apklaustųjų nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.10 pav.).

Trys ketvirtadaliai (74 proc.) tyrimo dalyvių sutinka, kad bendro tikslo siekimas sumažintų politikų nesutarimus ir prisidėtų prie darnesnio ir produktyvesnio politikų darbo šalies labui: 30 proc. visiškai sutinka, 44 proc. greičiau sutinka. 19 proc. išreiškė priešingą poziciją: 14 proc. greičiau nesutinka, 5 proc. visiškai nesutinka. 7 proc. respondentų nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.11 pav.).

1.2.8 pav. Už sprendimo dėl nacionalinio tikslo priėmimą atsakinga šalis (proc.; N = 1007)

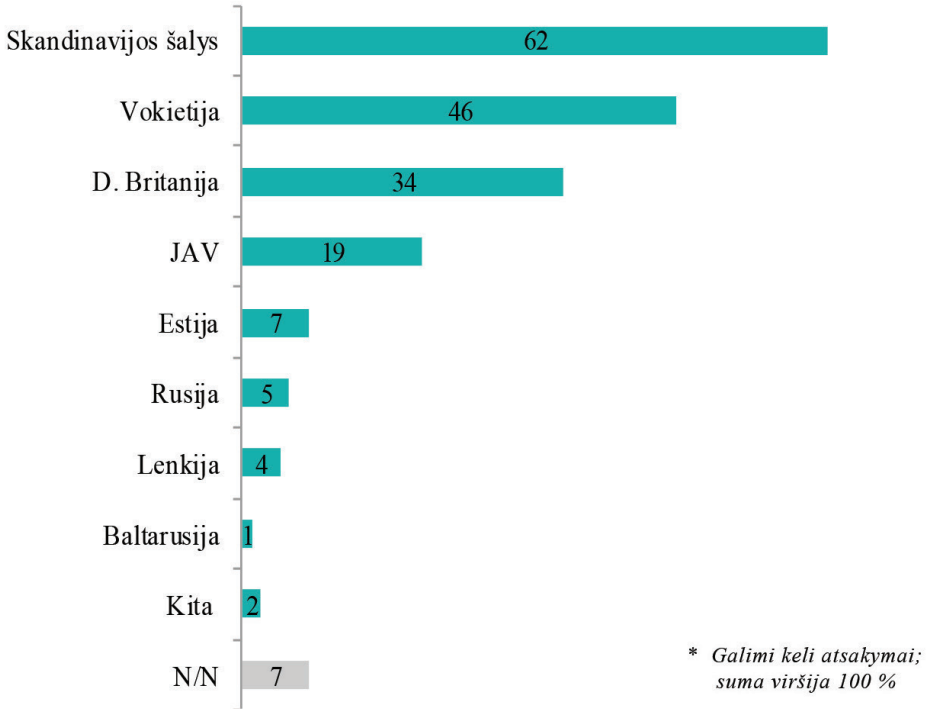

1.2.9. Šalys, į kurias Lietuva turėtų lygiuotis, formuodama ir siekdama savo strateginių tikslų (proc.; N = 1007)

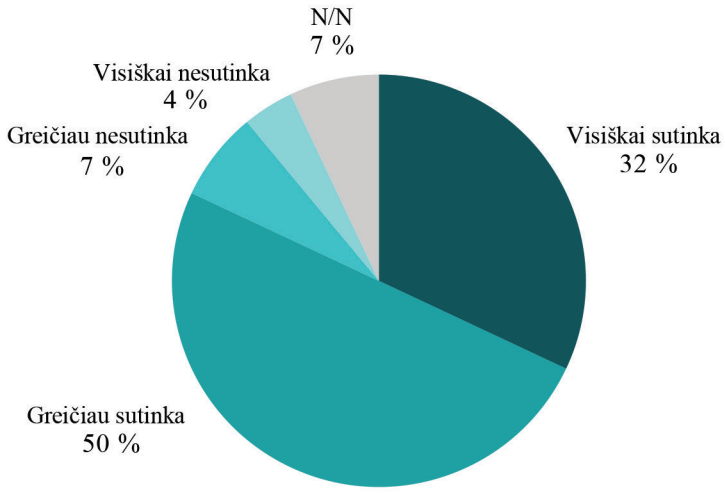

1.2.10 pav. Pritarimas nuomonei, kad bendro tikslo siekimas prisidėtų prie spartesnio šalies ir visuomenės gerovės augimo (proc.; N = 1007)

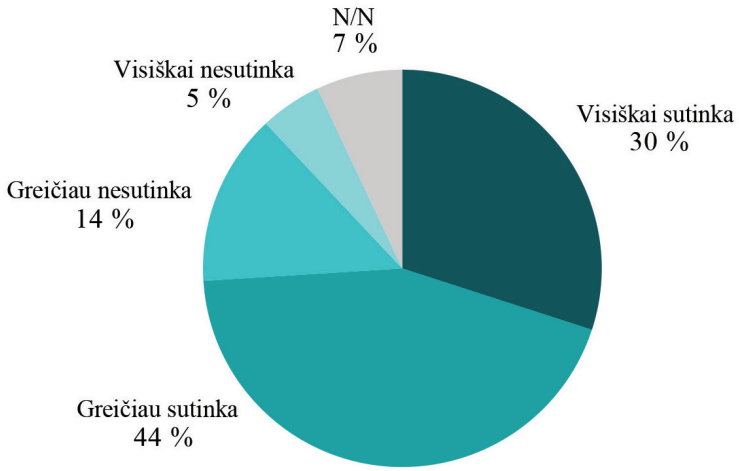

1.2.11 pav. Pritarimas nuomonei, kad bendro tikslo siekimas sumažintų politikų nesutarimus ir prisidėtų prie darnesnio ir produktyvesnio politikų darbo šalies labui (proc.; N = 1007)

89 proc. respondentų nurodė, kad jiems yra svarbus visos šalies vystymasis, esami ir būsimi pokyčiai valstybėje: 42 proc. labai svarbus, 47 proc. greičiau svarbus. 7 proc. tai nėra svarbu: 5 proc. greičiau nesvarbu, 2 proc. visiškai nesvarbu. 4 proc. nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.12 pav.).

Nuomonę, kad visos šalies vystymasis jiems yra labai svarbus, dažniau išreiškė turintys aukštąjį išsimokslinimą ir didžiausias pajamas (per 1500 Lt) turintys tyrimo dalyviai.

Apie Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030" yra girdėjęs kas penktas (21 proc.) gyventojas: 1 proc. skaitė šią strategiją ir stengiasi laikytis jos principų savo veikloje, 3 proc. tiesiog skaitė ją, 4 proc. yra daug apie šią strategiją girdėję, 13 proc. yra šiek apie ją girdėję. 79 proc. tyrimo dalyvių teigė nieko negirdėję apie šią strategiją (1.2.13 pav.).

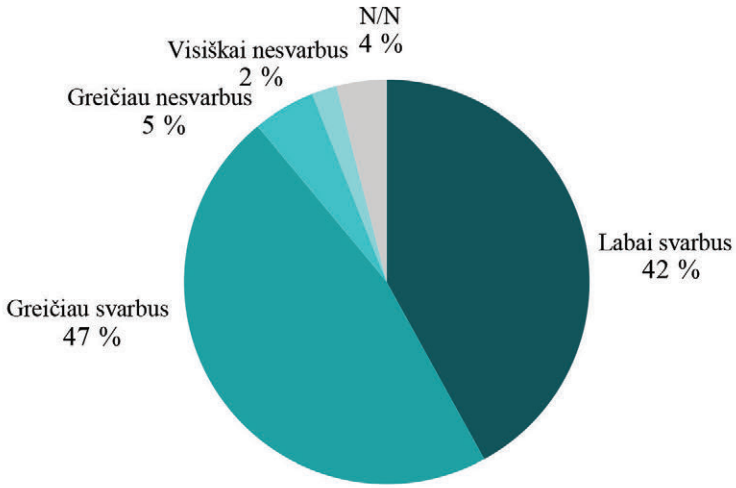

1.2.12 pav. Visos šalies vystymosi, esamų ir būsimų pokyčių valstybėje svarba (proc.; N = 1007)

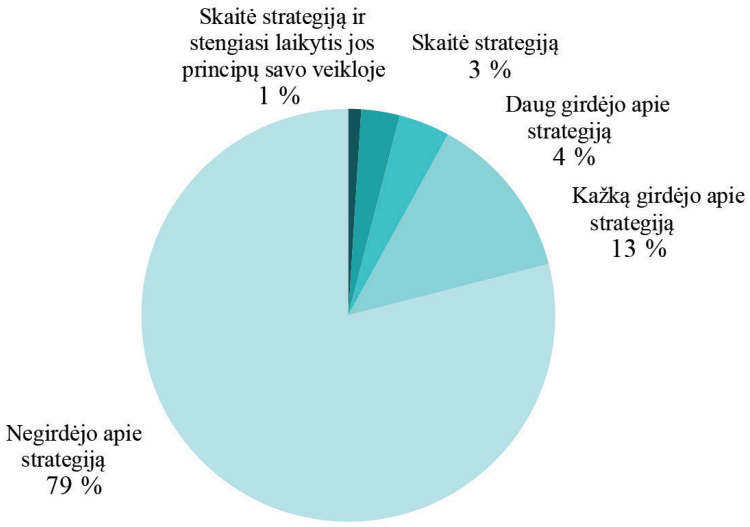

1.2.13 pav. Lietuvos pažangos strategijos „Lietuva 2030" žinomumas (proc.; N = 1007)

Apie strategiją „Lietuva 2030" dažniau teko girdėti didesnes pajamas (per 1000 Lt) turintiems respondentams.

Nuomonė dėl strategijoje „Lietuva 2030" užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo yra nevienareikšmė: 41 proc. apklaustųjų mano, kad juos pavyks įgyvendinti (6 proc. – pavyks įgyvendinti daugelį joje numatytų tikslų, 35 proc. – pavyks įgyvendinti kai kuriuos tikslus), o 43 proc. laikosi priešingos nuomonės (9 proc. – nepavyks įgyvendinti jokių tikslų, 34 proc. – nepavyks įgyvendinti daugelio tikslų). 16 proc. nuomonės šiuo klausimu nepareiškė (1.2.14 pav.).

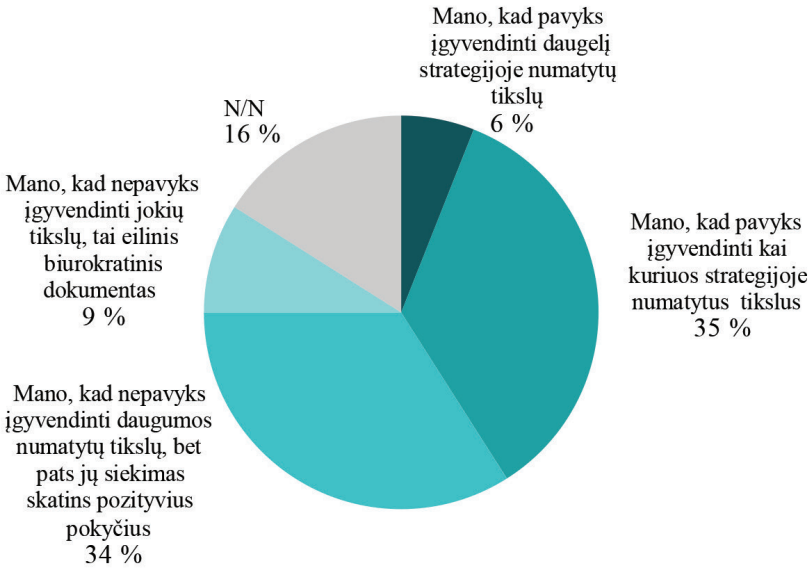

1.2.14 pav. Nuomonė dėl Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030" užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo (proc.; N = 214)

1.3. NUOMONĖ DĖL GYVENTOJŲ LAIMĖS INDEKSO

Pusė (51 proc.) šalies gyventojų mano, jog Lietuvos pažangą vertėtų matuoti naudojant gyventojų laimės indeksą. 49 proc. laikosi priešingos nuomonės (1.3.1 pav.).

Gyventojų laimės indeksui matuoti dažniau pritaria didžiųjų miestų gyventojai.

Dažniausiai manoma, kad skaičiuojant gerovės / laimės indeksą turi būti įvertinta visuomenės sveikata (70 proc.). 47 proc. į šio indekso skaičiavimą įtrauktų gyventojų pinigus, pajamų lygį. 38 proc. nuomone, reikėtų įvertinti ir situaciją šeimoje. 35 proc. įtrauktų situaciją darbo rinkoje. 28 proc. teigimu, gerovės / laimės indeksui turi įtakos saugumas, 27 proc. manymu – socialinė apsauga (1.3.2 pav.).

Sveikatą dažniau paminėjo mažiausias pajamas (iki 500 Lt) turintys respondentai ir mažesnių miestų / rajonų centrų bei kaimo vietovių gyventojai, pinigus / pajamas – žemesnio išsimokslinimo

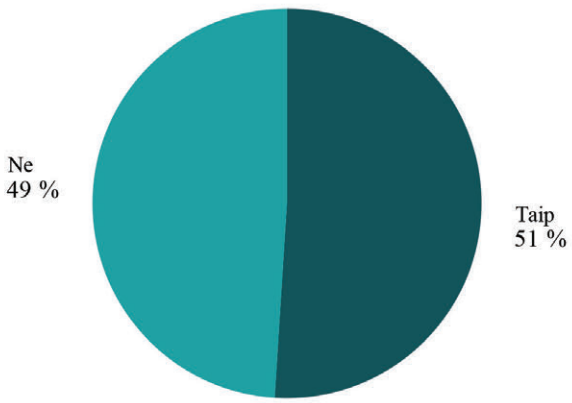

1.3.1 pav. Nuomonė dėl gyventojų laimės indekso poreikio (proc.; N = 1007)

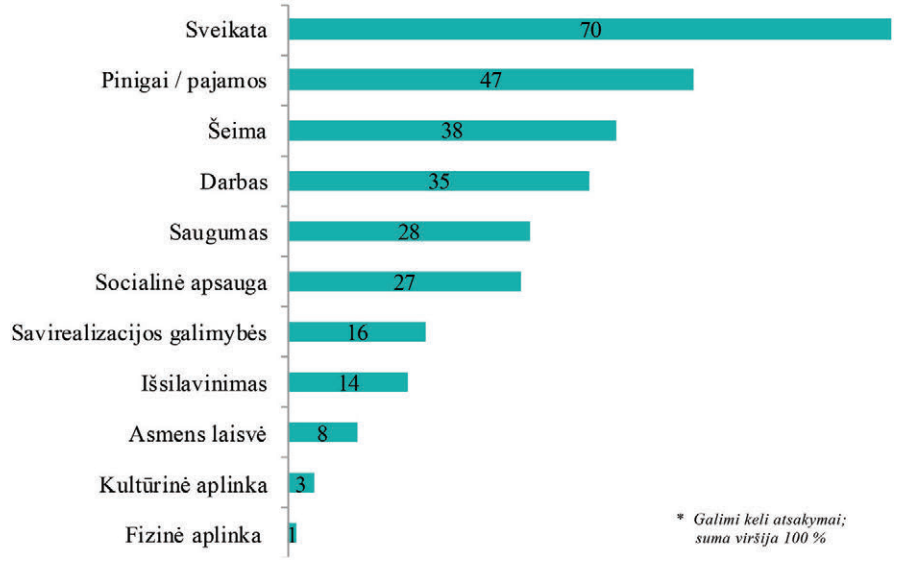

1.3.2 pav. Savybės, kurios turėtų sudaryti gerovės / laimės indeksą (proc.; N = 514)

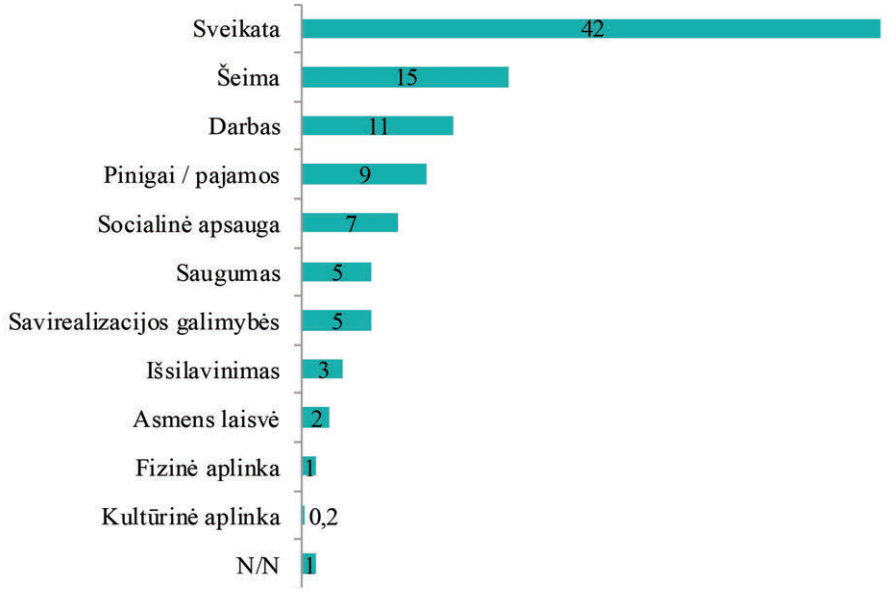

1.3.3 pav. Svarbiausias gerovės / laimės indekso požymis (proc.; N = 514)

apklaustieji bei mažesnių miestų / rajonų centrų ir kaimo vietovių gyventojai, šeimą – 26–55 metų respondentai, didžiausias pajamas (per 1500 Lt) turintys tyrimo dalyviai ir didmiesčių gyventojai. Socialinę apsaugą dažniau nurodė 36 metų ir vyresni respondentai, išsilavinimą – didmiesčių gyventojai.

Svarbiausiu gerovės / laimės indekso sudėtiniu elementu laikoma sveikata (42 proc.). 15 proc. nurodė šeimą, 11 proc. – darbą. 9 proc. svarbiausias gerovės / laimės požymis yra pinigai / pajamos, 7 proc. – socialinė apsauga, po 5 proc. paminėjo saugumą bei savirealizacijos galimybes (1.3.3 pav.).

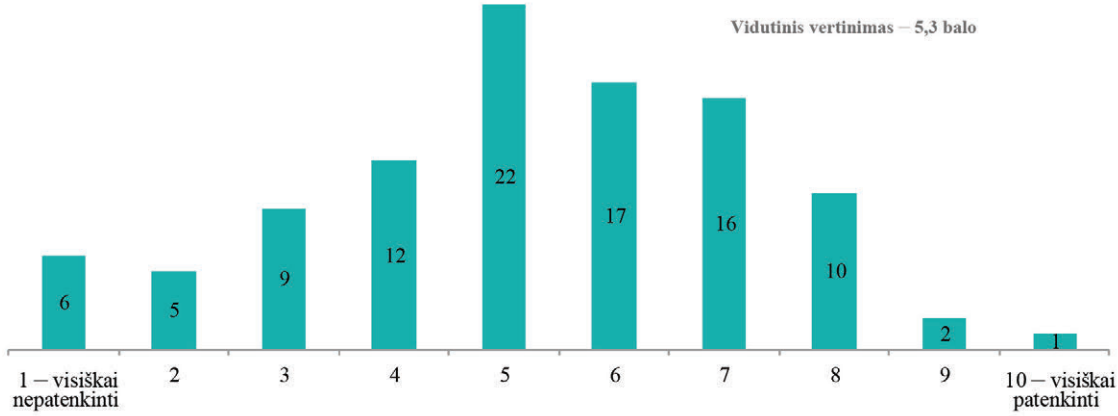

1.3.4 pav. Lietuvos gyventojų pasitenkinimo savo gyvenimu vertinimas: vertinimas pagal 10 balų skalę (proc.; N = 1007)

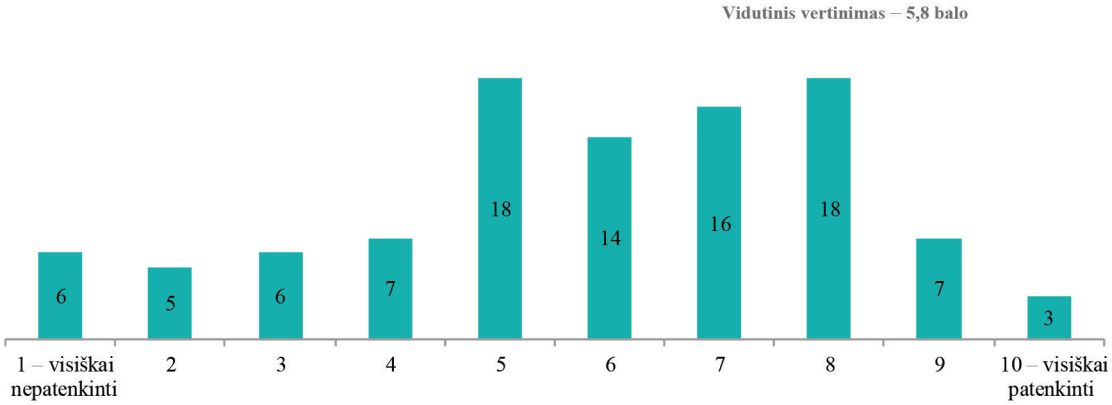

1.3.5 pav. Asmeninis pasitenkinimas savo gyvenimu: vertinimas 10 balų skalėje (proc.; N = 1007)

Tyrimo dalyvių nuomone, Lietuvos gyventojų pasitenkinimas savo gyvenimu yra vidutinis: vertinimų vidurkis siekia 5,3 balo pagal 10 balų skalę (1.3.4 pav.).

Asmeninis pasitenkinimas savo gyvenimu kiek didesnis – vertinimų vidurkis siekia 5,8 balo pagal 10 balų skalę (1.3.5 pav.).

Didžiausią nerimą dėl ateities Lietuvos gyventojams kelia Rusijos grėsmė / okupacijos, karo baimė (36 proc.). Po 13 proc. labiausiai nerimauja dėl bedarbystės ir žemo pragyvenimo lygio. 10 proc. didžiausią nerimą kelia emigracija, 7 proc. – pensijų klausimai, baimė dėl senatvės. Po 6 proc. labiausiai nerimauja dėl nepastovumo / neaiškumo dėl ateities bei dėl vaikų ateities (1.3.6A pav.).

Teminis respondentų atsakymų grupavimas rodo, kad šalies gyventojai labiausiai nerimauja dėl ekonominės situacijos bei saugumo, stabilumo (po 51 proc.). 24 proc. išvardijo baimes, susijusias su socialine situacija. 4 proc. išreiškė nerimą dėl vidinės politinės situacijos (2.3.6B pav.).

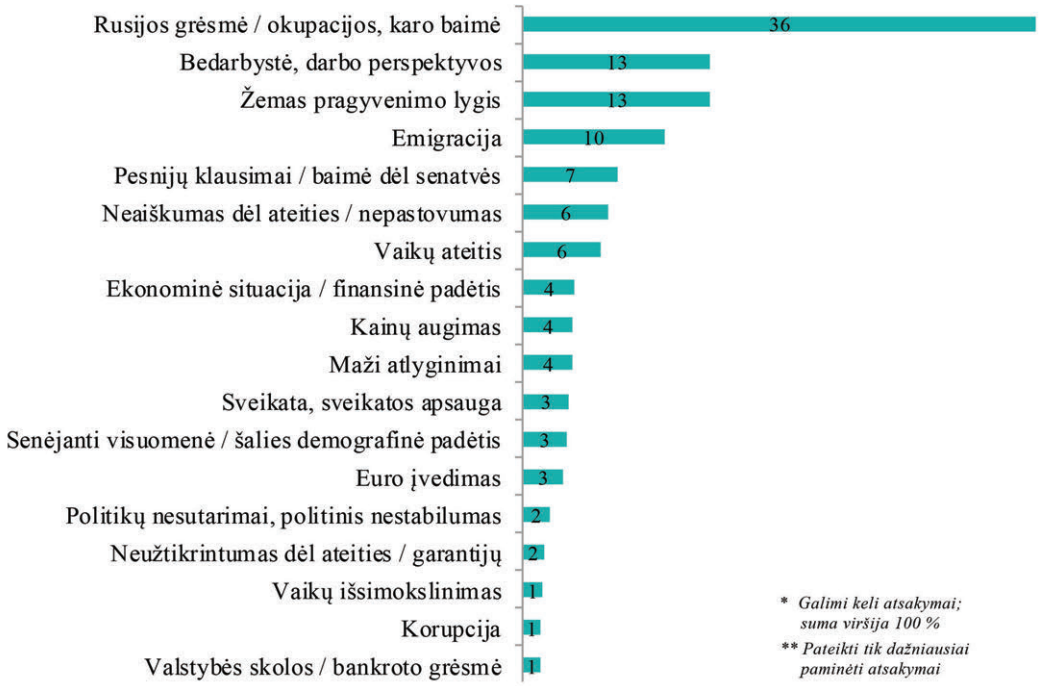

1.3.6A pav. Didžiausią nerimą dėl ateities keliantys dalykai: spontaniniai atsakymai (proc.; N = 1007)

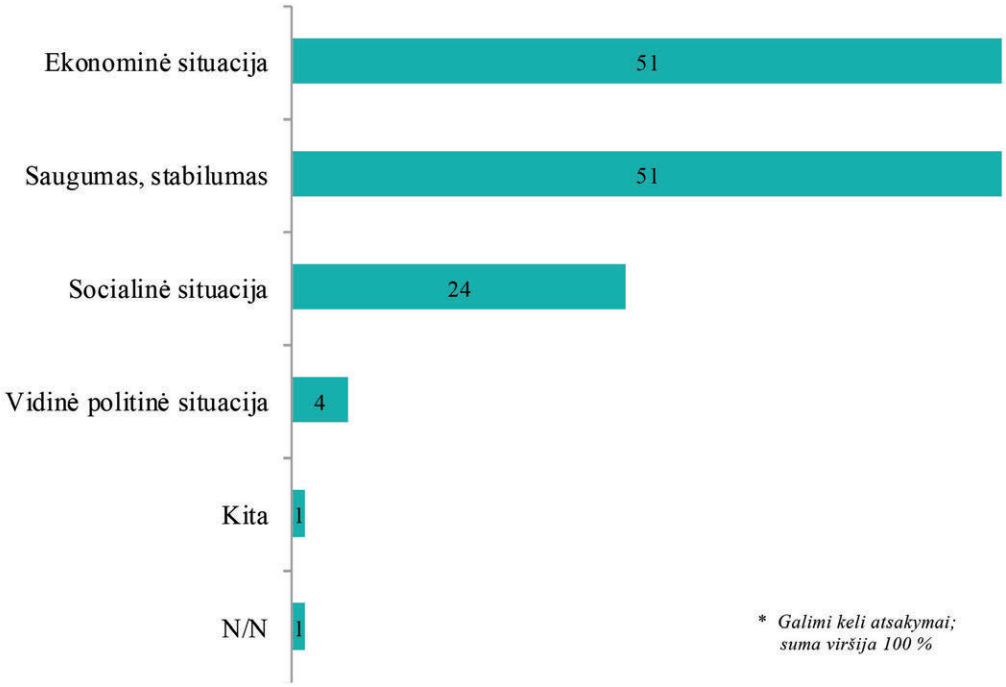

1.3.6B pav. Didžiausią nerimą dėl ateities keliantys dalykai: teminis grupavimas (proc.; N = 1007)

Pa314 Pasiūlymai dėl šalies strateginio tikslo suformulavimo / Lietuvos mokslų akademija; parengė: Antanas Buračas, Eugenijus Butkus, Alfredas Chmieliauskas, Vidmantas Daugirdas, Aleksandras Dobryninas, Marija Drėmaitė, Boguslavas Gruževskis, Rimantas Jankauskas, Alvydas Jokubaitis, Saulius Jurkevičius, Algirdas Kaušpėdas, Aldas Kirvaitis, Eugenijus Laurinaitis, Rolandas Maskoliūnas (sudarytojas), Irmantas Norkus, Saulius Norvaišas, Rimvydas Petrauskas, Šarūnas Raudys, Vytautas Rubavičius, Vladislava Stankūnienė, Šarūnas Šiugžda, Arūnė Tornau, Algis Žvirblis. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2014. – 94 p.: iliustr.

ISBN 978-9955-9371-8-0

Rengiant šį dokumentą buvo siekiama įvertinti šalyje ir visuomenėje vyraujančias tendencijas (ekonomines, socialines ir pan.), apžvelgti pasaulinį kontekstą ir, remiantis gyventojų grupių apklausa bei įvairių sričių ekspertų diskusijomis ir įžvalgomis, suformuoti siūlymus dėl galimo šalies strateginio tikslo iki 2030 m.

UDK 338.1(474.5)

Redagavo Aurika Bagdonavičienė
Dizainą rengė ir maketavo Miglė Datkūnaitė

Tiražas 100 egz.

Išleido Lietuvos mokslų akademija
Gedimino pr. 3, 01103 Vilnius
http://lma.lt

Spausdino
UAB *Parazitas*
Kalvarijų g. 143, 08221 Vilnius
www.parazitas.lt

9 789955 193718 0

Mokslas · Ekonomika · Sanglauda
EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS
Kuriame Lietuvos ateitį

LITHUANIAE ACADEMIA SCIENTIARUM